648
v/j

АЛЕКСАНДРЪ ЧУЧУЛАИНЪ,
Магистрантъ по Богословие и Дѣйствителенъ членъ на Импер.
Археологически Институтъ въ Петроградъ.

1·60

СВ. КЛИМЕНТЪ, ЕПИСКОПЪ СЛОВѢНСКИ

(ИЗВОРИ ЗА НЕГОВИЯ ЖИВОТЪ И ДѢЙНОСТЬ)

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА
ВАРНА

СОФИЯ
Печатница П. Глушковъ
1915

8953
Д 915.5

281.962(091)(092)+
949.72.031.5(092)+92

91

√958
06

ОКР. НАР. БИБЛ. [illegible] ВАРНА
22950 / 1988

Св. Климентъ, еп. Словѣнски.

(Извори за неговия животъ и дѣйность).

На 27 юли 1916 г. нашиятъ народъ и църква ще отпразднуватъ хилядогодишнината отъ смъртьта на св. Климента, еп. словѣнски[1]). Това ще бѫде едно необикновено и всеобщо тържество, на което ще се чествува паметьта на великия светитель—Климентъ словѣнски, който пръвъ у насъ донесе отъ Велика Моравия словѣнското богослужение, писменость и култура въ 885, пръвъ учѝ и писа̀ на роденъ намъ-словѣнски, езикъ, тури основата на нашата народностна църква, стана пръвъ народностенъ епископъ и родоначалникъ на българската църковна иерархия, която измѣсти грѫцката такъва, настанена въ България слѣдъ Цариградския съборъ въ 870 год., и пръвъ, въ ония далечни врѣмена, огради нашиятъ народъ отъ възможната и близката асимилация отъ латинци и гърци, като го запази за словѣнското племе изобщо и за българската народность въ частность. Насъ ни дѣли само една година отъ това безспорно отъ голѣма важность за българския народъ тържество, въ което ще взематъ участие всички институти и учреждения въ Царството, всички страни на нашия църковенъ,общественъ и културенъ животъ, до които така или иначе се е допирала дѣйностьта на св. Климента, та всѣка рѣчь, която иде още отъ сега да изясни животътъ и дѣйностьта на тоя светитель не само не се явява излишна, но става и сѫществено необходима. Защото, и отъ друга страна, не може да има по-висока, по идейна, и при това по умѣстна, почить къмъ св. Климента, освѣнъ тая: да се изслѣдватъ и изучатъ неговитѣ дѣла, да се популяризиратъ неговитѣ идеи и завѣти, които изхождатъ отъ разнообразната негова дѣйность: книжовна, народностна и църковна, и да се реализиратъ тия послѣднитѣ въ всички страни на нашия общественъ и църковенъ животъ. Съ това ние по добрѣ отъ всичко ще докажемъ, че сме достойни чеда на патроната на нашата школа и народностна църква, че цѣнимъ високо неговата ползотворна дѣйность, толкова спасителна и толкова благодатна за нашия народъ не само прѣзъ IX и началото на X в., безъ която дѣйность, може да се каже, отъ нашия народъ не би останалъ нито поменъ, но и прѣзъ всички вѣкове на дългогодишно гръцко, а слѣдъ това петвѣковно турско, и при това двойно – политично и духовно, робство, та даже до день днешенъ. Едноврѣменно съ това, eo ipso, ще се подчертае и значението на българския народъ въ общеславянското сѣмейство, тъй като нa нѣкой другъ, а именно тоя народъ—българскиятъ, въ 885 год., слѣдъ смъртьта на Св. Методи въ Моравия и погромътъ на славянското дѣло тамъ, прие и запази славянската култура и писменость, която донесоха въ България ученицитѣ на Св. Солунски Братя, на първо мѣсто Климентъ, разви ги до крайни прѣдѣли — до „Златния вѣкъ“ на българската, resp. словѣнската, писменость и култура, за да ги прѣдаде отпослѣ и на останалитѣ словѣнски народи: сърби, руси, па даже и ромѫни.

---

[1]) „*Ὀύτως οὖν βιώσας καὶ ὅυτω κοσμήσας*, четемъ въ Пространното му житие, *τὸν παρὰ Θεου δοθέντα θρόνον αὐτῷ καὶ τέλος ἐπιθεὶς τῇ ἀρχῇ κατάλληλον καὶ τὸν ἄροφον τῷ θεμελίῳ εὐφυῶς πρέποντα πρὸς Κύριον ἐξεδήμησε . . . εικοστὴν ἑβδόμην τότε τοῦ Ἰουλίου μηνὸς ἄγοντος, ἐν ἡμέραις Συμεὼν κασιλέως Βουλγαρίος, ἔτει ἐξακισχιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ. (6424—5508=916)*, Migne, Patrologiae cursus completus, series Graeca, t 126 стр. 1236.

Разбирайки така начинътъ, по който би слѣдвало най добрѣ да се отдаде почеть къмъ паметьта на Св. Климента, ние, прѣди да разгледаме неговия животъ и дѣйность въ България и прѣди да оцѣнимъ тия послѣднитѣ отъ българско и общеславянско гледище,¹) смѣтаме за потрѣбно, за сега, да се спрѣмъ прѣдимно и изключително на *изворитѣ*, отъ които може и слѣдва да се черпятъ свѣдѣния за нашия светитель. Такъвъ единъ прѣдварителенъ трудъ, мислимъ, не е безполезенъ, защото както винаги, така и тукъ критичния разборъ на изворитѣ трѣба да прѣдшествува всички сѫждения за лица и събития, които отдавна сѫ регистрирани въ миналото на историята. Съ течение на врѣмето много отъ изворитѣ се поврѣждатъ: въ нѣкои

---

¹) Това ние ще сторимъ на отдѣлно мѣсто, въ специална студия, която ще съставя по-голѣмата часть отъ третия томъ на нашия трудъ: „Св. Борисъ, кн. български. Неговото културно-исторично и църковно-народностно значение“, София, 1914.

има вмъкнати нови нѣща, а въ други старитѣ сж изопачени, та става наложителна една строга критична прѣценка, която да възстанови първичниятъ, точниятъ смисълъ на документитѣ, и да изхвърли всички сетнѣшни прибавки, които прѣчатъ на историчната стойность на тоя или оня документъ. Сжщо такъва работа е необходима и за изворитѣ за живота и дѣйностьта на Св. Климентъ. Въ изворитѣ за него сжщо така има сетнѣшни прибавки и обавки, които чрѣзъ критиченъ анализъ и сравнение съ други документи, трѣба или да се изхвърлятъ, или пъкъ приематъ подъ резерва. А такъва работа е особно необходима, за да можемъ да се доберемъ до правилни свѣдѣния за нашия светитель, да оцѣнимъ както слѣдва неговата дѣйность и значение за българската и славянска културна история и пр. Най сетнѣ, съ посочването и разбора на изворитѣ за Св. Климента, ние се надѣваме, че ще се попълни, отъ една страна, една празднота въ нашата църковно-исторична книжнина, а отъ друга, ще се даде възможность и на всички ония, които биха поискали да изучатъ Климента и неговата дѣйность по първоизточници, да се обърнатъ къмъ тѣхъ, както тѣ сж изложени у насъ, като сжщеврѣменно се възползуватъ, до колкото е потрѣбно, и отъ критичния имъ разборъ и отъ поясненията на всички недоумѣния и въпроси, които могатъ да изникнатъ въ връзка съ тия извори.

I.

На първо мѣсто отъ изворитѣ за Св. Климента слѣдва да се упомене за *Пространото* негово житие или така наречената *Българска легенда*[1]) По пълнотата на свѣдѣнията за нашия светитель, пространото житие справедливо заема първо мѣсто изъ по между всички документални данни за Св. Климента. Ето защо и ние, на прѣвъ планъ, ще се спрѣмъ на него, ще дадемъ кратъкъ очеркъ на всичкитѣ извѣстни намъ негови редакции и прѣписи и, най сетнѣ, ще пристжпимъ къмъ самия разборъ на житието въ тѣсна връзка съ въпроса за *автора* му, врѣмето на написването му, достовѣрностьта на съобщаванитѣ въ него свѣдѣния и пр.

---

[1]) Пространото житие се състои отъ XXIX глави. Първитѣ XV иматъ за прѣдметъ словѣнското дѣло на Св. Кирилъ и Методи въ Моравия, поради което мнозина сж ги смѣтали като продължение на Паноскитѣ жития, а останалитѣ—гл. XVI до XXIX, се отнасятъ изключително до Св. Климента и дѣйностьта му въ България.

Пространото житие е дошло до насъ сравнително не въ много издания и при това не въ еднакъвъ обемъ. Въ нѣкои издания и списъци то е прѣдадено *изцѣло*, а въ други—*откѫслечно*. И едното и другото е ставало спроти цѣлитѣ, които авторътъ е прѣслѣдвалъ при издаването на това житие. Който се е интересувалъ повече отъ дѣйностьта на Св. Кирилъ и Методи въ Моравия, той е издавалъ първата половина на житието, а който се е интересувалъ отъ дѣйностьта на Св. Климента въ България, той е издавалъ пъкъ втората половина. Когато пъкъ трети сѫ се интересували и отъ едното и отъ другото, тогава е било издавано цѣлото житие. Ние ще изброимъ по редъ всички издания на житието, отначало *пълнитѣ*, а слѣдъ това и *откѫслечнитѣ*.

Изцѣло пространото Климентово житие се съдържа въ така нареченото „Мосхополско 1)“ издание на жития и служби на югославянски светии отъ 1741—42 г. 2). То е дѣло на двамата монаси, родомъ отъ Мосхополъ, — *Μιχαὴλ τοῦ Γϰόϱας* и *Γϱηγόϱιος ἱεϱομονάχῳ Κωνσταντινίδη* и е издадена съ срѣдства на монастиря св. Наумъ въ Охридъ, подъ покровителството на охридския архиепископъ Иоасфъ, комуто и било посветено: »*Καὶ ἀφιεϱωθεῖσα παϱ᾿αυτοῦ τῷ μαϰαϱιοτάτῳ ἀϱχιεπισϰόπου τῆς πϱώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχϱειδῶν Κυϱίῳ Ἰωσάφ*. Трудътъ, споредъ както авторитѣ го опрѣдѣлятъ, е малъкъ по сѫщество, но великъ и светъ по благочестие“. — »*Μιϰϱαν μὲν βίβλον τῇ οὐσία, μεγάλην δὲ ϰαὶ ἱεϱαν τῇ εὐσεβεία*«.

---

1) Мосхополското издание е исторична рѣдкость. Отъ това издание сѫ останали съвсѣмъ малко екземпляри — споредъ Туницки до десетина, а споредъ Гильфердингъ още по-малко. отъ 3 до 4, пръснати изъ по-важнитѣ книгохранилища въ Европа. Щастливо изключение прави нашата Народна Библиотека, въ която се пази единъ отъ тия екземпляри, наистина не пъленъ и то голѣма часть отъ него прѣдадена въ рѫкописъ, подаренъ отъ г. Г. Баласчевъ. Въ това отношение, отъ името на българската църковно-исторична книжнина, трѣба особно да се благодари г. Баласчеву, тъй като подарения отъ него екземпляръ е една отъ първитѣ редации на Климентовото житие и служби, службата на Св. Седмочисленици и пр. Въ Народната Библиотека Мосхополското издание е зарегистрирано въ отдѣла на рѫкописитѣ, подъ № 589 (500). То съдържа 69 листа, отъ които 25 рѫкописни. Форматъ 18 × 25, текстъ 13 × 19·50.

2) Градътъ Месхополисъ, въ южна Албания, е запазенъ и до сега. Остатъкъ отъ него е сегашното село Мосхополе, разположено на равнина, дълга 3 к.м. и широка 2 к.м., при подножието на високата и гола планина Коста алъ Мандука, която съединява планината Опара съ Островица. Споредъ свѣдѣнията на нѣмския пѫ-

И понеже изданието на двамата монаси гърци[3]) е отъ библиографска рѣдкость, па и самото му съдържание е отъ голѣма важность както за българската, така и за останалитѣ славянски църкви, тъй като въ него се съ-

---

тешественикъ Д-ръ Густавъ Вайгандъ, който е пропѫтувалъ Македония, Епиръ и Гърция прѣзъ годинитѣ 1889—1890, сегашното село Мосхополе брои само 220 кѫщи, отъ които 120 сѫ аромѫнски (цинцарски), а останалитѣ албански. (Пѫтнитѣ бѣлѣжки на Вайганда сѫ прѣведени и на български отъ Д-ръ Ср. Дановъ подъ надсловъ: „Аромѫне Графическо—филологическо—историческо издирвания на тъй наречения народъ македоно-ромѫне или цинцаре. Варна 1899.) Още когато е пропѫтувалъ тоя края Вайгандъ е забѣлѣзалъ, че въ Мосхополе и околноститѣ му има много църкви. „Азъ ги изброихъ до 20, казва той. Така че на 10 кѫщи се пада по една черква. Тѣ водятъ началото си отъ 17—18 в. Тукъ е имало и голѣма библиотека, съ около 2000 тома на гръцки, латински и нѣмски езикъ. Отъ голѣмъ интересъ бѣ за мене, продължава Вайгандъ, да видя книгитѣ, които сѫ се печатили тукъ. Нѣкогашната печантица се е намирала въ зданието на черквата „Св. Иоанъ Теологъ", което здание се е запазило и до сега. Тамъ ми се показаха 10 книги, оцѣлели твърдѣ добрѣ, а нѣкои даже съвсѣмъ неупотрѣбявани и съдържащи литургиитѣ, които се четатъ на праздницитѣ на светиитѣ. (Това сѫ „аколунтиитѣ", за които ще говоримъ по нататъкъ".

Отъ печатнитѣ принадлежности нищо не е запазено. Мислило се е, че сѫ били отнесени въ монастиря Св. Наумъ, ала и тамъ не намѣрихъ нищо (стр. 94—97).

Градътъ нѣкогажъ е билъ богатъ. Тукъ е била силно развита търговията и наукитѣ сѫ цъвтѣли въ него. Тукашното училище е било едно отъ най прочутитѣ на цѣлия Полуостровъ. Въ него сѫ се учили знаменити личности, като: ученията Халиусъ, комуто е посветена печатаната въ Венеция аколутиа на Св. Наумъ; Данаилъ, авторътъ на извѣстната четириезична айзагога; Монаха Григори, авторътъ на всички извѣстни издания въ Мусхополе; Мандука, Костурскиятъ владика; Иоасафъ, Охридскиятъ патриархъ, комуто влашкитѣ богати търговци подарили една златна корона, направена въ Венеция; Каваллиорисъ, авторътъ на аромѫнското списъче на думи, запазено отъ Тунманъ и пр. Споредъ прѣданието, градътъ е ималъ около 12,000 кѫщи. Ако това и да не е до тамъ вѣрно, казва Вайгандъ, обаче градътъ че е ималъ 40 и даже 60 х. ж., както твърди и Pourqueville, е твърдѣ за вѣрване. Жителитѣ отпослѣ се пръснали по градоветѣ: Бератъ, Феги, Битоля, Крушево, Магарево, Търново Сѣресъ, Солунъ и по други градове въ Турция, Гърция, Австро-Унгария, Ромѫния, Русия и Египетъ (ibid. стр. 98).

[3]) Не безъ значение е обстоятелството, че съставителитѣ на Мосхополския сборникъ сѫ били гърци. Достатъчно е да се спомни врѣмето — 1741—42 г., когато тоя сборникъ е билъ отпечатанъ, за да се разбере какво значение може да има за насъ, българитѣ, тоя фактъ. Началото и половината на XVIII, трѣба да се признае, сѫ били най-тъмнитѣ години на нашия националенъ и духовенъ животъ. Даже нѣщо повече, не може нито дума да става за нѣкакъвъ съзнателенъ народностенъ животъ, защото прѣзъ това

държатъ жития и служби не само на български, но и на сръбски светии, ние ще си позволимъ да цитираме неговитѣ съставни части по реда, както тѣ сж помѣстени въ самия сборникъ, като въ случая ще имаме прѣдъ видъ екземплярътъ отъ Мосхополското издание подъ № 589 (500) въ Нар. Библиотека. Сборникътъ започва съ ноемврийската служба на Св. Климента: — „*μηνὶ Νοεμβϱίω ΚΕ μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις πατϱὸς ἡμῶν ἀϱχιεϱάϱχου, ϰαὶ ϑαυματουϱγοῦ Κλήμεντος ἀϱχιεπισϰόπου Βουλγαϱίας ἐν τῇ Ἀχϱίδι*, и се помѣстя въ листове отъ 1—4 включително. Първитѣ три листа сж ржкописни, а четвъртиятъ печатенъ. Ще рече, че първитѣ листове сж изгубени и допълнени отпослѣ отъ нѣкой старъ списъкъ. Слѣдъ това иде житието на Климента: »*Μηνὶ Νοεμβϱίω ΚΕ μνήμη τοῦ ἐν Ἁγίοις πατϱὸς ἡμῶν Κλήμεντος Ἀϱχιεπισϰόπου Ἀχϱιδῶν*. То заема листове отъ 5—16 включително. Подиръ житието иде краятъ на Ноемврийската служба — листове 16 17 включително, а слѣдъ нея Юлската служба на Св. Климента: »*Μηνὶ Ἰουλίῳ ΚΖ' μνήμην τελοῦμεν τοῦ ἐν ἁγίοις πατϱὸς ἡμῶν Κλήμεντος Ἀϱχιεπισϰόπου Βουλγαϱίας*«. Тя заема листове 18—22 включително. На второ мѣсто слѣдъ житието и службитѣ на Климента иде службата на XV Тивериополски мжченици: „*Ἀϰολουϑία των Ἁγίων πέντεϰαίδεϰα ἱεϱομαϱτύϱων τῶν ἐπὶ Ἰουλανοῦ τοῦ παϱαβάτου μαϱτυϱησάντων ἐν Τιβεϱιουπόλει τῇ ϰοινῶς ἐπιϰαλουμένῃ Στϱουμιτζῇ*“. Тя заема листове отъ 23—28 включително Слѣдъ нея иде житието на XV Тивериополски мжченици: „*Μηνὶ Νο-*

врѣме нито името българинъ не се е слушало, нито пъкъ славянска рѣчь се е чувала. И едното и другото сж били подложени на систематична изтрѣба Българскиятъ елементъ е билъ подлаганъ на насилствена елинизация а книжнината му отдавана на „аутодафе“. Достатъчно е да се спомни позивътъ на Паиси, който послѣдвалъ тъкмо слѣдъ 20 години — въ 1762 год., за национално самосъзнание, когато българинътъ се е даже срамувалъ да се именува „българанъ“, за да се разбере значението на Мосхополското издание, въ което двама иеромонаси „гърци“, стъкмяватъ единъ славянски“, по материя, сборникъ, въ който прѣиздаватъ житията и службитѣ на ония български светители и просвѣтители: Св Климетъ, Св. Наумъ, Св. Иоанъ Владимиръ сръбски, службата на Св. Седмочисленици и пр., дѣлото на които именно е било обектъ на най-жестоки прѣслѣдвания отъ страна на елинизма. Авторитѣ на сборника даже съставятъ нови канони въ службата на Св Седмочисленици, а не възпроизвеждатъ само стари текстове, безъ да се смущаватъ, че тѣхниятъ трудъ нѣма да бжде посрѣщнатъ добрѣ отъ своитѣ сънародници гърци. Всичко това е симтоматично и не може да се отмине, безъ да се отбѣлѣжи.

ἐμβρίῳ κη τῶν Ἁγῖων πεντεκαίδεκα ἱωρομαρτυρων τῶν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου μαρτυρησάντων ἐν Τιβεριουπόλει". Тукъ се изброяватъ и имената на мжченицитѣ: „*Τιμόθεος, Κομάσιος, Θωμᾶς. Ἐυσέβιος, Σέργιος, Δανιὴλ, Σωκράτης, Χαρίτων, Βασίλειος, δύο Θεόδωροι. Πέτρος, Νικηφόρος, Ἰερόθεος καὶ Ἰωάννης*. То заема листове 28—35. Отъ 35—37 включително слѣдва краятъ на службата имъ. На трето мѣсто въ Мосхополското издание иде службата на Св. Иоана Владимира Сръбски: „*Τῇ κβ τοῦ Μαΐου Μηνὸς ψαλλομεν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Ἰωαννου τοῦ Βλαδιμήρου καὶ θουματουργοῦ*". Тя заема листове 38-42 включително. Подиръ нея иде житието на Иоана Владимира: „*Τῇ αὐτῇ ἡμέρα κβ Μαϊόυ Μηνὸς μνήμη τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου βασιλέως σημέιοφόρου, μεγαλομάρτυρας, ἱσαποστόλου, μυροβλύτου Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμηρου, και Θαυματοργοῦ*". То заема листове 42—46. На четвърто мѣсто иде службата на Св. Еразма: „*Μηνὶ Ἰουνίῳ β' μνήμην ἐπιτελοῦμεν τοῦ Ἁγίου Ἰερομαρτύρος Ἐράσμου τοῦ ἐν τῇ Ἀχρίδι*". Тя заема листове 46—51. Първитѣ два листа сж печатни, а останалитѣ: 48, 49, 50 и 51 ржкописни. Тѣ сж допълнени, по всѣка вѣроятность, отъ другъ списъкъ, въ който всичкитѣ листове сж били въ изправность. Житието на Св. Еразма тукъ отсжтствува. На пето мѣсто иде службата на Св. Наума: „*Μηνὶ Ἰουνίῳ κ' μνήμην ἐπιτελοῦμεν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοὺμ τοῦ θαυματουργοῦ*". Тя заема листове 51—57. На листь 51 отъ страна, пакъ ржкописно, е прибавено: „*αὒτη ἡ ἀκολουδία τοῦ ἁγίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοὺμ ψάλλομε ἐν τῇ 23 τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς ἐν τῇ μνήμη αὐτοῦ*". Службата е изцѣло ржкописна. Тукъ липсва житието на Св. Наума, което, обаче, го има въ пълнитѣ екземпляри на Мосхополското издание1). На шесто мѣсто иде службата на Св. Никодимъ Бѣлградски, убитъ отъ турцитѣ въ 1709 г. „*Ἀκολουδία τοῦ ἁγίου ὁσιομαρτυρος Νικοδήμου τοῦ μαρτιρήσαντος ἐν τῇ πόλει Βελεγράδων κατὰ το αψθ' ετος Ἰωλιῳ ι, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν Ἰερομονάχοις Γρηγορίου Μοσχοπολίτου*". Службата е ржкописна и заема листове 57-63. На седмо мѣсто иде службата на Св. Седмочисленици: „*Ἀκολουδία τῶν ἁγίων ἑπταρίθμων: Κύριλλος, Μεθόδιος. Σάββας, Ναοὺμ, Γοράσδος, Κλήμης, Ἀγγελάριος, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις Γρηγορίου Μοσχοπολίτου*". Тя е ржкописна и заема листове 63—69 включително. Съ нея се завършва Мосхополското из-

---

1) Изцѣло житието е напечатано отъ Гильфердингъ въ Русская бесѣда. 1859, кн. XIV, стр. 135-144.

дание, както го виждаме въ сборника въ Народната Библиотека подъ № 589 (500). Ние ще изоставимъ всички останали служби и жития въ тоя сборникъ, а ще се спремъ само на житието и службата на Св Климента, тъй като въ настоящата студия само неговиятъ животъ и дѣйность ни интересува. За сега ще изоставимъ и службата му, защото за нея ще стане дума въ особенъ дѣлъ отъ нашата студия, а ще се спрѣмъ само върху житието на Св. Климента. То е помѣстено, както казахме, въ листове 5-16, и носи надловъ: „*Βίος καὶ πολιτεία, ὁμολογία τε, καὶ μερικὴ θαυμάτω διήγυσις, τοῦ ἐν ἀγγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος, ἀρχιεπίσκοπου Βουλγάρων, συγγραφεὶς παρὰ τοῦ ἁγίωτατο καὶ ἀσιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρῶτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, κυρίου Θεοφιλάκτου, καὶ μαϊστορος τῶν ῥητόρων χρηματίσαντος ἐν Κονσταντίνου πολει*“, листъ 5, което ще рече: „животъ и дѣйность, свидѣтелства и извѣстия за чудесата на светия нашъ отецъ Климентъ, архиепископъ български. Съчинение, написано отъ светия и славния Теофилактъ български, архиепископъ на първа Юстиниана и Цѣла България и Магистъръ на Риторитѣ въ Цариградъ“.

Житието е било издавано отпослѣ на нѣколко пѫти и е било помѣстяно въ трудоветѣ на разни автори, които сѫ се занимавали съ дадената епоха. За пълнота на очерка ние нѣма да пропуснемъ да отбѣлѣжимъ всички ония издания на Климентовото житие, излѣзли по късно отъ Мосхополското, и които сѫ били така или иначе въ извѣстна връзка съ него. На първо мѣсто отъ тия издания слѣдва да се упомене за онова на учения иеромонахъ Амвроси Памперей, помѣстено въ втората половина на книгата му подъ надсловъ: „*Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου περὶ συστάσεως τοῦ σεβασμίου οἴκου τῆς ἐν Κωνσταντίνου πόλει ζωοδόχου πηγῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὑπερφυῶς θελεσθέντων θαυμάτων, καὶ ὁ βίος τοῦ ἐν ἁγίοις Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων, συγγραφεῖς παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρῶτης Ἰουστινιανῆς κυρίου Θεοφιλάκτου νῦν πρῶτον ἐκθόθεντα ἐπιστασίᾳ Ἀμβροσίου ἱερομονάχου τοῦ Παμπέρεως*“1). Това издание е направено въ Виена прѣзъ ,*αωβ*', 1802 год. Както се вижда, то е по сетнѣшно отъ Мосхополското, което е излѣзло на бѣлъ свѣтъ прѣзъ 1741—42 год. При все това, изданието на Памперей се

---

1) Miclosich — Vita S. Clementis episcopi Bulgarorum, Vindebonae, 1847, стр. IV.

именува за първично отъ тоя родъ — *„νῦν πρῶτον ἐκδόθεντα“*, четемъ въ заглавието му, което не е вѣрно. Това дава поводъ да се прѣдполага, че Памперей не е зналъ за Мосхополското издание на Григори Константинидисъ, а се е възползувалъ отъ нѣкакъвъ древенъ списъкъ на Климентовото житие, който е билъ досущъ еднакъвъ съ Мосхополския. Отъ тамъ и пълното сходство въ текста на Климентовото житие помежду тия двѣ издания[1]) Тоя списъкъ, отъ който сж се възползували тия двама издатели, ще да е билъ списъкътъ отъ Монастиря Св. Наумъ, за който и Miclosich споменува, че е послужилъ за прототипъ на Памперея при издаването на Климентовото житие: „Pampereus . . . edidit hunc librum e codice Monasterii S. Naum ad lacum Achridanum in Macedonia[2]). Сжщиятъ списъкъ е билъ подъ ржцѣ и на Григори Константинидиса при отпечатването и на Мосхополското издание. „Че въ основата на Мосхополското издание лежи списъка на Монастиря Св. Наумъ, казва Туницки, това може да се твърди съ увѣреность, щомъ се има прѣдъ видъ близкото участие, което е взимала тая обитель въ печатането му било съ своята морална подържка, било съ своитѣ материални срѣдства“[3]). По такъвъ начинъ, съ приемането, че въ основата на тия издания лежи списъкътъ на Монастиря Св. Наумъ, отъ който отпослѣ, сигурно, се е възползувалъ и Miclosich при издаването на Климентовото житие въ 1847 год., се обяснява и сходството въ текста, което се забѣлѣзва въ тѣхъ. Наистина, въ изданието на Памперей има нѣкои отличия отъ Мосхополското, ала тѣ се обясняватъ отъ умѣнието на автора му, да корегира нѣкои „особности“ въ запазения до него текстъ. Като по образованъ, авторътъ на послѣдното издание, Амвроси Памперей, се е отнесълъ по критично къмъ текста на дошлата до него реакция, отколкото Григори Константинидисъ, затова въ прѣдаването на текста на Климентовото житие въ книгата му — *„Νικηφόρου Καλλίστου“*, нѣкои стари форми въ литературния гръцки езикъ сж замѣнени съ нови, каквито врѣмето е изисквало[4]). Само по такъвъ начинъ трѣба да се обяснятъ и ония и така малко новизми въ изданието на Памперей, които засѣгатъ не смисъльтъ на текста, а повече формата му, езиковата и стилистичната му страна.

---

[1]) Туницки. — Климентъ, еп Словѣнски. Сергіевъ Посадъ, 1913, стр. 9.

[2]) Vita S Clementis, стр IV.

[3]) Климентъ, еп Словѣнски стр. 9.

[4]) Туницки, забѣлѣжка 1, стр 9. Тукъ се привеждать и нѣкои думи, които въ изданието на Памперей сж прѣдадени по правилно, отколкото въ Мосхополското. Напр. въ Мосх. издание стои „*ἡ Σαΐα*“, когато правилното е: *Ἠσαΐᾳ;* въ Мосх. — *ἐν δία βόλει*, а въ изданието на Памперей — *ἐν Διαβόλει*“ и пр.

До колко интересътъ къмъ изучаването животътъ и дѣйностьта на Св. Климента е билъ голѣмъ се вижда отъ слѣдното обстоятелство. Едва току-що се изминали 3 години отъ изданието на Памперей, послѣдното било съвършено разпродадено и станало нужда да се направи ново. Това станало въ 1805 год. Новото издание направилъ иеромонахъ Атанаси Пароски, ученикъ на Евгения Булгариса по Атинската школа,[1]) и единъ отъ виднитѣ прѣводчици на старогръцкитѣ книги на новогръцки. Той е направилъ двѣ издания на Климентовото житие въ разни врѣмена. Първото издание е помѣстено въ *Ἀκολουθία τῶν ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας τοῦ ὁμολογιτοῦ, ψαλλομένη μηνὶ Νοεμβρίῳ κδ᾽ συντεθεῖσα παρὰ τοῦ Ἁγιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς αὐτης Βουλγαρίας Κυροῦ Δημητρίου τοῦ Χοματεινοῦ ᾳ ψωδ᾽. Ἐνετιῄσι* 1784, *παρὰ Δημητρίῳ Θεοδοσίου* Но, понеже това издание е било прѣдназначено прѣди всичко за монаситѣ отъ Пароския монастиръ, както и службата за Св. Климента, то житието останало неизвѣстно за широката публика. Ето защо за това издание въ литературата за Св. Климента малко се знае. То даже не се споменува и у Miclosich, който, сигурно, не го е знаелъ. И може би заради това, че изданието е останало неизвѣстно за широката публика, сжщиятъ Атанаси Пароски прѣпечатва житието въ друга една своя книга подъ надсловъ: *Οὐρανοῦ κρίσις ἤτοι θαῦμα φρικτὸν καὶ ἐξαίσιον τοῦ θαυματουργικωτάτου θείου Σπιρίδωνος, δἰ οὗ τὰς βουλὰς τῶν παρανόμων παπιστῶν ἐματαίωσε μὴ συγχωρήσας αὐτοῖς να ἐγέιρουν ἀλτάριον ἤτοι θυσιαστήριον μέσα εἰς τὸν ἐν τῇ Κερκύρᾳ ἅγιόν του ναὸν, συντεθὲν μετὰ καὶ ἱερᾶς καὶ ἐπινικείου ἀκολουθίας εἰς ἀυτὸ παρὰ ζηλῶτοῦ τινος ἀδελφοῦ. Σὺν τούτῳ δὲ καὶ ὁ θεοφεγγὴς βίος τοῦ ἱεροῦ Κλήμεντος τοῦ Βουλγαροκήρυκος καὶ ὁμολογητοῦ ἐκδίδοται ἑτέρα κρίσις οὐρανοῦ, καί οὗτος ὢν κατὰ τῶν καινοτόμων, παπιστῶν συντεθεὶς μὲν ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ ἐν ἁγίοις Θεοφιλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, μετενεχθεὶς δὲ παρ᾽ ἡμῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν διάλεκτον χάριν τῶν ἁπλουστέρων λαῶν διὰ τὴν ἐξ ἀυτοῦ ἐλπιζομένην κοινὴν ὠφελειαν, ὧν ἕνεκα νῦν δεύτερον πλή-*

---

[1]) Туницки, Климентъ, еп. Словѣнски, стр. 20.

ρης ἐκδίδοται, ἅτε κολοβωθεὶς τὰ καίρια παρὰ τινος ὁ πρότερον ἐκ Βενετίᾳ τυπωθεὶς “ Тя е била отпечатана съ срѣдствата на двама „братолюбиви хиополитяни“ — «*ἐκδιδονται δὲ καὶ τὰ δύω εἰς ἐν τεῦχος, διὰ δαπάνην τινῶν φιλαδέλφων χιοπωλιτῶν*» и излѣзла на бѣлъ свѣтъ въ сѫщата *ᾳωε* =1805 г., *ἐν λειψιὰ*. Въ нѣкои трудове на учени изслѣдователи авторътъ на тая книга не се съобщава. Отбѣлѣзва се само заглавието ѝ. Така напр., споредъ Miclosich тя е дѣло на „Anonimus eum“, който „in linguam recentiorum Graecorum versum edidit Lipsiae 1805“.[1]) Сѫщо така името на автора ѝ не се упоменува и у *Βρετος'α*. Но, че тя принадлежи на Атанаси Пароски, въ това не може да има съмнѣние. Сходството въ езика по между нея и *'Αλολουθία* та, а така сѫщо и еднаквостьта на съдържанието ѝ съ другитѣ съчинения на Атанаси, явно издаватъ единството на автора на тия произведения. Най сетнѣ, че «*Οὐρανοῦ κρίσις*» принадлежи на Атанаси Пароски това е доказалъ доста сполучливо *Σάθα* въ своитѣ изслѣдвания по тая книга.[2]) Споредъ него, привсе че текстътъ на Климентовото житие въ *'Απολουθία*-та донѣкждѣ се отличава отъ оня въ «*Οὐρανοῦ κρίσις,*»[3]) и въ такъвъ случай послѣдната книга трѣба безусловно да се отдаде на Атанаси Пароски.[4])

Не е било достатъчно и това двойно издание на Климентовото житие, което направилъ Атанаси Пароски, за да може да се задоволи интересътъ на хората къмъ изслѣдване животътъ и дѣйностьта на нашия светитель. Напротивъ, слѣдъ 2 години отъ послѣдното издание, въ 1807 год. тя била изново прѣиздадена въ сѫщата печатница, дѣто и по-рано.[5])

---

[1]) Vita S. Clementis, стр. V.

[2]) *Νεοελληνικὴ φιλολογία, ἐν Ἀθήναις*, 1868 год. стр 639.; Туницки, стр. 22.

[3]) Наистина, въ текста на житията у Пароски, при общото единство въ думи, а особно по съдържание, сѐ се срѣщатъ нѣкои отличия, които повече се дължатъ на това, че Атанаси въ последната си книга—«*Οὐρανοῦ κρισις*», която е излѣзла много покъсно отъ *Ἀκολουθία*-та, е направилъ нѣкои поправки въ езика, които врѣмето е изисквало. Сетнѣ, той е допълнилъ тая часть отъ житието, а именно първата, която се отнася до дѣйностьта на Св. Кирилъ и Методи въ Моравия. Сигурно, Атанаси Пароски е добилъ тия свѣдѣния отъ нѣкоя нова книга, която не му е била извѣстна при написването на *'Ακολουθία*'та. Сравнителна оцѣнка на текста на тия двѣ редакции е далъ Туницки, дѣто отправяме читательтъ за подробности — „Климентъ, еп Словѣнски, Сергіевъ Посадъ 1913, стр. 22—24.

[4]) *Νεοελληνικὴ φιλολογια*, стр 638; ср. Туницки, стр. 21.

[5]) Туницки, ibid стр. 21.

По врѣме, слѣдъ изданието на Пароски, слѣдва да се упомене за трудътъ на Miclosich'а - „Vita S. Clementis episcopi Bulgarorum, Vindebonae, 1847." Трудътъ на Miclosich'а е билъ извиканъ за да попълни една насѫщна книжовна нужда отъ Климентовото житие, което въ негово врѣме е било голѣма рѣдкость. Мосхополското издание той нарича — „liber rarissimus", а за онова на Памперея не отваря дума, защото и то е било на изчерпване. А интересътъ къмъ изслѣдване животътъ и дѣйностьта на Св. Климента, не се намалявалъ. Напротивъ, въ половината на XIX столѣтие се засилва славяноводѣнието, виденъ прѣдставитель на което е билъ самиятъ издатель на пространото Климентово житие — Miclosich. Както и самъ споменува, при издаването на Vita S. Clementis, Miclosich е ималъ подъ рѫка Ватиканския кодексъ на житието „Praeter codicem bibliothece vaticanae, fragmentum hujus vitae continentem, cujus apographo nobis in hac edicione uti licuit[1]", изданието на Памперея — „et eum, quo ad vitam integram emittendam usus est Pampereus[2]", списъка отъ монастиря Св. Наумъ — „quique servabatur in monasterio S. Naum ad lacum Achridanum[3]", а така сѫщо и другъ списъкъ, който му далъ проф. Григоровичъ — „hodiedum in Macedonia extare duos libros manu exaratus integram vitam complectentes accepimus e Victore Grigorovič, literarum slavicarum professore in universitate Kazanensi[4]). Но, при всичко че Miclosich е ималъ подъ рѫцѣ толкова списъци, въ текста на прѣдаденото отъ него Климентово житие не се срѣщатъ никакви нови вариации. нито пъкъ е отбѣлѣзано такива въ другитѣ издания отъ по-раншна дата. Напротивъ, съ много малки изключения, изданието на Miclosich е досущъ еднакво съ извѣстнитѣ до сега редакции на Климентовото житие. Особна важность въ изданието на Miclosich'а прѣдставлява прѣдговорътъ на житието, който заема стр. V - XXII. Тукъ се посочватъ накратко списъцитѣ, отъ които се е ползувалъ той, а слѣдъ това, което е и най важно, даватъ се критични бѣлѣжки за автора на това житие. Мнѣнието му е доста интересно То се свежда къмъ отказване авторството на това житие на Теофилакта български и отдаването му на Климентовъ ученикъ отъ X в Впрочемъ, по тоя въпросъ ние ще се повърнемъ на друго мѣсто. Житието, напечатано у Miclosich'а, заема XXIX глави, носи сѫщия надсловъ, както и въ осталалитѣ издания и е помѣстено отъ стр. 1—34 включително въ сѫщото издание — Vita S Clementis.

---

[1] Vita S. Clementis, стр. VI.
[2] ibidem
[3] ibidem
[4] ibidem

Слѣдъ изданието на Miclosich, по врѣме, иде третото по редъ издание на „*Θὐρανοῦ κρίσις*“ отъ Атанаси Пароски, направено въ Атина въ 1850 г. подъ надсловъ: „*ἔκδοσις δευτέρα ἀμετάβλητος* [1])“.

Слѣдъ него иде да се упомене за изданието на Mingne въ Patrologiae cursus completus, series Graeca, t 126, стр. 1192—1240. То е направено въ Парижъ прѣзъ 1902 год. За отбѣлѣзване е фактътъ, че тукъ гръцкия текстъ на житието се съпровожда съ прѣводъ и на латински. Въ текста нѣма особни вариации. Той се схожда дословно съ оня въ Vita S. Clementis у Miclosich'а.

Гръцката редакция на житието е издадена още и отъ Билбасовъ въ съчинението му „Кириллъ и Меѳодій по западнымъ легендамъ“, СПБ, 1871, стр. 276—300. Тукъ житието се озаглавя почти така, както и въ Витиканската редакция. – „*Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος, ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας*“. Текстътъ е дословно еднаквъ съ оня у Miclosich и Migne.

Освѣнъ горнитѣ редакции и издания, за пълнота на очерка, би слѣдвало да се упомене и за славянскитѣ прѣводи на това житие. Обаче, като се говори за тѣхъ, не може прѣдварително да не се признае, че тѣ далечъ не могатъ да удовлетворятъ изискванията на учената критика, тъй като въ тѣхъ сѫ допуснати явни неточности и даже грѣшки. На много мѣста прѣводътъ не е пъленъ, а на други прѣводътъ не съотвѣтствува на гръцкия оригиналъ. Поради тая причина славянскитѣ прѣводи за учени изслѣдвания не може да послужатъ и тоя, който е принуденъ да се ползува отъ тѣхъ, поради недостѫпность на гръцкия текстъ, трѣба да бѫде особно внимателенъ, за да не изпадне въ недоумѣния и даже въ явни грѣшки.

Отъ прѣводитѣ на славянски езикъ на първо мѣсто, по врѣме, иде да се спомене за оня, който е направилъ Билбасовъ на руски въ цитираното по горѣ съчинение, стр. 341—369. Слѣдъ него иде прѣводътъ на Климентовото житие пакъ на руски, направенъ отъ проф. Менщиковъ въ 1885 год. Тоя прѣводъ е помѣстенъ въ юбилейната книга по случай 100 год. на Московския Университетъ, подъ надсловъ: „Матерьялы для исторіи письменъ восточныхъ, греческихъ, римскихъ и славянскихъ. Изготовлены къ столѣтнему юбилею Императорскаго Моск. Оуниверситета трудами Профессоровъ и Преподавателей Петрова, Клина, Менщикова и Буслаева. Москва, 1855. Житието е напечатано въ ч. III, стр 1—30, подъ надсловъ: „Жизнь и дѣяния, исповѣданіе и отчасти повѣтствованіе о чудесахъ иже во святыхъ отца нашего Климента, архиепископа болгарскаго. Сочинение, написанное святымъ и славнымъ Ѳеофилактомъ, архиепископомъ первой Юстинианы и всей Болгаріи и магистромъ риторовъ въ Костантинополѣ“. На руски езикъ, възъ основа на Менщиковия, има и другъ прѣводъ на Климентовото житие, направенъ отъ П. Лавровъ и помѣстенъ въ „Книга для чтенія по исторіи среднихъ вѣковъ“, Москва, 1903 год. изд. III, стр. 180—212 подъ редак. на проф П Г. Виноградовъ. При съставянето на новия прѣводъ, Лавровъ, както самъ говори — стр. 180, е имала подъ ржцѣ и българския прѣводъ отъ Матова, за който ще стане дума по сетнѣ. И тритѣ тия прѣводи се отличаватъ съ такива явни недостатъци, които имъ отричатъ правото на автентичность при изслѣдването животътъ и дѣйностьта на Св. Климента. Така напр., името на единъ отъ бояритѣ на българския князь, при когото се установилъ Ангелари слѣдъ дохождането му въ Прѣславъ, се именува въ грѫцкитѣ редакции „*τζασθλάβος*“, когато въ прѣводитѣ е посочено името „Изяславъ“, което не е сѫщото. Въ гл. XVIII, дѣто се говори за числото на Климентовитѣ ученици въ всѣка епархия, думитѣ: „*Τρισχιλίους καὶ πεντακοσίους*“, неправилно сѫ прѣведени въ всички руски издания съ числото 3050, когато е трѣбало съ 3500. Думитѣ отъ гл. XX: *καὶ οὕτω δὴ Βουλγάρῳ γλώσσῃ πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης καθίσταται*“, неправилно сѫ прѣведени — „и така Климентъ стана първъ епископъ на българския народь“, когато е трѣбало „и така Климентъ стана първъ епископъ на българската рѣчь (езикъ)“ и пр.

---

[1] *Δαπόνη Σπυρίδωνος Χαλιώτη* (*Ἁότη ἡ ἀκολουθία γίνεται τὴν πρώτην Κυριακὴν τοῦ Νοεμκριου*) *ἐν Ἀτήναις*, 1850, стр. 103; ср. Туницки, стр. 21.

Тия, и подобни на тия, недостатъци силно прѣчатъ да се признае извѣстна исторична стойность на горнитѣ прѣводи. Не съ по-голѣма цѣна сѫ и българскитѣ прѣводи на Климентовото житие, които сѫ всичко два: единиятъ, направенъ отъ Архимандритъ Партени Зогравски, а другиятъ отъ покойния Д. Матовъ. И въ тѣхъ сѫ допуснати сѫщитѣ грѣшки, които отбѣлѣзахме въ руския прѣводъ. По тия именно, причини и българскитѣ прѣводи не бива да се смѣтатъ за напълно автентични при изслѣдване животътъ и дѣйностьта на нашия светитель.

Прѣводътъ на Архимандритъ Партени, съпроводенъ съ прѣдисловие, подъ надсловъ: „Житіе и исповеданіе и за нѣкои чудеса повѣтствованіе иже во святыхъ отца нашего Климента Арх:епископа болгарскаго, сочиненно отъ святѣйшаго и славнѣйшаго Өеофилакта Архіепископа първыя Іюстиніаны и всея Болгаріи и Майстора Константинополскихъ риторовъ“ е напечатанъ въ „Български книжици“ за 1858 г., а оня на Матова, съ прѣдисковие отъ М. Дриновъ, въ отдѣдна брошура, гласи: „Животъ, дѣяния, исповѣдание и кратко изложение за чудесата на Св. Отецъ нашъ Климентъ, български архиепископъ Списано отъ светѣйшаго и прѣславнаго аркиепископа на първа Юстиниана и на цѣла България, Господина Теофилакта, който бѣше и магистъръ на риторитѣ въ Константинополь.„Срѣдецъ, 1885.

Но, освѣнъ пълни издания на Климентовото пространо житие, до насъ сѫ дошли, както казахме, и *откѫслечни, непълни* издания, които така сѫщо не може и не бива да отминемъ, безъ да ги отбѣлѣжимъ. Тѣ сѫ прѣдадени отъ издателитѣ имъ съ извѣстни, строго опрѣдѣлени цѣли, затова отъ житието сѫ подбрани само ония мѣста, които сѫ могли да имъ бѫдатъ полезни именно за тия цѣли. Така, мнозина отъ излѣдователитѣ на живота и дѣйностьта на Св. Кирила и Методия, сѫ намирали за потрѣбно, и то доста справедливо, да привеждатъ къмъ своитѣ учени издирвания само първата половина отъ житието, която засѣга повече дѣйностьта на Св. Братя въ Моравия, а втората да изпуснатъ, защото тя се отнася повече до дѣйностьта на Св Климента въ България. Други пъкъ, които сѫ се интересували повече отъ дѣйностьта на Св. Климента въ България, издавали сѫ втората половина на житието, а първата сѫ пропущали и т. н. Всичко е зависѣло отъ задачитѣ и цѣлитѣ, които е прѣслѣдвалъ издателътъ.

Отъ откѫслечнитѣ издания на просторното Климентово житие, пакъ по хронологически редъ, слѣдва да се упомене за изданието на Leo Allatius. Споредъ Miclosich, той (Leo Allatius) edidit graece et latine e codice chartaceo bibliothecae vaticanae 1409 fol 348 fragmentum vitae S. Clementis, episcopi Bulgarorum“.[1] Очевидно е отъ тая бѣлѣжка, че откѫслека у Allatius'а е взетъ отъ единъ отъ

---

[1] Vita S. Clementis, стр. V.

ОКР. НАР. БИБЛИОТЕКА-ВАРНА
№ 22950 / 1988 г.

кодекситѣ на Ватиканската библиотека. Текстътъ у него е прѣдаденъ на гръцки и латински езикъ въ книгата: „In Roberti Creyghtoni apparatum, versionem et notas ad historiam concilii florentini scriptum a Sylvestro Syropulo exercitationes. Romae. 1665. Откжслецътъ на Allatius'а отпослѣ е билъ прѣизданенъ въ ржкописи на гръцки езикъ, съ по-малки или по-голѣми съкращения. Такива откжслеци Туницки е видѣлъ въ Св. Горскитѣ монастири: Дионисиата-ржкописъ № 274, ржкописъ № 280 и Ивереския — ржкописъ № 382. 1)

Слѣдъ изданието на Leo Allotius'а иде да се упомене за откжслекътъ, който е издалъ Iosephus Simon Assemanus въ Kalendariae ecclesiae universae. Romae 1775, t III, стр. 147—49. Тоя откжслекъ е само на латински езикъ и е пъленъ отпечатъкъ на латинския текстъ у Allatius. Като говори за изданието на Allatius, Miclosich тутакси прибавя: „cujus partem latine repetiit S. S. Assemanus" et c. t 2)

По врѣме иде да се отбѣлѣжи откжслекътъ, що D-r Ioseph Augustin Ginzel е отпечаталъ въ своята книга: Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slavichen Liturgie, Vien, 1861, приложение, стр. 32—40. Текстътъ у Ginzel'а е еднакъвъ съ оня у Assemani. Слѣдъ него иде чешкото издание отъ 1873 год., напечатано въ Fontes rerum Bohemicarum, t I. Vitae Sanctorum et aliorum qourundam pietate insignium. Prameny dějin českých Palackeho. Praze, стр. 93—99. Житието тукъ носи надсловъ: Život Sv. Konstantina s přenešenim sv. Climenta. Vita cum translatione S. Clementis. 3)

Най сетнѣ, слѣдва да се упомене и за двѣ ржкописни издания на Климентовото житие: едното намѣрено отъ проф. Григоровичъ въ Охридъ, а другото — сжщо ржкописъ, запазенъ въ Охридската митрополия. За първия ржкописъ има достатъчно данни, а за втория такива отсжтствуватъ.4) Самъ

---

1) Климентъ, еп. Словѣнски. стр. 5, 4. Тукъ е дадена и кратка сравнителна оцѣнка на текста въ ржкописитѣ въ Св. Горскитѣ монастири, ibid., стр. 5.

2) Vita S Clementis episcopi Bulgarorum, Vindobonae, 1847, стр. V.

3) Туницки въ „Климентъ, еп. Словѣнски", стр. 11, неправилно отнася чешския прѣводъ на Климентовото житие въ Fontes rerum Bohemicarum къмъ пълнитѣ текстове на тоя документъ. Тукъ, на чешски, сж прѣдадени, паралелно съ латинския текстъ, само глави I—XII и то съкратено. А останалитѣ XIII—XXIX съвършено липсватъ.

4) Отъ тоя ржкописъ не е могълъ да се възползува и Тунуцки въ своитѣ изслѣдвания за Климента, еп. Словѣнски, стр. 13.

Григоровичъ за първия казва: „Житието на Св. Климента, отдавано на архиепископа Теофилакта, азъ намѣрихъ въ Охридъ, въ ржкописъ на дебела книга, който се отнася къмъ началото на XV в.[1] Сжщиятъ ржкописъ сега се намира подъ № 818 въ Ромянцовия музей въ Москва. Цѣлиятъ ржкописъ се състои отъ 45 листа.[2] За учената критика ржкописътъ не е останалъ неизвѣстенъ Ние вече видѣхме, че още въ 1847 год. Miclosich се възползувалъ отъ него. Това ясно се вижда отъ думитѣ му. „in Macedonia extare dous libros manu exaratus integram vitam complectentes accepimus e Victore Gricorovič, literarum slavicarum professore in universitate Kasanensi“[3]

Другъ единъ въпросъ, тѣсно свързанъ съ житието на Климента, който е пораждалъ сума недоумѣния и разногласия срѣди учената критика, е въпросътъ за авторството на тоя документъ. Кой го е съставилъ и кога, е ли то отъ начало и до край дѣло само на едно лице, или пъкъ то е дѣло на двама автори — единиятъ, ученикъ Климентовъ, който го е написалъ на славянски, а другиятъ сетнѣшенъ прѣводчикъ на гръцки и при това не българинъ, а гъркъ — това сж въпроси, които сж били подигани до сега почти въ всички учени изслѣдвания на епохата, къмъ която се отнася животътъ и дѣйностьта на Св. Климента и, за голѣло съжаление, винаги разрѣшавани различно.

При такива условия не ще съмнѣние, че и ние, въ тая си студия, не можемъ да не зачекнемъ изказанитѣ до сега мнѣния за авторството на това житие и не можемъ да отминемъ безъ оцѣнки всички ония доводи, които тѣ сж привеждали въ полза на своята теза. И това ние трѣба да направимъ толкова повече, че самото житие, авторството на което различно се опрѣдѣля, се озаглавя опрѣдѣлено почти въ всички древни и нови издания, съ името на славния български архиепископъ отъ края на XI в. и началото на XII в. — блажения Теофилактъ. Наистина, има една редакция, и то само една — Ватиканската, въ която името на Теофилакта не личи въ заглавния листъ, като авторъ на житието, ала това ни най малко не прѣчи да се мисли, че послѣдниятъ не може да бѫде другъ освѣнъ Теофилактъ български. Самама Ватиканска редакция е часть отъ житието и, като такъва, тя не може да служи за пъленъ критери по въпроса за авторството на цѣлия паметникъ. А при наличностьта на достатъчно число други редакции, въ които името на Теофилакта, като авторъ на житието, личи, неспоменуването нищо за послѣдния въ Ватиканската редакция още не значи прѣдрѣшаване въпросътъ въ отрицателна смисъль. Ако човѣкъ прослѣди тия редакции, като започне отъ Мосхополската, та свърши съ парижкото издание на житието отъ Migne и съ това на Miclosich ще види, че Теофилактъ навсѣкждѣ се смѣта за авторъ на житието и ще се убѣди, че отъ това единодушно свидѣтелство на всички тия издания, послѣдниятъ не може да е другъ освѣнъ Теофилактъ. Но, при все това, остава недоумѣнието, и то твърдѣ справедливо, отъ дѣ сж пъкъ тия разногласия срѣди учената критика за авторството на Климентовото житие и каква е автентичната стойность на тѣхнитѣ възражения противъ Теофилакта, или като авторъ на житието, или като сетнѣшенъ прѣводникъ и компиляторъ на тоя паметникъ или пъкъ най сетнѣ, като пъленъ неговъ съставителъ? На тия въпроси отговорътъ не може да бжде другъ освѣнъ признанието, че самото житие, неговото съдържание, е давало и дава едничкитѣ основания да се пораждатъ тия разногласия. Ако човѣкъ прочете тоя и така знаменателенъ документъ, ще се убѣди, че по въпроса за автора му той не би могълъ по никой начинъ да признае, че то е дѣло само на единъ човѣкъ и при това излѣзло на бѣлъ свѣтъ въ единъ и сжщи периодъ. Той ще види, че доста пасажи отъ това житие, даже цѣли негови глави, сж излѣзли изъ подъ перото на настоящъ Климентовъ ученикъ, неговъ съврѣменникъ, а отъ друга, ще намѣри указания, че сжщиятъ тоя авторъ по никой начинъ не е билъ Климентовъ ученикъ, а човѣкъ, живѣлъ много по-късно отъ него, на цѣли двѣ столѣтия слѣдъ смъртьта на нашия светитель.

---

[1] Очеркъ пжтешествія по европейской Турціи. Москва, 1877, стр. 157; ср. Ж. М. Н. Просвѣщения, 1847, № 1, ч. 57, стр. 12.

[2] На 43 листъ Григоровичъ съ собствената си ржка е отбѣлѣжинъ: „Цѣлиятъ тоя откжслекъ изъ митрополитската църква Св. Климентъ, която отъ по-рано се наричала Панагия, въ Охридъ, 1845 г., 10 май". Туницки, ibid, стр 13, заб. 1.

[3] Vita S. Clementis, стр. VI; Туницки, стр. 13.

Да разгледаме тия мнѣния както слѣдватъ. Едни отъ ученитѣ твърдятъ, че авторътъ на Климентовото житие е живѣлъ въ X вѣкъ и е нѣкой неговъ ученикъ българинъ, който, разбира се, писалъ на славянски, а прѣвода на грѣцки е сетнѣшна работа; а други, че това житие, както е дошло до насъ, макаръ и да е дѣло на Теофилакта български (1084—1107), има за свой прототипъ славянски източникъ — житие на истински Клементовъ ученикъ; трети, че то е изцѣло дѣло само на Теофилакта български, като отдаватъ нему и ония мѣста отъ житието, които прѣпоръчватъ авторътъ му за съврѣменикъ на Климента; четвърти, че сегашната редакция не е първична, а сетнѣшна — несполучливо изправяна отъ прѣписчицитѣ, които несъзнателно сѫ вмъкнали въ него несъобразности, и съ това не рекомандироватъ добрѣ авторътъ му – Теофилактъ български; пети че това житие е изцѣло фалшификация и недобросъвѣстна амплификация на нѣкой гръкъ, който ни го е приподнесълъ съ името на Теофилакта български; шести — че то е дѣло макаръ на нѣкой си Теофилактъ, но не българския архиепископъ съ сѫщото име, а нѣкой другъ послѣ него; седми — че то е дѣло сѫщо на нѣкой си Теофилактъ, но не оня отъ XI – XIII в. а другъ отъ X вѣкъ и пр. и пр.

При толкова мнѣния, едно на друго противорѣчиви, не ще съмнѣние, че първата грижа на изслѣдвача е тая: да направи критиченъ разборъ на тия мнѣния, за да се види, кои отъ тѣхъ грѣшатъ повече, кои по малко. и кое отъ всичкитѣ горѣизложени мнѣния трѣба да се признае не само за достовѣрно, но и до извѣстна степень положително вѣрно.

Да започнемъ съ първото мнѣние, което казва, че житието е дѣло на българинъ отъ X вѣкъ, Климентовъ ученикъ. Както казахме и по рано, всѣко отъ горнитѣ мнѣния базира своитѣ заключения върху самото Климентово житие. Защото и по надеждна почва за такива умозаключения не може да се намѣри другадѣ, освѣнъ въ самото житие. Ако самия паметникъ издава авторътъ му за Климентовъ ученикъ, значи отъ X в., то очевидно е, че нѣма нужда отъ никакви външни доказателства за тая цѣль. Така постѫпватъ и тия, що мислятъ така, както посочихме. Тѣ системно подбиратъ аргументи въ своя полза, взиматъ ги единично, безъ органична връзка съ останалия текстъ на житието, и вадятъ заключение, че авторътъ му не е другъ, а Климентовъ ученикъ Първото и, може да се каже, послѣдното доказателство да мислятъ така, привърженцитѣ на въпросното мнѣние виждатъ въ пасажитѣ на гл. XVIII отъ житието, въ които авторътъ на послѣдното се назовава единъ отъ най приближенитѣ ученици на Климента, който му е съпѫтствувалъ прѣзъ врѣме на просвѣтната му дѣйность въ Кутмичевица, зналъ е до подробности всичкитѣ моменти на неговия животъ тамъ, слушалъ е неговитѣ рѣчи постояно, виждалъ го е, че никогажъ не е стоялъ безъ работа, зналъ е числото на ученицитѣ му въ всѣка епархия, бесѣдвалъ е съ него и пр. Ето и самото мѣсто: „Въ всѣки окрѫгъ, четемъ въ житието, Климентъ като ималъ отъ своето паство по нѣколко мѫже, избрани изъ срѣди останалитѣ, и при това доста много, тъй като тѣ достигали до 3500 човѣци, съ тѣхъ повечето бесѣдвалъ и имъ разкривалъ по тъмнитѣ мѣста отъ св. Писание, *а насъ* смиренитѣ и недостойнитѣ, поради своята доброта, изъ по между всички останали, направи ни свои приближени, и поради това ние винаги се намирахме при него, слѣдѣйки всичко онова, което той вършеше. И така ние никогажъ не го виждахме празенъ. Напротивъ, той или учеше дѣцата, и при това различно: на едни показваше начертанието на буквитѣ, а на други обясняваше смисъльтъ на написаното“[1]) и пр . . Ето, казватъ привърженицитѣ на посоченото мнѣние, най явното доказателство, че авторътъ на житието е Климентовъ ученикъ—българинъ отъ X. Какво по-ясно и категорично свидѣтелство отъ това, самъ авторътъ даименува себе си *приближенъ* ученикъ на Климента, който го е *виждалъ*, че никогажъ не е стоялъ празенъ и пр. А ако той е билъ неговъ ученикъ, то естествено отъ тукъ, че той е живѣлъ въ X вѣкъ, нито по рано, нито по късно. Така поставена работата, напълно се оправдава мнѣнието на Blumberger’a Miclosich’a, Бодянски и пр., които смѣтатъ авторътъ на житието нѣкой Климентовъ ученикъ отъ X в. “Авторътъ прѣпорѫчва себе си за най приближенъ ученикъ на Климента, казва Blumberger, и въ това отношение ние не можемъ да намѣримъ въ житието нищо такъво, възъ основа на което да отдадемъ това житие на нѣкой другъ“[2]). Въ сѫщия смисъль се изказва и Miclosich.

---

[1]) *Ἔχων δὲ τινας ἐκλελεγμένους τῶν ἄλλων καθ’ ἑκάστην ἐνορίαν οὐμενοῦν ὀλίγους (εἰσ τρισχιλίους γὰρ καὶ πεντακοσίους ἠριθμοῦντο), τούτοις τα πλείω συνῆν, καὶ τὰς βαθυτέρας τῶν Γραφῶν ἀνεκάλυπτεν, ἡμᾶς δὲ τοὺς ταπυνοὺς καὶ ἀναξίους οἰκειοτέρους τῶν ἄλλων διὰ σπλάγχνα τῆς χρηστότητος ἐποιήσατο, καὶ πάντοτε συνῆμεν αὐτῷ πᾶσι παρακολουθοῦντες οἷς επραττεν, οἷς ἔλεγεν, οἷς δἰ ἀμφοτέρω ἐδίδασκεν. Οὐκ εἴδομεν οὖν αὐτὸν ἠσχολακότα ποτέ, ἀλλ’ ἢ παῖδας ἐδίδασκε καὶ τούτους ποικίλως, τοῖς μὲν τὸν τῶν γραμμάτων χαρακτῆρα γνωρίζων, τοῖς δὲ τὸν τῶν γεγραμμένων νοῦν σαφηνίζων. ἄλλοις πρὸς τὸ γράφειν τὰς χεῖρας τυπῶν*“. . . Migne, Patrologiae, cursus completus, series Graeca. t 126, стр. 1224.

[2]) Cyrill und Method. Iahrbucher der Literatur, Vien, 1824. стр. 215.

„Че житието на Св. Климента е написалъ Св. Теофилактъ, архиепископъ на I Юстиниана и цѣла България — съ това нѣма да се съгласи тоя, който въ самото житие (гл. XVIII) прочете, че авторътъ му е билъ съврѣменникъ на Св. Климентъ, умрѣлъ въ 916 год., тогава когато Теофилактъ е умрѣлъ въ 1107 год.“

„При това, отъ гл. XXII, може да се види, че авторътъ му е билъ родомъ българинъ, защото той казва: „всичко, което се отнася до църквата, Климентъ е оставилъ намъ — на българитѣ“, тогата когато Теофилактъ, споредъ собственитѣ ту думи, е билъ само „hospitio Bulgarus, revera Constantinopolitanus“. Че житието е било написано въ това врѣме, когато България е била опустошавана отъ Скититѣ, се вижда отъ гл. XXIX: „свети пастирю! запази непокътнати твоитѣ питомци особно сега, при нашествието на варваритѣ, когато скърбьта се приближава, когато нѣмаме кой да ни помогне, когато скитския мечъ е вече обагренъ отъ българска кръвь. Авторътъ тукъ говори, по всѣка вѣроятность, за Угритѣ, които, въ войната съ Византия въ 934, 943, 959 и 962 год., отпустошавали България: защото се знае, че византийскитѣ историци сж ги наричали скити[1]) И така, продължава Miclosich, житието е написалъ българинъ отъ X в., а името на Теофилакта тукъ е прибавено отсетнѣ, за да се даде на тоя разказъ повече достовѣрность и авторитетъ“[2]).

Мнѣнието на Miclosich'а по късно е било възприето и отъ Бодянски. Той намира, че житието изпървомъ трѣба да е написанъ на славянски, отъ Климентовъ ученикъ.

---

[1]) „Sanctnm Theophylactum, Iustinianae primae totiusque Bùlgáriae archiepiscopum, hanc vitam Sancti Clementis scripsisse concedere non poterit is qui in ipso opere c. 18 legerit, auctorem ejus S. Clementi, mortuo 916, convixisse, cum notum sit, Theophylactum anno 1107 diem obiisse, supremum Adde e c 22 colligi, auctorem fuisse natione Bulgarum, quippe quinarret: Omnia ad ecclesiam pertinentia Clemens nobis Bulgaris (*Τοῖς Βουλγάροις ἡμῖν*) tradidit, cum Theophylactus, ut ipsius verbis utar, hospitio tantum Bulgarus, revera Constantinopolitanus fuerit Scriptam esse hanc vitam tempore, quo Bulgaria a Scythis vexaretur, patet e c. 29: Sancte pastor serves a barbaricis incursionibus intactos nos alumnos tuos, maxime nunc, cum aftlictio in propinquo, nec est qui adjuvet, cum scythicus gladius bulgarico sanguine inebriatus est. Auctor hic loqui videtur de Hungaris qui annis 934, 943. 959, 962 Byzantium petentes, Bulgariam devastabant: illos enim etiam Scythas appellari a scriptoribus historiae byzantinae notum est“. Vita S. Clementis episcopi Bulgarorum Vindebonae, 1847, стр. VII

[2]) „Vitam igitur scripsit Bulgarus saeculo decimo, nomen vers sancti Theophyiacti additum esse videtur,, quo major fides et auctoritas narrationi conciliaretur“. Ibidem.

„Менѣ ми се чини, казва О. Бодянски, че подлиникътъ трѣба да е билъ съставенъ на славянски езикъ, та послѣ прѣведенъ отъ нѣкого на гръцки. Гъркътъ, споредъ извѣстнитѣ му отношения къмъ славянитѣ, не е билъ въ състояние да опише дѣйностьта на инородеца съ такъва любовь, съчувствие, и съ толкова подробности за живота му“[1] На такъво прѣдположение ще противорѣчи и съобщението въ гл. XXII на съставителя му: *Κλὴμοις τοῖς Βουλγάρος ἡμῖν παρέδωκε*“[2]. А че българинъ не е могълъ да се рѣши да промѣни своятъ роденъ езикъ на другъ, макаръ той да е билъ и най образованиятъ, въ това не може да има съмнѣние, стига да се иматъ прѣдъ видъ тогавашнитѣ отношения на българскитѣ писатели къмъ гръцкитѣ. Обикновено не само въ първо врѣме на коя и да е писменость, но и слѣдъ доста врѣме, любовьта къмъ своето и отвръщението къмъ чуждото, господствуватъ, може да се каже, безгранично надъ умоветѣ, въображението и волята на пишущитѣ[3]. Въ това врѣме писателитѣ се трудятъ повече на своя родна почва, като понѣкогажъ прѣвеждатъ на свой езикъ чуждото, но не и обратно, по простата причина, че отсѫтствува достоенъ прѣдметъ за прѣводъ[4]. Ето защо, азъ мисля, продължава Бодянски, че когато и да е, при по добро запознаване съ съкровищата на нашата църковно славянска писменость, ще се намѣри и самиятъ славянски прототипъ на това житие“[5]. Къмъ сѫщото мнѣние се присъединили Лавровски[6], Dümmler[7] и други.

Както виждаме, това мнѣние е подкрѣпено съ авторитетитѣ на Miclosich'а, Бадянски, Dümmler, Ловровски и пр. учени, съ голѣми заслуги въ областьта на славистиката. Но, въпрѣки тѣхния авторитетъ, ние не можемъ да се съгласимъ съ Miclosich'а и пр., защото ако е въпросътъ да се дирятъ единични факти изъ житието на Климента, отъ които да се сѫди, че то е дѣло на Климентовъ ученикъ отъ X в., то не е изключена възможностьта въ сѫщото житие да се намѣрятъ сѫщо така единични данни, възъ основа на които то да се отнесе къмъ много по късно врѣме.

---

[1] О времени происхожденія славянскихъ письменъ, Москва, 1885, стр. 10.

[2] ibidem

[3] ibidem

[4] ibidem

[5] ibidem.

[6] Кириллъ и Меѳодій какъ православные проповѣдники у западныхъ славянъ. Харьковъ, 1863, стр. 9—10.

[7] Archiv für Kunde österreich Geschichts—Quellen, 1854, t XIII, стр. 154—155.

Не отричаме, че нѣкои пасажи отъ XVIII гл. причислятъ авторътъ на житието къмъ X в., ала не трѣба да се отказва сериозностьта и на други свидѣтелства отъ самия тоя документъ, които отнасятъ авторътъ му къмъ много по късна епоха. Не може така сѫщо да се прѣнебрѣгне и това обстоятелство, че фактитѣ отъ втората категория сѫ по многочислени отколкото първата и сѫщеврѣменно не по малко вѣсти отъ тѣхъ. Достатъчно е да прѣлисти човѣкъ житието, за да се убѣди още отъ началнитѣ му глави, че то е много по сетнѣшна работа, отколкото отъ врѣмето на Климента и неговитѣ ученици. Още отъ първитѣ страници то диша съ една давность, съ една отдалеченость отъ епохата на Климента, която го отнася по късно, на не по малко отъ цѣли 100–150 години послѣ смъртьта на нашия светитель — 916 год. Така напр., още въ гл. II на житието, авторътъ му като говори за кн. Бориса и неговата епоха, (не трѣба да се забравя, че епохата на Бориса е едноврѣменно и епоха на Св. Климента. Послѣдниятъ е дошълъ въ България при Бориса, при него е дѣйствувалъ и е починалъ само на 9 години по късно. Борисъ е починалъ на 2 май 907 год.) дава да се разбере, че тая епоха е отдавна минала, че тя е зарегистрирана вече въ аналлитѣ на историята и отъ нея до него сѫ се изминали сума години, за които не може да свѣдочи никой живъ свидѣтель. Като говори за Бориса, авторътъ на житието смѣта за необходимо да укаже и врѣмето, въ което той е живѣлъ: „ὃς *ἐπὶ τοῦ τῶν Ρομαίων βασιλέως Μηχαὴλ ἦν*[1])“ „който е живѣлъ въ врѣмето на гръцкия царь Михаилъ“. Въ случая той е постѫпилъ така, както се пише история; така, както се говори, и трѣба да се говори, за отдавна минали събития. Ако той смѣта да опрѣдѣли епохата на Бориса съ горнитѣ изрази, ще рече, че тя е твърдѣ отдалечена отъ него, та, за да може читательтъ да си спомни за нея, трѣбало е да си напомни за оная на Михаила гръцки и пр. Сѫщо така, споредъ думитѣ на автора, се изминало доста врѣме отъ момента, отъ като за първъ пѫть се появило учението въ Западната църква за изхождането на Св. Духъ и отъ Сина до написването на житието, „защото и *тогава* имало хора, казва авторътъ му, които искали да прѣобразуватъ и измѣнятъ догматитѣ: *„ἦσαν γὰρ οἱ τοῦτο καὶ τότε παραχαράσσοντες καὶ μετακινοῦντες ὅρια, ἃ οἱ πατέρες ἡμῶν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἔδεντο“*, гл. V[1]). И *тогава*, т. е. още въ онова врѣме, учението за изхождението Св. Духъ и отъ Сина, се е появило въ Западната църква. Сжщо такава давность диша и слѣдниятъ пасажъ отъ житието. Като говори за смъртьта на Климента, той прибавя: „останкитѣ му и *до сега* вършатъ благодѣяния, като изцѣряватъ всички болести и недъзи“ — *„ἀλλὰ καὶ ὁ χοῦς τοῦ διδασκάλου ἔτι καὶ νῦν εὐεργεσίας τελεῖ, πᾶν πάθος καὶ πᾶσαν νόσον ἰώμενος“*, гл. XXVIII[2]). Но най рѣшителното мѣсто, отдѣто се вижда, че житието е написано много късно, това е гл XXIII. Като говори за построенитѣ седемь църкви отъ Бориса въ България, авторътъ на житието прибавя, че и самъ (Климентъ) поискалъ да построи въ Охридъ собственъ монастиръ, къмъ който монастиръ присъединилъ друга църква, *която отпослѣ станала архиепископска катедра*“ — *„ἠθέλησε καὶ αὐτὸς ἐν Ἀχρίδι δικεῖον δείμασθαι μοναστήριον. Τούτῳ δὲ καὶ ἑτέραν ἐκκλησιάν προσέθηκεν, ἣν ὕστερον ἀρχιεπισκοπῆς θρόνον ἔθεντο“*, гл XXIII[3]). А извѣстно е, че тая архиепископия е била прѣнесена за пръвъ пжтъ въ Охридъ отъ Прѣспа въ 1014—1015 при десетия подъ редъ български патриархъ-архиепископъ Филипъ. А ако авторътъ на житието знае за това събитие, което отбѣлѣзва въ гл. XXIII, то очевидно е, че той е написалъ своето произведение по късно отъ 1014—1015 г. Иначе е невъзможно. Невъзможно е да се мисли, че той е писалъ за събития, които сж имали мѣсто въ историята 100—150 години по късно. Ето защо, мнѣнието на ония, които мислятъ, възъ основа на данни отъ самото житие — гл. XVIII, че то е написано въ X в., се оборва сжщо така отъ данни въ това житие — гл. XXIII, гл. II, гл. XXIX и пр., които го отнасятъ не по късно отъ първата четвъртъ на XI вѣкъ. И понеже пъкъ, отъ друга страна, авторътъ му дава да се разбере до очевидность, че събитието — прѣнасянето на архиепископията отъ Прѣспа въ Охридъ, е станало не на година-двѣ до написването на житието, а на повече врѣме, което, разбира се, той не помни, то слѣдва да се мисли, че житието е написано много по късно отъ първата четвъртъ на XI вѣкъ. Така че мнѣнието, какво житието на Климента е написано въ X в., трѣба да се смѣта за недостовѣрно. Очевидно е, че тукъ имаме работа съ документъ отъ XI в., въ всѣки случай не по раншенъ отъ първата четвъртъ на сѫщото столѣтие. А щомъ тоя въпросъ е рѣшенъ така, то естествено, че и мнѣнието на Miclosich, Blumberger, Бодянски, Dümmler и пр., какво авторътъ му е билъ българинъ, Климентовъ ученикъ, пада отъ само себе си. Не може да се мисли, че авторътъ на житието, който е живѣлъ прѣзъ XI в., да е билъ Климентовъ ученикъ, когато знаемъ, че Клиентъ е починалъ въ 916. Даже нѣщо повече. Сѫщиятъ тоя авторъ не е могълъ да бѫде и въобще българинъ, па макаръ и да е живѣлъ прѣзъ XI вѣкъ, защото самото житие по никой начинъ не позволява да се отнася съставительтъ му къмъ българската националность, или въобще къмъ славянската. Напротивъ, като се сѫди по самото житие, той е билъ не българинъ, а гръкъ „revera Constantinopolitanus fuerit“,[1]) както го е опрѣдѣлилъ Барони въ своитѣ Annales Ecclesiastici подъ 1071 год. И то гръкъ, ще прибавимъ, не простъ, а високообразованъ мѫжъ, знаменитъ риторъ, отличенъ познавачъ на църковната история и Св. Писание и, сѫщеврѣменно *елинъ*, не лишенъ отъ шовинистичнитѣ тенденции на своето племе. Като чете човѣкъ житието не може да не обърне внимание освѣнъ на вѫтрѣшната му страна, която прѣдставлява едно изчерпателно и системно описание животътъ и дѣйностьта на нашия светитель, но още и на неговата външна, стилистична и риторична, форма, която издава авторътъ му за единъ истински познавачъ на тънкоститѣ на елинската рѣчь, единъ образцовъ срѣдневѣковенъ риторъ, който по никой начинъ не трѣба да се сравнява съ българинъ отъ X в., както това прави Miclosich, българинъ въ началото на своята духовна пробуда. Житието на Климента е изпъстрено съ такива витиевати форми, които сѫ достояние само на човѣкъ, който ги е писалъ на свой роденъ езикъ. Всички особности на литературната гръцка рѣчь тукъ сѫ запазени, включително и най-дребнитѣ. Тукъ изобилствуватъ метафоритѣ, алегориитѣ и другитѣ риторически фигури, дълги периоди, множеството вмъкнати изречения, които напомнятъ по скоро срѣдневѣковнитѣ *гръцки* писатели, а не българинъ отъ X в. „Като писатель, авторътъ на Климентовото житие, казва Туницки, е билъ високообразованъ, зналъ е добрѣ светоотеческитѣ творения и класическа литература. Въ житието има много текстове отъ Св. Писание, има цитати отъ Климента Александрийски, изрази отъ съчиненията на Фоти, понѣкога се привеждатъ факти изъ църковната история, споменува се за вселенскитѣ събори, за духобореца Македони, за Манихеитѣ, има даже фрази изъ Демостена“.[1]) Но, не стига само това. Гръцкото произхождение на автора на Климентовото житие се издава и отъ нѣкои изрази въ самия документъ, които по никой начинъ не могатъ да бѫдатъ дѣло на българинъ. Така напр., въ житието той често се изразява най обидно за българитѣ, нарича ги хора „скотоподобни“ и „невѣжествени“ *«αμαθεστατοι καὶ τὸ ὅλον ἐιπεῖν κτηνωδέστατου»*, гл. XXI; диви и свирѣпи относно до богопознанието — *»τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν ἄγριον καὶ ἀτίθασον καὶ περὶ θεογνωσίαν ἀπόκροτον«*, гл XXIII; назовава българскиять езикъ грубъ—*»χάριν ταύτην αἰτοῦνται, γράμματα τε ἐξευρέσθα, δασύτητι Βουλγάρου γλώσσης κατάλληλυ«*. гл. II; а гръцкиятъ прѣкрасенъ въ всичко — *τῆς οἰκείας γλώσσης τῆς πάντα καλῆς«*, гл. IV; българската страна мрачна *αὐχμηρῷ τοπῳ*, гл. II; българскитѣ князе и царе възпитани по варварски — *„πεφυκότος βαρβαρικώτερον“*, гл. XXVI и др. Всички тия нѣща, повтарямъ, не е могълъ да каже по никой начинъ българинъ. Тѣ могатъ да бѫдатъ казани само отъ гръкъ, който не е обичалъ българитѣ, а сѫщеврѣменно се е намиралъ близко до тѣхъ, зналъ е тѣхната история, минало и пр., и е смѣталъ себе си, до извѣстна степень, частъ отъ тоя народъ и членъ на неговата църква. Такъвъ е могалъ да бѫде само Теофилактъ български — revera constantinopolitanus, който е свързалъ своята сѫдба съ оная на българитѣ и се е отнасялъ съ голѣмо прѣнебрѣжение и даже умраза къмъ тѣхъ.[2]) Но, по-

---

[1]) Migne. Patrologiae cursus completus, series Graeca, t. 126, стр. 1201

---

[1]) Migne Patrologiae cursus completus, series Graeca, t. 126, стр. 1201.

[2]) Migne, ibid, стр. 1236.

[3]) Migne, ibid., стр. 1229.

---

[1]) Miclosich. Vita S. Clementis episcopi Bulgarorum, Vindebonale, 1874, стр. VII

---

[1]) Климентъ, еп. Словѣнски, стр. 52.

[2]) А че тия изрази, обидни за българитѣ, е могълъ да употрѣби само Теофилактъ български—това се вижда и отъ самитѣ му писма, изпращани до разни високопоставени личности отъ византийския дворъ въ Цариградъ Въ тия си писма той се отзовава за българитѣ най лошо, сѫщо така нарича тѣхната страна мрачна, изпълнена съ злоба и пр, което силно напомня обиднитѣ изрази въ Климентовото житие Така напр., въ едно отъ писмата до императорица Мария, съпруга на Михалъ Дука (1071—1077), той казва: „връщамъ се къмъ българитѣ цариградецъ по душа,

неже не е възможно да се прѣнебрѣгнатъ съвършено ония пасажи отъ гл. XVIII на житието, върху които се базиратъ Millosich и др., нито пъкъ да се тълкуватъ и разбиратъ не въ буквалния имъ смисъль, други отъ ученитѣ изслѣдвачи на Климентовото житие, отдавайки сѫщата стойность и на съобщенията отъ гл. XXIII, както и на ония отъ гл. XVIII, сѫ дошли до съвършено друго заключение, което помиря горнитѣ, едно на друго противоположни, съобщения, и сѫщеврѣменно обяснява и пѫтьтъ, по който тѣ сѫ се появили въ дошлата до насъ редакция на пространото Климентово житие. Съ други думи, тая нова категория учени, като признава за достовѣрно съобщението въ гл. XVIII, какво авторътъ на житието е Климентовъ ученикъ, а така сѫщо и онова въ гл. XXIII, че авторътъ му е живѣлъ на 100 –150 години по късно, прѣдполага, че тукъ имаме работа съ двѣ редакции на тоя документъ: едната, дѣло на Климентовъ ученикъ — както свѣдочи

чуждъ на България: отъ мене иде миризма на гнила, а отъ тѣхъ на агнешка кожа". — *„Κάτειμι τοίνυν ἐπὶ Βούλγαρους ἀτεχνῶς Κωνσταντινουπόλιτης, τὸ ξένον Βούλγαρος, ἀπόζων σαπρίας, ὡς ἐκεῖνοι τοῦ τῶν κωδίων γράσου"*. (Migne Patrolagiae. s. graeca, t 126, стр. 504). Въ друго писмо до Великия Доместикъ—Адрианъ Комнинъ, братъ на Императора Алексѣя, Теофилактъ пише: „азъ се намирамъ въ робство у нечисти варвари слуги, отъ които иде кучешка (отвратителна) миризма на овнешка кожа и които по удобства въ живота сѫ твърдѣ жалки (мизерни), но богати само съ лоши нрави, или по добрѣ у които бѣдностьта и лошитѣ нрави царуватъ надъ всичко". — *„(ἐγω) δουλέυω . . δούλοις βαρβάροις ἀκαθάρτοὶς κιναύρας κωδίων ἀπόζουσιν, καὶ πενητέροις τὸν βίον, ' ἢ ὅσον τὴν κακοήθειαν πλούσιοι μᾶλλον τέ καὶ τῇ τοῦ βίου πενίᾳ, καὶ τῇ κακοηθείᾳ συμπάντων ὁμοῦ βασιλεύσι"*. (Migne ibid. стр. 508). По нататъкъ, въ сѫщото писмо, той пита: не всѣки ли охридянинъ е сѫщество безъ глава, което не почита нито Бога, нито човѣка? — *„Τίς γαρ Ἀχριδιώτης οὐκ ἔστιν αὐχὴν ἀκέφαλος, οὔτε Δεὸν οὔτ' ἀνέρα τίειν εἰδῶς;* (ibid.) и пр. Въ писмото си до Паниперсеваста Никифоръ Вриени, мѫжъ на Царевна Ана Комнина и зетъ на Императора Алексѣя, Теофилактъ открито заявява, че природата на българина е източникъ на всѣкаква злоба. *„Φύσις βουλγαρικὴ, πάσης κακίας τιθηνὸς"*. (Migne, ibid, стр. 414) Въ друго писмо до Царския лѣкарь Никита — *τῷ ἰατρῷ τοῦ Βασιλέως κυριω Νικήτᾳ"*, съ което като се оплаква за причинитѣ, които не му позволяватъ да дойде въ Цариградъ, посочва въ числото имъ, покрай болестьта, която го измѫчва: *„ὃ, τοῦ ἐγκεφάλου πληρωθέντος, κατάῤῥους δημιουργῆσαν καὶ βῆχας, καὶ τὸν περὶ τοῖς θωρακικοῖς νοσήμασι φόβον ὀυκ ἀλόγως ἐφίστησι"*. (Migne, ibid стр. 472) и обстоятелството, че на пѫтя му се изпрѣчва рѣката Аксия, която на новия „варварски езикъ" (т. е. българския) се именува Вардаръ, и която е мѫчно приходима, защото е безъ мостове и пр. — *„θάτερον δε τὸ τοῦ γείτονος ποταρροῦ, ὃν ἡ παλαιὰ μὲν καὶ Ἑλληνὶς Ἄξιος, ἡ νέα δὲ καὶ βαρβαρος ὀνομάζει Βαρδουάριον"*. (Migne ibid., стр. 472) и пр.

гл. XVIII, а друга, дѣло на Теофилакта български отъ XI —XII в, както се вижда отъ гл. XXIII, който е прѣработилъ тая първична славянска редакция. сигурно, отъ X в. Прѣвъ отъ ученитѣ, който е изказалъ това примирително обяснение на разногласията въ Климентовото житие, е билъ извѣстиятъ славистъ Шафарикъ. Въ свойта отлична студия за разцвѣта на славянската писменость въ България, по въпроса за авторството на пространото Климентово житие, той казва: Наистина това житие, въ своя прототипъ трѣба да има славянска редакция, излѣзла изъ подъ перото на настоящъ Климентовъ ученикъ, както свѣдочи и гл. XVIII, ала отсетнѣ тая редакция е била прѣработена отъ Теофилакта български, който на много мѣста я допълнилъ и, най сетнѣ, прѣвелъ на гръцки. Неговата редакция до насъ е запазена, а първичката е изгубена. На това, именно, основание въ самото житие намираме разни данни за автора му. Това което е отъ първичната редакция свѣдочи за авторъ отъ X в. – значи Климентовъ ученикъ, а това, което е дѣло на Теофилакта, отнася авторътъ му къмъ XI и XII в.1). Както се вижда, мнѣнието на Шафирика е доста практично, то иде сѣкашъ най сполучливо да разрѣши въпросътъ за разногласията въ житието въ връзка съ автора му. Затова то скоро е било възприето и отъ други изслѣдвачи на подигнатия въпросъ, като Гильфлердинга, Викторова и др. По сжщия поводъ Гильфлердингъ се изказва: „Ние имаме двѣ гръцки сказания за Св. Климентъ. Едно пространо, първоначалниятъ текстъ на което принадлежи на единъ отъ Климентовитѣ ученици, а вторичниятъ, дошлиятъ до насъ на гръцки на знаменития писатель отъ XI в., архиепископъ Теофилактъ, и друго — кратко житие на Климента, което иначе се нарича проложно"2). На сжщото мнѣние е и Викторовъ. Той казва: „Съ приемането на това мнѣние – двойственостьта на авторството на Климентовото житие, много лесно се обяснява и историчната неточность и пъстрота на слога, съ които се отличава тоя паметникъ"3). Сжщо така мисли и Билбасовъ. И споредъ него Климентовото житие е имало двѣ редакции: – първична славянска и сетнѣшна гръцка, която е дошла до насъ съ името на Теофилакта български4).

---

1) Чтеніе въ императ. обществѣ исторіи и древностей Російскихъ, Москва. 1847, стр. 43—44.

2) Собраніе сочиненіи, стр. 1868, т I. стр. 320.

3) Кирилло-Меѳодіевскій сборникъ, Москва, 1865 г., стр. 373.

4) Кириллъ и Меѳодіи по западнынъ легендамъ, С. П. Б. 1871, стр. 11.

Какво, прочее, може ли да се приеме за достовѣрно мнѣнието на въпроснитѣ учени? Както виждаме, тѣ прѣдлагатъ едно обяснение на въпроса доста практично, удобно, безъ каквито и да възражения противъ цѣлостьта и историчната стойность на тоя документъ. На видъ, сѣкашъ то иде да отговори на въпроса прѣко и категорично. Така ли е въ сжщность? — Ние мислимъ, че не е така и ето защо. За насъ, па и за който и да е изслѣдователь, сé ще остане съмнѣнието, а то е твърдѣ умѣстно, какъ така Теофилактъ български, щомъ като го признаваме за сетнѣшенъ редакторъ и прѣводчикъ на житието, не е забѣлѣзалъ тия несъобразности въ житието — двойственостьта въ авторството му, и не ги е изправилъ? — Какъ е възможно той знаменитиятъ риторъ, ученъ, виденъ литераторъ, авторъ на сума трудове по екзегетика, история и агиография, да не забѣлѣжи, че произведението, което той дава на бѣлъ свѣтъ, е изпълнено съ противорѣчия и то по най важния въпросъ, свързанъ съ самото житие, въпросътъ за автора му, и да допусне въ една глава да се мисли, че послѣдниятъ е Климентовъ ученикъ отъ X в., а въ друга, въ сжщия документъ, да именува себе си за такъвъ — авторъ, когато е живѣлъ много по късно? — Какъ така той, ако не е първичния и пълния съставитель на житието, което отричатъ у него Шафарикъ и др., като го именуватъ само прѣводчикъ и компиляторъ на гръцката му редакция, какъ е възможно той, щомъ прѣпоржчва себе си за пъленъ авторъ на житието, да не поправи всички ония мѣста въ тоя документъ и да не го прѣдстави изцѣло за свое? — Защо той не измѣнилъ ония мѣста въ житието, дѣто рѣчьта се води отъ I лице съ III-то? — Ето въпроситѣ, които настойчиво изникватъ прѣдъ вниманието ни, щомъ рѣшимъ да се съгласимъ съ мнѣнието на Шафарикъ, Гильфлердингъ и пр. Да се прѣдполага пъкъ, че Теофилактъ не е могълъ да забѣлѣжи тия мѣста е абсолютно невъзможно. Да се допусне това, то значи да се компрометира цѣлиятъ неговъ ученъ и литературенъ авторитетъ. Невъзможно е да се мисли, че авторътъ на редица групни екзегетични трудове, авторътъ на знаменития трактатъ — „*Περὶ ὧν ἐγκαλοῦνται λατίνοι*"[1]), да се е отнесълъ така повърхностно къмъ това свое творение — пространото Климентово житие, че да не забѣлѣжи такива крупни въ него недостатъци, които силно прѣчатъ на неговата цѣнность. Напротивъ, житието произвежда впечатление на едни пълно, системно, строго издържано литературно, съ малки изключения, произведение, което далечъ надминава всички подобни нему творения било отъ по старо, било отъ по ново врѣме Ето защо повтарямъ мнѣнието на втората категория учени трѣба да си изостави, тъй като и то не може да ни даде пълно обяснение, какъ и защо сж били допуснати тия несъобразности въ житието, когато то, въ послѣдната редакция, тая, именно, която е дошла до насъ отъ Теофилакта български, не е издържано до край впечатлението, че авторътъ му е *единъ*, а не двама. Това възражение е доста сжществено и то, мисля, е дало поводъ на нова категория учени – по редъ четвърта, да прѣдполагатъ, че тия несъобразности, ужъ на видъ (sic) въ житието, не сж могли да не останатъ незабѣлѣзани отъ Теофилакта, защото това би говорило не добрѣ за тоя знаменитъ български архиепископъ, а ако тѣ несъобразноститѣ, сж допуснати, то значи, тѣ сж допуснати нарочно, значи, той е зналъ за тѣхъ и напълно съзнателно не ги е изправилъ. Разбира се, че тукъ думата „несъобразности“, тѣ не употрѣбяватъ въ рѣзъкъ смисълъ, нито пъкъ я отправятъ въ укоръ къмъ Теофилакта, а просто сочатъ на едно положение, въ което той е могълъ да постави себе си, за да прѣдаде въ житието тия противорѣчиви пасажи, които смущаватъ мнозина по въпроса за авторството му, безъ, разбира се, за това да има достатъчни основания. Съ други думи, казватъ тѣ, Теофилактъ е писалъ тия пасажи поставяйки себе си въ „извѣстни“ отношения къмъ Климента, та учената критика, за да си обясни смисълътъ имъ, трѣба прѣдварително да си изясни и самитѣ тия отношения, които оправдаватъ всички изрази въ гл. XVIII, съ които авторътъ се причисля къмъ българския народъ, именува себе си Климентовъ ученикъ, неговъ приближенъ и пр.

---

[1]) Сжщиятъ трактатъ, който на български ще рече: „За това, въ което се обвиняватъ латинянетѣ", се намира въ Парижкото издание на Migne-Patrologiae cursus completus, series Graeca, t 126, стр. 221—249. Трактатътъ е прѣведенъ и на латински — „De iis quorum latini incusantur" и прѣдаденъ на сжщото мѣсто у Migne, паралелно съ гръцкия текстъ.

Това ново мнѣние се подържа отъ С. Палаузовъ[1]), Ginzel[2]), главно отъ проф. А. Вороновъ Първиятъ и вториятъ просто и направо заявяватъ, че Климентовото житие е изцѣло работа на Теофилакта български. Никакви първични славянски редакции той не е прѣработвалъ, а житието е изцѣло излѣзло изъ подъ перото му. Негови сѫи допуснатитѣ несъобразности, казватъ тѣ, безъ да обясняватъ, какъ сѫ се появили и защо Теофилактъ ги е допусналъ. По критично къмъ въпросътъ се е отнесълъ проф. Вороновъ, затова и ние ще се спрѣмъ по обстойно на неговото мнѣние. Прѣди всичко, проф. Воронову не се виждатъ никакъ странни думитѣ: „*Κλήμης τοῖς Βουλγάροις ἡμῖν παρέδωκε*“ — „Климентъ прѣдаде на насъ—българитѣ“, особно мѣстоимената форма — „*ἡμῖν*“ - „на насъ“, употрѣбена отъ автора на житието, за да се съзира въ нея указание, че авторътъ на житието е българинъ отъ X в., а не Теофилактъ български (1084—1107). Споредъ проф. Воронова фразата „*ἡμῖν παρέδωκε*“, т. е. „на насъ (на българитѣ), прѣдаде“, която сочи на българския произходъ на автора на житието, е могла да бѫде употрѣбена и отъ самия Теофилактъ[1]), макаръ и да е билъ той „hospitio Bulgurus, revera Constantinopolitanus [2])“ Самъ Теофилактъ не веднажъ е причислялъ себе си къмъ българския народъ, при все че е билъ цариградски гръкъ, та нѣма защо да се съмнѣваме, че той и тукъ говори като българинъ, като членъ на българския народъ, срѣди който е живѣлъ, работилъ, па и досвършилъ своя земенъ животъ. Отъ тукъ и заключението, че всички фрази отъ гл. XVIII, дѣто авторътъ на житието се прѣпорѫчва за Климентовъ ученикъ, сѫ употрѣбени наистина и нарочно отъ Теофилакта, за да подчертае съ това своето положение на духовникъ и архиепископъ на българския народъ, срѣди който е дѣйствувалъ отъ по-рано и Св. Климентъ, и да изтъкне, вслѣдствие на това, продължението, чрѣзъ своето собствено положение, на свещеническото служение у българитѣ, основано отъ Климента. Въ тоя именно смисъль Теофилактъ е могълъ да нарече себе си Климентовъ ученикъ. Въ потвърждение на своята теза Вороновъ привежда нѣкои пасажи отъ другитѣ съчинения на Теофилакта, дѣто той — Теофилактъ, смѣта себе си за българинъ, съ които си служи да докаже, че и тия мѣста отъ пространото житие, които сочатъ за българския произходъ на автора му, не трѣба да служатъ за прѣпятствие, за да не се признае то, като дѣло, изключително на въпросния български архиепископъ, макаръ и по произходъ цариградски гръкъ. Така напр., въ житието на XV Тивериополски мѫченици, сѫщо така излѣзло изъ подъ перото на Теофилакта, послѣдниятъ явно нарича тия мѫченици свои, намиращи се срѣди насъ: „. . . *μόγις εἰς μνήμην ἔρχεται τῶν καθ' ἡμᾶς τούτων ἁγίων*[1])“.

---

[1]) Вѣкъ българскаго царя Симеона, С.П.Б., 1852, стр. 74.

[2]) Geschichte der Slavenapostel Cyrili und Method un slavichen Liturgie, Vien, 1861, стр. 21.

---

[1]) Главнѣйшіе источники для исторіи Св. Кирилла и Меѳодія, 1877, Кіевъ, стр. 133.

[2]) F. Miclosich. Vita S. Clementis episcopi Bulgarorum, Vindebonae, 1947, стр. VII.

Въ друго едно писмо до „*τῷ καματηρῷ κυρῷ Γρηγορίῳ*“, той назовава българскиятъ народъ „свой народъ“ — „*τῆς Μητρὸς τοῦ λαοῦ μου, . . . τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας*[2]). Въ трето едно писмо, отправено до Видинския епископъ, когото утѣшава за бѣдствията отъ куманитѣ, Теофилактъ сѫщо така причисля себе си къмъ българския народъ, като нарича „свои“ оная часть отъ охридянитѣ, която съ своитѣ лоши дѣла не отстѫпвала прѣдъ злодѣянията на варваритѣ. „Команитѣ извършватъ нападения? — пита Теофилактъ. Но това не е нищо въ сравнение съ охридянитѣ, които извършватъ нападения отъ къмъ столицата. Защото кой може да противостои на гражданитѣ? Одолѣватъ ли вашитѣ поселенци? Но тѣ сѫ дѣца въ сравнение съ нашитѣ, българскитѣ, поселенци, или по добрѣ, за да не посрамя величието на злобата, която царува въ нашия лагеръ, що прѣдставляватъ твоитѣ злодѣи въ сравнение съ нашитѣ груби мокряни? Така, въ фигурални изрази, искамъ да ти опиша накратко нашето състояние въ Охридъ, което и ти самъ знаешъ добрѣ, не е друго, а юдолъ на земна печаль[3])“. Ще рече, Теофилактъ, макаръ и гръкъ, е свързвалъ своята сѫдба съ оная на българитѣ, и, като тѣхенъ архиепископъ, е могълъ, слѣдъ врѣме, да смѣта и себе си като часть отъ тоя народъ, членъ на неговата църква и пр. „Въ първитѣ години на своето архиепископствуване, Теофилактъ се е оплаквалъ отъ своето положение въ България, и е искалъ да бѫде уволненъ отъ служба. За свикналия къмъ столичния животъ, съ много връзки въ Цариградъ, и при това боленъ архиепископъ, попадналъ срѣди чуждъ и малкообразованъ народъ, при неблагоприятно положение и на църковнитѣ работи тамъ, опасности отъ външни врагове и различни притѣснения отъ страна на мѣстнитѣ власти, всичко това му се е струвало като на заточение. Но съ течение на врѣмето архиепископътъ свикналъ съ положението си, обикналъ българитѣ за тѣхното просто, но искренно благочестие и, както се вижда, дѣйствувалъ не въ духа на елинизацията на словѣнския елементъ.[1] Ето защо, продължава проф. Вароновъ, нито приведеното мѣсто отъ гл. XXIII, нито пъкъ други нѣкои отъ сжщия родъ въ гл. XXVIII и XXIX, дѣто авторътъ говори за себе си като членъ на българската църква и причислява себе си къмъ ученицитѣ на Св. Климента, не може да служатъ за доказателство противъ мисъльта, че пространото Климентово житие принадлежи на Теофилакта. Прѣдположението, че българскиятъ архиепископъ, безъ да се гледа на неговото гръцко произхожение, причислява себе си къмъ паството и ученицитѣ на Св. Климента, може да даде и поводъ за обяснение на това странно на видъ мѣсто отъ житието, дѣто авторътъ му се прѣпоржчва като неговъ непосрѣдственъ, приближенъ ученикъ: „а насъ смиренитѣ и недостойнитѣ. . . направи къмъ себе си приближени, и затова ние въ всѣко врѣме се намирахме при него, слѣдѣйки за всичко, що той говорѣше и учеше, и ние никога не го виждахме празенъ.[2]) Мжчно е да се види въ тия думи указание на първичния словѣнския източникъ на житието, на което ужъ Теофилактъ далъ нова редакция; необяснимо е защо при строгото единство и цѣлность на житието, редакторътъ му само въ това едничко мѣсто е оставилъ незачекнатъ своятъ първоизточникъ и не е измѣнилъ показанията му въ смисъль да съотвѣтствуватъ на неговото врѣме. Ние мислимъ, казва проф. Вороновъ, какво това мѣсто сполучливо се обяснява отъ обстоятелството, че това житие принадлежи изцѣло на Теофилакта български. Въ дадения случай Теофилактъ се отнася къмъ Климента не само като членъ на учреденета отъ него българска църква, но и като съслужитель на Климента, като лице духовно, на което ясно сочатъ думитѣ: „а насъ смиренитѣ и недостойнитѣ [1])"... Имайки прѣдъ видъ мисъльта, че Св. Климентъ особно е приближавалъ къмъ себе си духовнитѣ лица и монашествующитѣ, които винаги били при него и никогажъ не го виждали празенъ, Теофилактъ като монахъ и епископъ на сѫщата църква и градъ, дѣто се подвизавалъ и Св. Климентъ, отождествявалъ себе си съ непосрѣдственитѣ съслужители на светителя и вмѣсто трето лице, употрѣбява първо, като указвалъ съ това не на своето лично свидѣтелство, а на онова на сподвижницитѣ, съврѣменици на Климента, отъ срѣдата на духовнитѣ и монашествующитѣ [2]). Съ други думи, ако Теофилактъ причисля себе си къмъ българския народъ, при все че е билъ гръкъ, безъ, разбира се, това да попрѣчи на общия развой на неговитѣ мисли въ останалитѣ му литературни трудове, то и тукъ, безъ да се губи общиятъ смисъль на неговия разказъ за Климента, е причислилъ себе си къмъ ученицитѣ на послѣдния [3]).

---

[1]) Migne, ibid., стр. 220.

[2]) Migne, ibid., стр. 325.

[3]) »*Κομάνους ἔχεις ἔξωθεν ἐπελαυνοντας, Καὶ τί πρὸς τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἡμῖν ἐπικαταβαίνοντος 'Αρχιδιῶτας; ... Τίς γὰρ ὁ τοῖς πολίταις ἀντιστησομενος; Ἐύχεις Καστρινοὺς πονηρούς; 'Αλλὰ παῖδες οὗτοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους Βουλγάρους Καστρηνοὺς, μᾶλλον δὲ, ἵνα μὴ κατεσχύνω τὸ μέγεθος τῆς ἐν Καστρῳ ἡμῶν κακίας, τίνες οἱ σοὶ παμπόνηροι πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἀγρόικους Μοκρηνοὺς; Ταῦτά δὲ μετεσχημάτισα εἰς τὰ ἐν 'Αχρίδι, ἃ καὶ σὺ οἶσθα ὀυ μικρὸν τῇ κολάδι τοῦ κλαυθμῶνος ταύτῃ χρόνον ἐμπαροικήσας, ἵνα σοι δηλώσω συνεκδοχικῶς ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον*« . . . Migne, ibid., стр 337.

---

[1]) Вороновъ, ibid., стр. 134—135.

[2]) Ibid., стр. 135.

Както виждаме, мнѣнието на проф. Вороновъ е до извѣстна степенъ аргументирано и на видъ, то сѣкашъ стои вънъ отъ всѣкаква критика. Въ това отношение, трѣба да се отдаде особна честь проф. Воронову, че той, наистина, много по-сполучливо е обяснилъ несъобразноститѣ въ Климентовото житие, нѣщо, което, както видѣхме, не можалъ да стори никой отъ неговитѣ прѣдшественици, начиная отъ Michosich, Шафарикъ и др., та до Гильфердингъ, Викторовъ и пр. Но, ако е въпросъ да се търсятъ само обяснения на тия несъобразности, съ едничката цѣль да се избавимъ отъ тѣхъ, то тогава работата е лесна. Ако ли пъкъ ние искаме да обяснимъ тия несъобразности научно, строго обективно, и възъ основа на положителни данни, то тогава работата стои съвсѣмъ иначе. Проф. Вороновъ въ случая е далъ повече свобода на своитѣ лични умозаключения, безъ да се базира на нѣкои и други документални данни, стари списъци на това житие, за да види дали наистина тоя текстъ, който сега четемъ въ Климентовото житие е напълно автентиченъ и дали въ него нѣма нѣкои сетнѣшни прибавки, които собствено и смущаватъ изслѣдвачътъ въ опрѣдѣлянето авторството на житието. Мислимъ, че тая работа е необходима прѣди всичко, защото, ако наистина се докаже, че въ житието има сетнѣшни прибавки, а тѣ сж именно тия, които отнасятъ авторътъ му къмъ два различни вѣкове—X и XI до XII, то тогава работата е друга и по лесна. Но, до прѣди да додемъ до това, ние ще кажемъ нѣколко думи въ противовѣсъ на казаното отъ Воронова, който, като отдава изцѣло житието на Теофилакта, приписва нему и пасажитѣ отъ XVIII гл., дѣто авторътъ му се именува българинъ, Климентовъ ученикъ и пр. И понеже възраженията на Воронова бѣха базирани повече на лични умозаключения, то съ сжщитѣ аргументи ще си послужимъ и ние.

---

[1]) Ibid., стр 136.

[2]) Ibidem.

[3]) ibidem.

Видѣхме отъ по-рано, когато ставаше дума за народностьта на автора на Климентовото житие, че послѣдниятъ (авторътъ) по никой начинъ не е билъ българинъ, или какъвто и да е славянинъ. Той е билъ настоящъ елинъ, гръкъ. И то гръкъ не въ тоя смисъль, както опрѣдѣля Вороновъ Теофилакта — благосклоненъ въ всичко къмъ славянския елементъ въ диоцеза му, а гръкъ истински, не лишенъ отъ шовинистичнитѣ тенденции на своето племе. Ние видѣхме какъ той се отзиваваше за българския народъ, когото именува: свирѣпъ, жестокъ, грубъ, невѣжа, земята му мрачна, царетѣ му варвари и пр. епитети, които е могълъ да намѣри въ рѣчника си само единъ елинъ, най-малко благосклоненъ къмъ българитѣ. Тогава, щомъ това е така, то какъ сжщиятъ тоя Теофилактъ, който рѣзко се отзивава за българитѣ въ Климентовото житие, е могълъ въ сжщото това житие да именува себе си часть отъ българския народъ, членъ на неговата църква, Климентовъ ученикъ, и при това неговъ приближенъ и пр.? За насъ това се вижда съвсѣмъ непонятно. Отъ една страна Теофилактъ мрази тоя народъ, окачествява го съ най-обидни епитети, а отъ друга, той се поставя въ такива идейни къмъ него отношения, сѣкашъ съ пълно право е могълъ да се назове часть отъ неговата плъть и душа. За насъ това е нелогично и, ако Теофилактъ наистина би допусналъ такива противоположения въ едно и сжщо литературно произведение, той би изпадналъ въ сжщото „contradictio in adjecto“, въ което изпадатъ обикновено хора неопитни въ перото. А това по никой начинъ не може да се допусне за Теофилакта. Той по никой начинъ не би изоставилъ своето творение съ такива явни дефекти, той би се постаралъ да го изправи. А ако той това не е направилъ, то значи, че сегашната редакция не е излѣзла напосрѣдствено изъ подъ неговото перо. Сигурно, въ нея има вмъкнати нѣкои новизми, които силно прѣчатъ на цѣлостьта на това негово литературно произведение. Отъ друга пъкъ страна, ние видѣхме, че думитѣ: „никогажъ не го виждахме празенъ, той или учеше, или обясняваше смисъльтъ на написаното и пр.“, по никой начинъ не трѣба да се разбиратъ въ прѣносенъ смисъль, а напротивъ, въ букваленъ. Отъ тѣхъ ясно личи, че тукъ има едно непосрѣдствено свидѣтелство, което датува отъ врѣмето на самия Климентъ. Тия думи е могълъ да каже само Климентовъ ученикъ, който дѣйствително е виждалъ своятъ учитель, зналъ е до тънкости неговата дѣйность и пр. Тѣ по никакъвъ начинъ не сѫ думи на Теофилакта, който не е могълъ въ една глава отъ житието да говори за Климента отъ I лице, а на слѣдующата отъ III-то. Такива несъобразности той не би допусналъ по никой начинъ. Ако е трѣбало да се прѣдаде тоя документъ само отъ I лице, то той това би сторилъ навсѣкѫдѣ изъ цѣлото житие, а ако ли пъкъ отъ III-то, то пакъ сѫщото. А да се мисли, че едноврѣменно е могълъ той да говори за Климента отъ I и отъ III, то значи да се унижава авторитетътъ на Теофилакта като виденъ литераторъ и да му се приписватъ грѣшки, които той не е извършилъ.

Тогава, пита се, отдѣ идатъ тия несъобразности въ Климентовото житие? Ако то се отдава на Теофилакта български, а той, както видѣхме, не би могълъ да допусне тия грѣшки, тогава отдѣ сѫ тѣ? Кой е могълъ да вмъкне тия несъобразности, които сѫ създавали такива недоумѣния въ учената критика? На тоя въпросъ идатъ да отговарятъ изслѣдванията на академика Ягича и ония на професора отъ Московската Духовна Академия — Н. Туницки. Слѣдъ като основно изучили въпросътъ, тѣ дошли до заключението, че тукъ има новизми въ текста, допуснати отъ сетнѣшни прѣписчици, безъ за това ни наймалко да бѫде виновенъ самиятъ авторъ на житието — Теофилактъ български. Заключенията по тоя поводъ на Ягича сѫ твърдѣ кратки. Той не е влизалъ въ дългъ разборъ на Климентовото житие, ала отъ това което направилъ, дошълъ до заключението, че текстътъ на това житие отпослѣ е поправянъ и отъ тамъ, разбира се, трѣба да сѫ дошли и несъобразноститѣ въ него[1]). Подробно съ тоя въпросъ се е занималъ Туницки и е дошълъ до твърдѣ задоволителни обяснения по него. Той е извършилъ своята работа научно, чрѣзъ сравняване на текста въ сегашната му редакция съ по-стари списъци, което му е дало възможность да разграничи първичниятъ текстъ на житието отъ онова, що е вмъкнато отпослѣ. По тоя начинъ той наистина обяснилъ едни отъ най-сѫществените несъобразности въ тоя паметникъ, като посочилъ едновременно и методътъ, по който биха могли да се откриятъ и останалитѣ дефекти (несъобразности) въ сѫщия документъ.

---

[1]) Archiv für Slavische Philologie. IV, стр. 110.

Своитѣ критични бѣлѣжки Туницки започва съ заключителнитѣ думи на гл. XXII. Нему обръща внимание сѫщиятъ онзи пасажъ, на който по рано се спиралъ Вороновъ, а именно: „*πάντα τα τῆς ἐκκλησίας καὶ οἷς μνῆμαι Θεοῦ καὶ ἁγίω φαιδρύνονται, καὶ ψυχαὶ κατανύσσονται, Κλήμης τοῖς Βουλγάροις ἡμῖν παρέδωκε*“,¹) което ще рече: „всичко, що се отнася до църквата, и съ което се украсява паметьта на Господа Бога и неговитѣ светии, както и онова, що издига душата, всичко това Климентъ е прѣдалъ намъ, на българитѣ“. Тукъ думата „намъ“, която на грьцки съотвѣтствува на „*ἡμῖν*“, въ другитѣ списъци на сѫщото житие, казва Туницки, е пропустната. Нея я нѣма въ книгата на Атанаси Пароски — „*Οὐρανοῦ κρίσις*“, а така сѫщо и въ списъка, отъ който той се е ползувалъ.²) Нѣма я сѫщо и въ другитѣ новогръцки списъци. Въ „*Οὐρανοῦ κρίσις*“ въпросната фраза е прѣдадена само съ думитѣ „*παρεδωκεν εἰς τοὺς Βουλγάρους*“. Пита се тогава, щомъ въ нѣкои отъ редакциитѣ на това житие „*ἡμῖν*“ отсѫтствува, а въ други го има, то значи, че то е сетн. прибавка, направена сигурно отъ нѣкой прѣписчикъ „По всѣка вѣроятность, казва Туницки, нѣкакъвъ си сетнѣшенъ прѣписчикъ на паметници, който е ималъ подъ рѫка древно словѣнско житие на Климента, написано отъ ученикъ на светителя, почувствувалъ е нужда да вмъкне въ текста изразъ, свойственъ на Климентовъ ученикъ, безъ да се загрижи за това, че тая прибавка органическа се слѣла съ цѣлото.“³) Отъ тамъ е прибавката „*ἡμῖν*“ и всичкитѣ триади съ „*ἡμᾶς*“, които се срѣщатъ въ житието. Такъво обяснение стои въ пълно съотвѣтствие и съ послѣдователностьта на мислитѣ въ XVIII глава. Може съвършено да се пропусне това мѣсто, дѣто се води рѣчь отъ I-во лице, и редътъ на мислитѣ тукъ нѣма да бѫде никакъ нарушенъ.⁴) Това обяснение на Туницки, трѣба

---

[1] Migne. Patrologie cursus completus, series Gracae, t 126 стр. 1229

[2] Туницки. Климентъ еп. Словѣнски. Сергіевъ Посадъ, 1913 стр. 50.

[3] Ibidem, стр. 51.

[4] Ibid., стр. 51.

да се признае за едно отъ най достовѣренитѣ. То напълно може да помири и двата противни лагери, отъ една страна, като не отрича, че Теофилакъ се е ползуватъ отъ словѣнски редакции било на житие Климентово, било отъ какви и да е други писмени свѣдѣния за него, а отъ друга, като отдава дошлата до насъ редакция, съ изключение поправкитѣ отъ прѣписчицитѣ, изцѣло на Теофилакта. И наистина, невъзможно е да не се допуща, че Теофилактъ, който е живѣлъ много по късно отъ Климента,[1] и който е писалъ за него такива подробности отъ живота му, да не се е ползувалъ отъ писмени свѣдѣния отъ по-рашно врѣме за нашия светитель. Отъ смъртьта на Климента — 916 год., до Теофилакта сѫ се изминали около двѣ столѣтия, та да се мисли, че Теофилактъ безъ писменни данни, само възъ основа на устни прѣдания, е можалъ да състави такъвъ единъ обширенъ трудъ, който справедливо се ползува, по своята правдивость, съ добро има въ историчната литература, е невъзможно. Допустимо е, и то съ положителность, че Теофилактъ, при съставяне на житието, се е ползувалъ съ достатъчно писменъ материалъ на славянски езикъ, ала всичко това той е могълъ да прѣдаде въ повѣствователи форма, както всѣка историческа работа, отъ името на III-то лице, а не отъ I. А ако въ житието има случаи, дѣто рѣчьта се води отъ I лице, то сигурно това не е нито дѣло на Теофилакта, нито пъкъ е прѣдадено отъ него за смѣтка на друго лице, безъ да го поправи. Не е възможно такъвъ реномиранъ писатель като Теофилактъ, да не корегира свойта рѣчь така, че тя да бѫде изцѣло отъ негово име, отъ III-то лице, както много глави отъ сѫщото житие. Ето защо става наложително да се признае, че въ несъобразноститѣ въ Климентовото житие ни най малко не е отговоренъ Теофилактъ. За това по-скоро трѣба да се държи отговоренъ нѣкой отъ прѣписчицитѣ, който, като е ималъ подъ рѫка славянска редакция на Климентовото житие, съставено отъ неговъ ученикъ, при прѣписване на гръцкия текстъ, е поискалъ да вмъкне истинскитѣ думи на Климентовия ученикъ, безъ да държи смѣтка, че тая промѣна ще попрѣчи на общия смисълъ на житието. Така се обяснява вмъкнатата мѣстоимена форма — „ἡμᾶς“ — „на насъ“, т. е. българитѣ, която липсва въ нѣкои гръцки редакции, и всички ония мѣста въ гл. XVIII, дѣто рѣчьта се води не отъ III-то лице, а отъ I-во[1]).

---

[1]) Теофилактъ е починалъ въ 1107 год.

Най сетнѣ, че житието на Климента принадлежи на Теофилакта български това се вижда и отъ самото му съдържание. Бие въ очи още отъ първо четене на житието, че авторътъ му се занимава доста много съ нѣкои подробности изъ живота на Св. Климента, свързани съ неговата материална обезпеченость въ България. Още отъ момента на дохождането на Климента и неговитѣ спѫтници въ България, Теофилактъ е обърналъ особно внимание на грижитѣ на Бориса къмъ тия светители, на които „далъ свещенически дрехи"; „опрѣдѣлилъ имъ жилища", прѣдназначени за едни отъ „първитѣ" му приближени; прѣдоставилъ имъ отъ всичко да се ползуватъ въ „изобилие", като е зналъ, че грижитѣ за „тѣлеснитѣ потрѣбности" отнематъ доста врѣме отъ занятията, посветени на Бога и пр., гл XVI. По нататъкъ той подчертава вниманието на царската власть къмъ Климента, комуто Борисъ далъ „три дворци" въ Дѣволъ, мѣста за „почивка" въ Охридъ и Главеница, гл. XVII. Говори се още, че Климентивитѣ ученици, а отъ тѣхъ въ всѣки окрѫгъ е имало около 3500 души, сѫ били всички добрѣ „обезпечени", гл. XVIII; „добрѣ нахранени и грижливо напоени", и при това не били задължени да понасятъ „никакви тегоби" къмъ княжеската власть — (ibidem) и пр и пр. Всички тия мѣста изъ житието явно издаватъ „материалистичната" тенденция у автора му, съ подчертаването на която въ едно житие на светитель, дѣто тя съвсѣмъ не би трѣбало да има своето мѣсто, той, сигурно, ще да е прѣслѣдвалъ извѣстна цѣль, отъ по-рано строго опрѣдѣлена и, навѣрно, напълно достижима спроти избранитѣ срѣдства. Пита се, каква е била цѣльта на Теофилакта български, съ подчертаването на тия материални облаги за Климента и неговитѣ ученици, включително съ царскитѣ къмъ тѣхъ внимания? За да разберемъ това, мислимъ, не е безполезно да се обърнемъ къмъ епохата на Теофилакта и да видимъ какво е било общото положение на Охридската архиепископия прѣзъ негово врѣме и да го сравнимъ съ онова нейно положение, когато на сѫщата катедра отъ по-рано е светителствувалъ Климентъ. Както и авторътъ на житието изтъква, положението на архиепископската катедра въ Охридъ при Климента е било едно отъ най добритѣ, едно отъ най завиднитѣ. Ролята и значението ѝ сѫ били оцѣнени отъ всички: отъ народъ и отъ царь. Първиятъ жѫдно слушалъ своятъ духовенъ пастирь, възприемалъ отъ сърдце учението, което Климентъ му проповѣдвалъ на роденъ езикъ, а царьтъ не прѣставалъ да обсипва съ своитѣ милости Климента, за неговитѣ трудове въ просвѣтата народна. Съ една дума, дѣлото на Климента и самиятъ той сѫ били прѣдметъ на грижи както отъ народна, така и отъ царска страна. Това положение на нѣщата продължавало и нататъкъ. То не се свършило и съ смъртьта на Климента. Той починалъ, а слѣдъ него дѣлото му било се́ така грижливо пазено, както и приживѣ. Архиерейската катедра въ Охридъ дълго врѣме пазила своето първенствующе значение, като бивша Климентова, и привилегиитѣ били свето пазени въ тия форми, въ които ги завѣщалъ на потомството самиятъ Климентъ. Даже и Васили Македонянинъ въ 1018 год., когато покорилъ българското царство, не посмѣлъ да отрече тия привилегии на Охридската архиепископия, а съ хризовули, на брой три, призналъ нейнитѣ права на независимость, както и економическитѣ прѣимущества, които тя имала и прѣзъ българско врѣме[1]) Но това положение на нѣщата не се продължавало на дълго слѣдъ 1018 год. Скоро цариградскитѣ патриарси хвърлили око на Охридската архиепископия, като искали по всѣкакъвъ начинъ да я подчинятъ подъ своя юрисдикция[2]). Наистина, въ тия си попълзновения Цариградската патриаршия не така лесно успѣла. Подчинението на Охридската архиепископия се завършило чакъ въ 1767 год., ала началото му датува ако не отъ 1018 год., то скоро послѣ тая година. Прѣзъ цѣлото XI столѣтие помежду архиереитѣ, що стоели на чело на тия катедри, и патриарситѣ въ Цариградъ, е имало силна борба. Едни сѫ защищавали своитѣ права, а другитѣ сѫ имали агресивни къмъ първитѣ намѣрения. Разгарътъ на борбата е билъ въ края на XI и началото на XII в., когато въ Охридъ е архиепископствувалъ Теофилактъ. Той самичъкъ е защищавалъ самостоятелностьта на Охридската архиепископия срѣщу попълзновенията на Патриаршията, тайно подхранявани отъ свѣтската власть Не ще съмнѣние, че и Теофилактъ, бидейки гръкъ е могълъ въ случая да постѫпи като всѣки гръкъ, да отстѫпи въ тая борба, защото по такъвъ начинъ той би допринесълъ само полза на елинизма, който съ това мѣрилъ асимилацията на славянския елементъ въ югозападна България, ала въ дадения случай сѫ били засегнати еднакво и неговата амбиция и неговитѣ собствени материални интереси. Като просвѣтенъ и амбициозенъ мѫжъ, той не е искалъ да жертвува автокефалията на Охридската архиепископия и съ това своята независима църковна власть, а като гръкъ, прѣданъ на своитѣ материални изгоди, той се противилъ срѣщу опититѣ на патриарситѣ да му отнематъ и тия доходи, сравнително съ Климентово врѣме не голѣми, ала не и съвсѣмъ малки, за да бѫдатъ прѣнебрѣгвани. Лично той се е ползувалъ отъ така наречения *самоличенъ данъкъ*, който е билъ събиранъ отъ поселенцитѣ на църковнитѣ земи, а тъй сѫщо и отъ власитѣ, живущи въ България, и турцитѣ, що населявали долината на рѣката Вардаръ. „*καὶ λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων, καὶ τῶν ἀνὰ πάσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάροιον Τουρκῶν*"[1]. Тия доходи естествено не

---

[1]) Туницки. Климентъ еп. Словѣнски, стр. 51.

---

[1]) Голубинскій. Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей, Москва, 1871, стр. 259—263.

[2]) По тоя поводъ Академикъ Ѳ. И. Успенски, Директоръ на Руския Археолигически Институтъ въ Цариградъ, единъ отъ найдобритѣ познавачи на дадената епоха, казва: „Прието е да се мисли, че византийското правителство е пазило отначало до край това устройство, което е било дадено на България при подчинението ѝ, или по добрѣ, че тя е запазила изцѣло своитѣ прѣжни наредби. Що се отнася до църковната администрация, то въ това отношение не е било възможно вече да се говори за запазване на първоначалния договоръ, тъй като назначението на българския архиепископъ отъ Цариградъ (отъ половината на XI в.), и не отъ мѣстното духовенство, а отъ природнитѣ гърци, е било единъ отъ явнитѣ признаци за промѣната въ отношенията помежду Византия и България. Въ гражданската управа на завоеваната страна е трѣбало сѫщо така да станатъ измѣнения и началото имъ, по всѣка вѣроятность, трѣба да се отнася къмъ XI в. Тия и другитѣ промѣни сѫ имали за цѣль да затвардятъ чуждото влияние въ България. При това трѣба да се отдѣля западната половина на България отъ източната. Подчинението на послѣдната е било номинално, въ нея не е имала работа грѫцката администрация, тъй

като тукъ сѫ хазяйничали половцитѣ и команитѣ. Но западна България, съ течение на врѣмато, постепено влѣзла въ общата система на управлението на империята. Относно до тая часть, въ края на XI и въ начало на XII в., не може и дума да става за привелегии. за нѣкаква си автономия, споредъ първоначалнитѣ условия. когато е била подчинявана страната. Тя е била управлявана на сѫщитѣ основания, както и останалитѣ области на империята"... Образование втораго болгарскаго царства, Одесса, 1879, стр. 16.

[1] ibid, стр. 20. Освѣнъ тия привилегии, отъ всѣкакви задължения и данъци сѫ били освободени и всички духовни лица.

сѫ малки, ала отъ една страна жаждата за повече[1]), а отъ друга противодѣйствията, които сѫ му оказвали патриархъ и държавната власть[2]) въ събиранията имъ, сѫ го карали да се позамисли върху тоя въпросъ и да изнамѣри начини, по които да си осигури тия доходи, обезпечени за него чрѣзъ царски хризовули и пр. Отъ друга пъкъ страна, и самото врѣме неблагопиятвурало на Теофилакта за събиране на архиерейскитѣ даждия. Самитѣ задължения

що спадали въ диоцеза на Теофилакта. Сѫщо така и управата на цѫрковнитѣ земи е била вънъ отъ военнитѣ и гражданскитѣ закони (Ibidem). Това, обаче, не се продължавало на дълго, защото виждаме отъ писмата на Теофилакта, че слѣдъ врѣме тия права били отнети. Така, напр., въ едно отъ писмата си до Севаста Иоана, синъ на Севастократора Исака и внукъ на Императора Алексѣя Комнина, Теофилактъ се тѫжи, че правото — да се освобождаватъ духовнитѣ лица отъ всѣкакви повиности и даждия къмъ държавата е отнето. Моли го да разпореди да се възвърнатъ тия права и всичко, което отъ тѣхъ е взето, ibid., стр. 21. Сѫщата мисъль прониква и въ друго едно писмо на Теофилакта, отправено къмъ шурея на Императора Иоана. Ibid., стр. 22.

[1]) Теофилактъ на много мѣста въ писмата си се оплаква отъ своето мизерно (sic) положение. Въ пѫтя на тѫжбитѣ той отишълъ до тамъ, че, въ едно отъ писмата си до управителя на Вардарската область, съ което му изпраща и малко риба отъ Охридското езеро, казва: извинявай, че ти изпращамъ малко. Помисли, менѣ не позволяватъ (думата е за охридянитѣ), да ловя риба въ езерото“ (Migne, Patrologiae cursus completus, series Graeca, t. 126, стр. 481). Да е ставало случай да се споменува и такъвъ дребенъ фактъ, въ истиностьта на който можемъ и да се съмнѣваме, може човѣкъ да си прѣдстави до колко несправедливо Теофилактъ е смѣталъ себе си ощетенъ отъ своето паство „И не искатъ да знаятъ (т. е. бирницитѣ на царскитѣ даждия), че епископътъ може да е бѣденъ, се оплаква Теофилактъ въ друго писмо до Патриарха. Сѣкашъ неговата земя ражда безъ посѣване и безъ обработване и рѣкитѣ му носятъ злато, а конетѣ и мулетата му раждатъ кученца“ (Успенски Ibid., стр. 29). Въ трето писмо, отправено до Михаилъ Понтехнъ. лѣкарь на императора, Теофилактъ иронично забѣлѣзва: „архиепископътъ на цѣла България, за когото сѫдятъ по външностъ и слухъ, че той всѣки день мѣри паритѣ си съ крина, ще погледне на васъ като на нѣкои сиромаси. Той обикаля, събира по малко, но не сабитѣ и триножницитѣ, и отъ малкото остая доволенъ. Но ела, само парицитѣ, които ще се изпокриятъ отъ Влахернита, ще те обогатятъ, като ти дадатъ една глава чесновъ лукъ“ (Migne, ibid., стр. 500).

[2]) Държавната власть сѫщо така не е благоприятствувала за економическото издигане на епархията му, частно за църковнитѣ нужди съ ония на архиепископа, нито въобще за цѣлото население отъ областьта. Въ едно отъ писмата си до сина на Севастократора (Migne, стр. 520), той се тѫжи противъ държавната власть, която рекрутира особно много пѣхотници отъ неговия диоцезъ, като съ това обезлюдва и така малочисленото населе-

се забравяли отъ длъжницитѣ, а властьта не оказвала никакво съдѣйствие за събирането имъ[1]). По такъвъ начинъ, постепено интереситѣ на архиепископията страдали, срѣщу което Теофилактъ силно реагиралъ[2]). Интереситѣ на архиепископията сж били и негови интереси, въ буквалень смисъль на думата, затова той не пропущалъ случаитѣ да изтъкне както плачевното економическо положение въ епархията си, така и недовол-

---

ние на областьта, което, въ краенъ случай, може да иска подслонъ въ чужда областъ и да се изсели отъ нашата тема (область) „Охридъ може да изчезне по-скоро, пише Теофилактъ на сина на Севастократора, отколкото може да се прѣдполага. Тая область е най бѣдната и, поради недорода на маслинитѣ, е най жалката. Благоволете да направите услуга относно до уредбата на пѣхотинската служба, като се намали числото на послѣднитѣ. . . Даже и събраното количество е много. Благоволи прочее, да спрѣшъ нататъшния наборъ, защото и така е намалѣло много населението въ темата. Това вече не е Пелагония, а нищожна Микона (Микона е малъкъ островъ отъ Цикладскитѣ, жителитѣ на който сж се ползували съ лошо име. — Успенски, стр. 24—25)".

[1]) Особно пъкъ бирницитѣ сж тормозили дѣлото на Теофилакта. Въ краенъ случай, самиятъ той въ писмата си до високопоставени личности, се оплаква съ остри думи противъ тѣхъ. . . Обвинява ги въ разни прѣстжпления, даже въ взятничество. „Взиматъ рушвети, пише той до патриарха, и като ги получатъ, сърдятъ се и заплашватъ ония, които сж имъ давали, за да продължаватъ да имъ даватъ. А щомъ не имъ даватъ рушвети възмущаватъ се". (Успенски, ibid, стр. 29). Въ друго писмо до великия доместикъ Адриана той пише: „когато виждахъ, че държавнитѣ чиновници сж повече грабители, отколкото събирачи на даждията, че тѣ разкжсватъ божескитѣ и свѣтскитѣ закони като паужина, и че Християнството загива и отива къмъ пропасть и нѣма надежда за спасение, азъ изгубихъ всѣкаква способность да разсжждавамъ и лежахъ като трупъ, бидейки отчаянъ за изправяне на злото. (Migne, ibid. стр. 405) Въ тежки прѣстжпления обвинява бирницитѣ и въ друго писмо, адресувано до Паниперсеваста Вриения, зетъ на царя. Въ това си писмо той ги нарича „клеветници", ненаситници", „грабители" и пр. (Migne, ibid, стр. 441—444). Такива мисли сж прокарани и въ цитираното по-рано писмо до Видинския епископъ. (Migne, стр. 337).

[2]) Това се вижда отъ многото писма на Теофилакта до разни високопоставени личности въ византийския дворъ, чрѣзъ които той е искалъ да повлияе на държавната власть въ своя полза. Почти въ по-голѣмата часть на неговитѣ писма, писани по разни поводи, прониква една материалистична тенденция, която е имала за цѣль да огради себе си и църквата отъ всѣкакви, даже и най малкитѣ, какъвто е случаятъ съ рибитѣ, щети. Отъ множеството писма на Теофилакта 75 сж издадени отъ Meursio, 36 отъ Lamio и 20 Pinetti. Всички тѣ сж прѣиздадени отъ Migne, въ паралеленъ гръцки и латински текстъ, въ Patrilogiae cursus completus, series Graeca, t. 126, стр. 307—502.

ството си, че заедно съ това се лишава отъ „облаги“ и самиятъ той лично. Ето защо, като се намиралъ въ такъво стѣснение отъ къмъ материални блага, за Теофилакта е било необходимо да направи едно бѣгло изложение, подъ видъ на житие, за славното минало на катедрата, която той прѣдставлява, едноврѣмено като посочи и на матеалнитѣ блага, отъ които тя се е ползувала въ минало. И което е било по-важно, да подчертае, че тия блага сѫ били еднакво дарувани отъ народъ и отъ царска власть въ българско врѣме [1]). Съ това Теофилактъ е гонилъ двѣ цѣли: отъ една страна да посочи на гражданската власть и патриаршията, че тѣ не сѫ въ правото да искатъ урѣзването на економическитѣ привилегии на Охридската архиепископия, които датуватъ отъ много рано, а отъ друга, да изкаже и прикритъ протестъ срѣщу попълзновенията на патриарха да подчини тая архиепископия подъ своя юрисдикция. Първата задача той е достигналъ чрѣзъ едно обстойно изложение на живота и дѣйностьта на Св. Климента, която дѣйность, за него, като наслѣдникъ на тая катедра, е прѣдставлявала извѣстенъ интересъ, и да изтъкне и завидното му материално положение въ епархията, което е било „sine qua non“ за успѣха на общото му просвѣтно дѣло тамъ. А втората, да изкаже протестъ срѣщу цариградската патриаршия, Теофилактъ достигналъ, като въ житието е изтъкналъ самостойната дѣйность на Св. Климента въ България, която въ нищо не е стояла въ зависимость отъ разпоредбитѣ на цариградската църква. А ако Св. Климентъ е свещенодѣйствувалъ въ България като самостоятеленъ епископъ, то и Теофилактъ, като наслѣдникъ на тая катедра, трѣба да запази прерогативитѣ ѝ на независимость отъ външни попълзновения. На Цариградската църква той е искалъ да напомни, че тя не е въ правото да иска подчинението на Охридската архиепископия, тъй като тя по начало е самостойна, била е такъва и трѣба да бѫде и за напрѣдъ независима. Съ такъва двойна цѣль, именно, Теофилактъ написалъ житието на Климента. Тая цѣль наистина проглежда въ съдържанието на тоя документъ и, като се сѫди по нея, авторътъ на това житие не може да бѫде никой другъ освѣнъ българския архиепископъ отъ края на XI в. и нач. на XII

---

[1]) „Умолявамъ те, пише Теофилактъ до сина на Севастократора, смили се надъ църквата, която нѣкога е била въ блѣскаво състояние, като една отъ седемьтѣ каѳолически църкви, построени отъ християнѣйшия Борисъ, царь български. Той я построилъ, а ти я възобнови“ — *„Δεομαι οὖν καὶ προσπίπτω διὰ τοῦ παρόντος γράμματος . . . ὡς ἂν ἐλεήσης τὴν ἥν ὅτε ὀλβιωτάτην ἐκκλησιῶν, ἣν ὁ χριστιανυκώτατος ἐκεῖνος Βορίσης ὁ Βουλγαρίας βασιλεὺς, μίαν αὐτὴν τῶν ἑπτὰ καθολικῶν, ἐδομήσατο. Ἐκεῖος ἔκτισε. Σὺ δὲ ἐγκαίνισον“.* — Migne. ibid, стр. 520. Тоя пасажъ отъ писмото на Теофилакта напомня друго едно мѣсто отъ пространото Климентово житие, гл. XXIII, дѣто казва: „сѫщиятъ тоя князь (Борисъ) цѣла подвластна България опоясалъ съ седемь съборни храмове“ — *„τοῦτον ἄρχοντα πᾶσαν τὴν ὑπ᾽ αὐτῷ Βουλγαρίαν ἑπτὰ καθολικοῖς ναοῖς περίζωσαντα“* — Migne, ibid., стр. 1229.

Има още и друго основание, което сѫщо дава поводъ да се мисли, че авторътъ на Климентовото житие е Теофилактъ. Въ службата на Климента голѣма часть отъ хвалебнитѣ пѣсни за нашия светитель сѫ съставени отъ Теофилактъ български. Това не би могло да бѫде, ако Теофилактъ би се дезинтересиралъ отъ живота и дѣйностьта на Св. Климента. Друго. Много отъ тия пѣснопѣния повтарятъ нѣкои мисли на житието. [1]) Това дава новъ поводъ да се мисли, и то не безъ основания, че авторътъ и на едното и на другитѣ е единъ и сѫщъ. „Богослужебнитѣ канони и житията на светиитѣ, казва Туницки, обикновено сѫ били съставяни едновремѣнно, при което послѣднитѣ сѫ служили за основа на първитѣ. Самитѣ пъкъ жития сѫ били съставяни за богослужебно назидание“. [2]) Най сетнѣ, едно отъ съображенията, възъ основа на които трѣба да отдадемъ Климентовото пространо житие на Теофилакта, е сходството му съ други нѣкои произведения, написани отъ сѫщия български архиепископъ. Ученитѣ отдавна сѫ виждали извѣстно сходство по стилъ, изрази, аргументация и пр., на това житие съ останалитѣ творения на Теофилакта. Не може да не се признае значението на такъвъ сравнителенъ методъ помежду литературнитѣ трудове, защото е аксиома, че всѣко едно произведение носи отпечатъци на автора му, а сходството на тия отпечатъци въ разни произведения е сигурниятъ признакъ на единството въ авторството имъ. Така е и тукъ. Ако помежду Климентовото пространо житие и друго нѣкое, доказано Теофилактово съчинение, има сходство, не случайно, а органично, сѫществено, то ergo, че и това житие трѣба да принадлежи нему. Въ това отношение голѣма заслуга, за изясняване въпросътъ за авторството на пространото житие, е допринесълъ проф. Вороновъ. Споредъ него

---

[1]) Туницки, Климентъ, Сергіевъ Посадъ, 1913, стр. 57.

[2]) Ibid., стр. 57.

Климентовото житие, освѣнъ прѣката задача: да прослави паметьта на нашия светитель, е имало и друга, да почертае неистиностьта на латинското учение за произхождението на Св. Духъ и отъ Сина, въ което той е виждалъ *сжществената* разлика помежду католичеството и православието.[1] Тая тенденция у нашия авторъ, която той прокаралъ въ много глави на житието,[2] напълно съвпада съ тенденциитѣ, които Теофилактъ е прокаралъ въ единъ свой специаленъ трактатъ по сжщия прѣдметъ, а именно: „*Περὶ ὧν ἐγκαλοῦντάι λατίνοι*“[3]—„За това, въ което се обвиняватъ латинянетѣ“. Нѣщо повече. Сходството, и даже еднаквостьта, тукъ е пълно. И въ житието, както и въ трактата, сж приведени едни и сжщи доказателства въ полза на православното учение по тоя прѣдметъ. Разликата е само тая, че въ трактата тѣ сж по подробно развити догматично, а въ житието, при краткото догматично изложение, за пояснение, сж приведени примѣри и сравнения.[4] Всички тия доказателства сж раз крити и въ двата документа при пълно сходство, което по нѣкогажъ дохожда до тожество не само въ мислитѣ и въ общия ходъ на изложението, но и въ самитѣ изрази.[1])

---

[1] За отбѣлѣзване е това, че Теофилактъ български е билъ по отношение на Западната църква единъ отъ най толерантнитѣ източни архиереи. На обредовитъ отличия на Западната църква той е гледалъ снисходително. Тѣхъ не смѣталъ като прѣчка за единството въ Христовата църква. Той правилъ щастливо изключение срѣди източнитѣ духовници, които, слѣдъ Михаила Керулария, се отнасяли твърдѣ ригористично къмъ Римъ и неговитѣ нововедения въ църквата. Много отъ нововеденията ѝ той оправдавалъ, други извинявалъ, и сжщеврѣменно упрѣквалъ гърцитѣ въ нетърпимость Тия качества на Теофилакта сж оцѣнени и отъ западнитѣ учени (Hergenröther. Photius, Patriarch von Constantinopel, Regensburg, 1867, t III, стр. 783). Но. ако той е билъ снисходителенъ къмъ тия обредови нововедения, то къмъ догматичнитѣ нововедения на Западната църква той е билъ неравнодушенъ. Напротивъ, колкото е билъ снисходителенъ къмъ обреднитѣ различия, два пжти по строго е осждалъ католицитѣ за догматичнитѣ имъ нововедения и отличия отъ Източната църква. Ако той въ първитѣ не виждалъ сжществени отличия, които да прѣчатъ за единството въ Христовата църква, то на вторитѣ не гледалъ така. Споредъ него послѣднитѣ сж рушили единството въ вѣрата, затова е трѣбало да се осждятъ. За тая, именно, цѣль той-написалъ и специаленъ трактатъ, — „*Περὶ ὧν ἐγκαλοῦνται λατίνοι*“, въ който най основателно осжжда учението за Filioque, то въ Западната църква, съ което тя сжществено се отличава отъ Източната. (Вороновъ — Главнѣйшіе източники, стр. 129.

[2] Такива сж глави: V, VI, VIII, IX, X, XI. Въ тѣхъ еднакво се говори. I, че учението за „Filigue“-то е ересъ и II, че отхвърлянето на тая ересь е sine qua non за спасението на човѣка.

[3] Migne, Patrologiae cursus completus, series Graeca, t 126. стр. 221—249.

[4] Вороновъ Главнѣйшіе источники для исторіи Св. Кирилла и Меѳодія, 1877, Кіевъ, стр. 130.

Гл. VIII отъ житието.	*Περὶ ὧν εγκαλοῦνται λα τίνοι.*
„*Ἕτερον δὲ τὸ εκπορεύεσθαι, καὶ ἕτερον τὸ χορηγεῖσθαι . τὸ μὲν γαρ τοῦ πῶς εἶναι τὸ Πνεῦμα εκφαντορικὸν, ὡς γαρ ὁ Υἱὸς ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευτὸν . τὸ δε χορηγεῖσθαι οὐ τὸ πῶς εἶναι δηλοῖ, ἀλλὰ πλουτισμὸν ἐκδύκνυται καὶ διάδοσιν*“. (Migne, ibid., стр. 1209).	„*Τὸ μεν ἐκπορεύεσθαι τοῦ πῶς ἐστι τὸ Πνεῦμα δηλωτικὸν . Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς ἐστιν ἐν τοῦ Πατρὸς, γεννητῶς δὲ, καὶ οὐ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον . οὕτω καὶ τὸ Πνεύμα ἐκ τῆς ἀυτῆς μὲν ἀρχῆς, τοῦ Πατρὸς δὴ λέγω, ὀυ γεννητῶς δὲ (οὐ γὰρ δύο Υἱοὶ), ἀλλ' ἐκπορευτῶς . . . . τὸ δὲ πὲμπεσθαι καὶ χορηγεῖσθαι καὶ μεταδιδοσθα, οὐ τοῦ πῶς ἐστι το Πνεῦμα δηλωτικὸν, ἀλλὰ πλουτισμός τις ἐν τούτος δηλοῦται, καὶ οἶον χύσις τῆς ἀγαθότητος*“. (Migne, ibid. стр. 228).
„*Καίτοι πάντως ἐι τουτ' ἦν, τὶ τὸ κωλύον τὸν Κύριον εἰπεῖν . τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὅ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται*“. (Migne, ibid., стр. 1212 — гл. IX отъ житието)	*Καίτοι καθ' ὑμᾶς, εἰ καὲκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορέυεται, τι ἐκώλυεν ἐιπεῖν.* Migne, ibid , стр. 226).

Такъво сходство се срѣща и помежду житието и Тълкуванията на Евангелието отъ Иоана, гл. VIII, също така дѣло на Теофилакта български.

„*Ἡμεῖς γαρ Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ ἐπὲι καὶ Πνεῦμα ζωῆς καὶ ἀληθείας, ἃ ὁ Υἱοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν*“. . . (Migne, ibid., стр. 1208; гл. VIII отъ житието).	„*Λέεται δὲ τὸ Πνεῦμα εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καθὸ ἀλήθεια μὲν ἐστιν ὁ Υἱὸς, καὶ δύναμις καὶ σοφία*. . . (Тълк- на Ioана, гл. VIII, ст. 31; Migne, s. gr. t 12 3, стр. 1224).

---

[1]) Ibid , стр. 131,

„*'Αλλ' ἐκ Πατρὸς μὲν προϊέναι τὸ Πνεῦμα καὶ εἶναι τόντου ἄιτιον καὶ προβολέα τὸν τοῦ Ὑιοῦ γεννήτορα πεπιστεύκαμεν. εἶναι δε καὶ τοῦ Ὑιοῦ ὀικεῖον καὶ δι' αὐτοῦ χορηγεῖσθαι τοῖς ἀξίοις ἑκάστοτε*“.
(Migne, ibid., стр. 1208—1209 гл. VIII отъ житието).

Πίστευε σὺ τὸ Πνεῦμα ἐκ του Πατρὸς μὲν πορoϊέναι, δι' Ὑιου δὲ χαρηγεῖσθαι τῇ κτίσει“.

(Migne, ibid, стр. 1224).

Всички тия сходства на житието съ останалитѣ Теофилактови произведения даватъ ново, и то доста важно, основание да се мисли и твърди, че авторътъ на пространото Климентово житие не е другъ, а знаменитиятъ български архиепископъ Теофилактъ Охридски

А щомъ това е така, то отъ само себе си падатъ вече всички останали мнѣния на ученитѣ, които смѣтатъ, че Климантовото пространо житие е дѣло на безсъвѣстенъ гръкъ фалшификаторъ, както мисли Голубински[1]; че то е дѣло на нѣкой си Теофилактъ, но не оня отъ XI и XII, а нѣкой другъ послѣ него — Добровски[2]; че авторътъ му е нѣкой си Теофиликтъ отъ X вѣкъ, който е зналъ лично Климента — Архимандритъ Леонидъ1) и пр.

---

[1] Мнѣнието на Голубински е едно отъ най рѣзкитѣ за авторството на Климентовото житие. Споредъ него то е недобросъвѣстна фалшификация и амплификация на гръкъ, който се прѣпоржчва за Климентовъ ученикъ, неговъ близъкъ, безъ да изправи въ житието ония мѣста, които го издаватъ, че той е живѣлъ много късно, може би и слѣдъ Теофилакта български. Житието е изпълнено съ противоположения, които взаимно се изключаватъ, затова и цѣлиятъ тоя паметникъ трѣба да се отхвъли и на неговитѣ свѣдѣния да се не вѣрва никакъ. Голубински допуща, обаче, че съставительтъ му, по народность гръкъ, е ималъ прѣдъ себе си нѣкакъвъ прототипъ на това житие, ала той го прѣработилъ по своему, като не оставилъ никакви слѣди отъ него. Всичко въ житието е дѣло на тоя гръкъ, който безразборно се е обръщалъ къмъ вжтрѣшния смисълъ на написаното отъ него, та затова е допусналъ въ него такива несъобразности и пр.

„Св. Кирилъ (Константинъ) и Меѳодій первоучители Словѣнскіе“, Москва, 1885 г стр. 54—57. До колко е правъ Голубински говори не само написаното отъ насъ по-рано по сжщия въпросъ, но още и обстоятелството, че неговото мнѣние не е възприето отъ никой отъ ученитѣ. Голубински тукъ оставалъ съвършено изолиранъ. До день днешенъ никой отъ ученитѣ не е посмѣлъ да се отзове така рѣзко за пространото Климентово житие, едничкиятъ, най важенъ, източникъ за живота и дѣйностьта на нашия светитель.

[2] На тоя почтенъ ученъ, знаменитъ изслѣдователь на епотата на Св. Кирилъ и Методи, силно обърнало вниманието, че въ Ватиканския ржкописъ на Климентовото житие името на Теофилакта не личи въ заглавния листъ, като неговъ авторъ. Това му дало поводъ да се усъмни, не ли се крие тукъ нѣкоя подмамка

Остава още да кажемъ и двѣ думи за врѣмето на написването на житието, за да свършимъ своитѣ бѣлѣжки по него. Кога е написано Климентовото житие? — Въ житието нѣма посочена дата на написването му, както това виждаме въ печатнитѣ произведения на други писатели, особно отъ по-ново врѣме, затова и тукъ ще трѣба да се прибѣгва до догатки, базирани пакъ върху самото съдържание на тоя документъ. Ние вече видѣхме, че житието не е било написано по никой начинъ по рано отъ 1014—1015 год., защото въ него е обѣлѣзанъ фактътъ за прѣнасянето на българската архиепископия отъ Прѣспа въ Охридъ при архиепископа Филипа — гл. XXIII. Това е прѣдѣлната ранша дата на написването му, която не може да се прѣкрачи. Отъ друга пъкъ страна ние имаме свѣдѣния, възъ основа на които да сѫдимъ, че Климен-

---

съ името на знаменития български архиепископъ отъ края на XI в. и началото на XII. и дали това житие нѣма да е дѣло на нѣкое друго лице. което ни го приподнася, за по голѣмъ авторитетъ. съ името на Теофилакта. Такива случаи въ миналото сѫ се срѣщали, та не е изключена възможностьта и тукъ да имаме подобно нѣщо. Сѫщо така недоумѣва той и при разглеждането на самото съдържание на житието Отъ една страна това житие се прѣдставя за дѣло на Климентовъ ученикъ: гл. XVIII „а насъ смиренитѣ и недостойнитѣ, поради своята добрата, ни приближи до себе си“ . . .. а отъ друга, то му произвежда впечатление на сетнѣшенъ авторъ. И понеже Климентъ е умрѣлъ въ 916 год., то Теофилактъ, като авторъ на житието, излиза, че е живѣлъ на цѣли 150 години слѣдъ него. А това не дава право да се мисли, че той — авторътъ, е билъ Климентовъ ученикъ. Възъ основа на всичко това, Добровски заключава: „азъ мисля, напротивъ, че авторътъ на житието е живѣлъ даже слѣдъ Теофилакта“ (Кириллъ и Меѳодій Словѣнскіе первоучители, Москва, 1825, стр. 6—7).

1) Своето мнѣние по тоя въпросъ Архимандритъ Леонидъ изложилъ въ статията си: „Сочиненіе блаженнаго Ѳеофилакта Болгарскаго архиепископа Первой Юстиніяны“, въ „Чтеніе въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ, 1870, гл. IV, стр. 6—12. Неговото мнѣние е въ разрѣзъ съ всичко онова, което се смѣта за положително извѣстно и доказано за Теофилакта, та затова то не е било възприето отъ никого. Той назовава Теофилакта български архиепископъ отъ X в, когато това не е вѣрно. Архиепископията тукъ се прѣнася не по рано отъ XI в.—1014 год. Това е вече извѣстно Доказано е сѫщо, че житието на XV Тивериополски мѫченици принадлежи на Теофилакта отъ XI—XII в. Арх. Леонидъ и това отрича. Той отдава това житие на Теофилакта отъ X в. Сѫщо нему отдава и Тълкуванията на Евангелията: Матей, Маркъ, Лука и Иоанъ, които сѫщо сѫ на Теофилакта, архиепископъ български (1084—1107) и пр.

товото житие не е могло да бѫде написано по късно отъ половината на XII вѣкъ. Така напр., бѣлѣжитиятъ паметникъ — ‚Каталогъ на българскитѣ архиепиескопи“ — „*Οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας*“[1], който е съставенъ възъ основа на пространото Климентово житие, е излѣзълъ на бѣлъ свѣтъ не по рано отъ половината на XII вѣкъ[2]. Въ него каталогъ ясно личи, че съставительтъ му се е ползувалъ отъ пространото Климентово житие. Ще рече, че то е било съставено вече. По такъвъ начинъ излиза, че врѣмето на написването на Климентовото житие трѣба да се отнесе къмъ промежутъка отъ 1014—1015 до половината на XII в. Но, понеже тоя срокъ е доста голѣмъ, почти на столѣтие и четвъртъ, то учената критика се е помѫчила да опрѣдѣли по точно, къмъ кои години отъ тия двѣ столѣтия трѣба да се отнесе написването на това житие. Тукъ вече на помощь идатъ личнитѣ съображения, базирани на едно съобщение въ житието, което се съдържа въ гл. XXIX, а именно онова, дѣто авторътъ му говори за „скитското“ нашествие въ прѣдѣлитѣ на византийската империя. Като завършва житието, авторътъ, съ единъ патосъ колкото силенъ, толкова и тѫжовенъ, се обръща къмъ паметьта на нашия светитель, когото моли да се застѫпи прѣдъ Бога, за да спаси българскиятъ народъ отъ нещастията, които висятъ надъ него. „О пастирю свети и добри! се провиква Теофилактъ. Запази непокърнатъ твоятъ народъ отъ варварскитѣ нашествия, както си го пазилъ винаги, особно сега го запази, когато скърбьта приближава, когато нѣма кой да ни помогне, когато скитскиятъ мечъ е окървавенъ съ българска кръвь и безбожническитѣ рѫцѣ сѫ подхвърлили на птицитѣ небесни мъртвитѣ тѣла на твоитѣ нови чеда“. Обръщението свършва съ молба къмъ Климента, да съкруши той безбожницитѣ съ дѣсницата на Бога, на когото той е служилъ[1].

---

[1] Каталогътъ е напечатанъ отъ Ducange въ Familiae Byzantinae. Paris, стр. 174—176. Съдържа се сѫщо и у Zachariae von Lingenthal. Beiträge zur geschichte der Bulgalischen Kirche, въ Memoires de l' Academie Jmperiale de Sciences de S. Peteısburg, № 3.

[2] Че каталогътъ е билъ съставенъ въ половината на XII в, това се вижда отъ обстоятелството, че за послѣдния български архиепископъ — Иоанъ Комнинъ, който е живѣлъ въ половината на това столѣтие, се даватъ най обширни биографски и др. свѣдѣния. Тия свѣдѣния ни заставятъ да признаемъ, че въпросниятъ каталогъ е билъ съставенъ именно при архиепископа Иоана.—Голубинскій. Краткій очеркъ, . . стр. 38.

[1] *ἅγιε ποιμὴν καὶ χρηστοτατε, τηροίης δὲ καὶ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἀπειράτους τοὺς σοὺς τροφίμους ἡμᾶς, καὶ πάντοτε μὲν ἐφο-*

Това съобщение е дало поводъ на нѣкои учени, напр. на Miclosich'а и др. да мислятъ, че тукъ става дума за войнитѣ на Маджаритѣ съ Византия прѣзъ годинитѣ: 934, 943, 959 и 962, въ които тѣ опустошавали България, та оттамъ сѫ отнасяли и написването на житието къмъ X в.[1]). Ние опровергавахме вече мнѣнието на Miclosich'а, когато говорихме за автора на житието, та нѣма нужда да повтаряме. Самъ Miclosich, въ желанието си да отнесе житието къмъ ранщна ѳпоха, неправилно е разбиралъ подъ „скитски“ нашествия войнитѣ на маджаритѣ съ Византия[2]). Прѣди всичко въ историята, подъ името „скити“ се именуватъ всички племена, които сѫ населявали, или сѫ минавали прѣзъ Скития[3]), областьта между Черното море и жгъла отъ рѣкитѣ Дунавъ и Днѣстъръ[4]), та да се разбиратъ тукъ маджаритѣ е доста прѣсилено. Отъ друга страна, маджаритѣ никогажъ не сѫ именувани скити, а винаги съ прозвището „турци“, или пъкъ „унгри“[5]). Ето защо ние смѣтаме, че прѣдположението на Miclosich'а, какво Теофилактъ, подъ съобщението за варварскитѣ нашествия, е разбиралъ войнитѣ на маджаритѣ съ Византия, е недостовѣрно. Самитѣ тия войни сѫ носили частиченъ характеръ и далечъ не сѫ били така опустошителни, каквито се рисуватъ тия нашествия въ житието. Тукъ трѣба да разбираме други варварски нашествия въ империята,

---

ρῶν, μάλιστα δὲ νῦν, ὅτε θλίψις ἐγγὺς, ὅτε ὀυκ ἔστιν ὁ βοηθῶν, ὅτε σκυθικὴ μάχαιρα Βουλγαρικῶν αἱμάτων ἐμέθυσεν, ὅτε χεῖρες ἀθέων τα θνησιμαῖα τῶν νέων τέκνων τοῖς πετεινοῖς τοῦ ούρανοῦ ἐξέθεντο βρώματα, ἃς θραύσαις τῇ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ θεραπευθέντος Θεοῦ“... Migne. Patrologiae cursus completus, series Graeca, t 126, стр 1240.

[1]) Vita S Clementis episcopi Bulgarorum, Vindobonae, 1847, стр, VII.

[2]) ibidem

[3]) Съ прозвещето „скити“ често сѫ били именувани българитѣ и аваритѣ (гл. нашата книга — „Св. Борисъ, князь български. Неговото културно-исторично и църковно-народностно значение“, София, 1914, т. I, стр. 69, забѣл. 5), готитѣ, хунитѣ, хазаритѣ, руситѣ и пр. (Stritter. Memoriae populorum olim ad Danubium, Pontum Evxjnum, paludem Macotidem, mare Caspium, et inde Magis ad spertemptionem incolentium e scriptoribus historiae byzantinae, Petropoli, 1774, t. III, стр. 624.

[4]) Гл. нашата книга — „Св. Борисъ, князь български, т. I, стр. 48—53.

[5]) Stritter Memoriae populorum: t. III, стр. 582. Наистина, въ нѣкои документи се отожествява прозвището „скитъ“ съ маджарецъ, ала това се срѣща изключително въ прѣводни документи, а не въ оригинални. Сѫщо така неправилно се отожествлява понятието варвари съ „Обри“. — Вороновъ. Главнѣйшіе источники для исторіи Св. Кирилла и Меѳодія, Кіевъ, 1878, стр. 110.

каквито прѣзъ това врѣме е имало доста, но които да не сѫ по рано отъ 1014 год., годината на най ранншия прѣдѣлъ на написването на житието, и които по своята опустошителность наистина да сѫ дали поводъ на Теофилакта да напише тоя пасажъ въ Климентовото житие. Отъ многото нашествия послѣ 1014 год. най вече съотвѣтствува въ случая да се упомене онова на печенѣгитѣ и куманитѣ,, което извикало войната на Византия противъ тѣхъ, война, извѣстна въ историчнитѣ актове подъ името „скитска". Самитѣ печенѣги въ това врѣме отъ византийскитѣ историци: Анна Комненъ, Вриени, Кедринъ, Зонаръ, Теофилактъ и пр., се именуватъ скити. Тѣ сѫ враждували често съ Византия, ала послѣдната, по умѣли начини, чрѣзъ подкупи и др. срѣдства, ги е усмирявала и даже сполучвала да сключва съ тѣхъ миръ, едно отъ условията на който е било обязателната военна помощь отъ тѣхъ — печенѣгитѣ, на Византия[1]). Не по-малко въ това отношение е спомогнало и Християнството. Чрѣзъ разпространението му срѣди варваритѣ Византия е мѣрила тѣхното усмиряване[2]) Това се продължавало дълго, чакъ до третата четвъртъ на XI в., когато печенѣгитѣ нарушили мирътъ съ Византия и минали нейнитѣ прѣдѣли, като опустошавали всичко, що имъ се изпрѣчвало прѣдъ очитѣ. Виновникъ за нарушаването на мира е билъ придворникътъ Тровлъ. Той е билъ недоволенъ отъ императора Алексѣй Комненъ, срѣщу когото дигналъ бунтъ. Около него се събрала цѣла група недоволници. Тия послѣднитѣ отпослѣ встѫпили въ съюзъ съ печенѣгитѣ и обявили, съвмѣстно съ тѣхъ, война на императора. Тая война се започнала въ 1086 г. и продължавала цѣли петь години съ промѣнчивъ успѣхъ, до като, най сетнѣ, се свършила въ 1091 год. съ побѣда надъ печенѣгитѣ. Въ тоя процесъ на водене войната противъ Византия най вече заслужава да се отбѣлѣжатъ годинитѣ 1087 и 1088 год., когато положението на византийската държава е било критическо и нейната самостойность висѣла на конецъ. Въ 1087 год. въ България нахлува съ 80.000 войска печенѣжскиятъ князь Целгу Ханъ, който поллагалъ на огънь и мечъ всичко, що му се изпрѣчвало на пѫтя. Той навлѣзълъ въ вѫтрѣшностьта на империята и никой не е билъ въ състояние да го спрѣ. Въ опасность е билъ даже Цариградъ. Тогава самиятъ императоръ рѣшилъ да събере многобройна войска и лично да излѣзе срѣщу неприятеля. Това и станало на идната 1088 г. Но щастието на Империята и тукъ не помогнало. Императорътъ билъ разбитъ при рѣката Дрѫстръ и пѫтьтъ на печенѣгитѣ къмъ югъ билъ отворенъ[1]) Тѣ тогава достигнали чакъ до Бѣлото море. Това разбиване на императора е била пълна покруса за Империята, тъй като всичко живо въ нея се излагало на печенѣгския мечъ. Въ това, именно, врѣме въ Охридъ архиепископствувалъ Теофилактъ[2]) Като духовенъ глава на цѣлъ единъ районъ, той е съзнавалъ всичката опасность на положението, виждалъ е прѣдъ себе си грозни periспективи за своето бѫдѫще и онова на своето паство. Разбитъ императорътъ, най надеждниятъ защитникъ на Империята, вратитѣ на послѣдната сѫ били широко отворени за хищническитѣ инстинкти на печенегитѣ, които не жалили никого за нищо. Самъ Теофилактъ е ималъ всички свѣдѣния за тѣхнитѣ опустошения и жестокости и когато варваритѣ доближили неговиятъ диоцезъ, той – духовниятъ глава на българския народъ, който не е могълъ да очаква отъ никого никаква помощь и защита, оставало му само да се обърна къмъ паметьта на Св. Климента, да защити той съ дѣсницата на Бога неговото паство — просвѣтениятъ отъ Климента народъ, което и той сторилъ въ гл. XXIX отъ житието.

---

[1]) Вороновъ, ibieI, стр. 122.

[2]) Гл. нашата книга: „Св. Борисъ, князь български Неговото културно-исторично и църковно-народностно значение", София, 1914, т. I, стр. 29.

Тоя пасажъ отъ житието на Климента, както виждаме, най сигурно ни води да признаемъ, че врѣмето на написването му не може да бѫде по никой начинъ по рано отъ 1088 год., годината на разбиването на Алексѣя Комнена. До това разбиване Теофилактъ не би ималъ основания да се оплаква и страхува отъ „скитския“ мечъ, защото надеждата за побѣда надъ тѣхъ е била голѣма. Но, работата се измѣнила съвсѣмъ, когато и императорътъ бива разбитъ. Тогава вече опасенията на Теофилакта сѫ били прави и искането на помощь отъ горѣ — отъ Небето, е имало своятъ raison d'être. Ето защо, това ни кара да признаемъ, че житието е било написано скоро слѣдъ поражението на императора. То не е могло да бѫде написано и по кѫсно отъ края на 1090 год. или, най късно, началото на 1091 год., тъй като на 29 Априлъ сѫщата година печенѣгитѣ сѫ били съвършено разбити отъ императора и опастностьта за империята отъ тѣхъ еднажъ за винаги изчезнала[1]. Въ сѫщата година Алексѣй Комненъ се връща тържествено въ Цариградъ, дѣто народътъ го посрѣща като побѣдитель, а Теофилактъ въ свойта похвална рѣчь къмъ него — *Λογος εις τον αυτοϰϱατοϱα ϰυϱιον αλεξιον τον ϰομνηνον*[2], възпѣва неговитѣ подвизи въ борбата съ варваритѣ. Ще рече, че опастностьта тогава е минала и Теофилактъ, съвършено свободно, е могълъ да присъедини своитѣ чувства къмъ народнитѣ, въ благодарность къмъ господаря за избавата на Империята отъ враговетѣ.

---

[1]) Г. Васильевскій. Византія и Печенѣги. Ж. М. Н. Просвѣщенія, 1872, Декабрь. стр. 159,

[2]) 1084—1107.

По такъвъ начинъ, написването на пространото Климентово житие трѣбва да се отнесе по между 1088 год и началото на 1091 год., до 29 Априлъ.

II.

Другъ единъ изворъ за живота и дѣйностьта на Св. Климента е неговото *Кратко житие*, или така наречената *Охридска легенда*.

По достовѣрность на съобщаванитѣ въ него факти изъ живота и дѣйностьта на Св. Климента то заема второстепено мѣсто. Учената критика отдавна е доказала, че то, безъ връзка съ останалитѣ документални данни за Климента, особно пространото житие, не може да има самостойна цѣнность. Грѣшкитѣ и историчнитѣ неточности, допустнати въ него, сѫ най силнитѣ доказателства противъ неговата достовѣрность и тѣ сѫ които прѣчатъ да се признае правото на тоя документъ да претендира за автентичность, както пространото житие. Послѣдното е служило за прототипъ на първото, ала не навсѣкждѣ сполучливо използуванъ. Впрочемъ, за това ще стане дума по сетнѣ, слѣдъ като посочимъ дошлитѣ до насъ редакции на тоя документъ. Въ сравнение съ пространото житие, краткото прави това щастливо изключение, че отъ него сѫ запазени покрай гръцкитѣ редакции. по врѣме не по късно отъ ония на пространото, още и славянски, каквито нѣма запазени отъ първото. Отъ това и богатството на редакции на тия два езици на краткото Климентово житие.

---

[1] В. Г. Васильевскій, ibid., стр. 250—251.

[2] Migne. Patrologiae cursus completus, series Graeca, t 126, стр. 288—305.

Послѣдното го има и въ единъ прѣводъ на латински езикъ1).

Една отъ най старитѣ редакции — гръцка, на това житие е Мосхополската. Тя е помѣстена въ *»'Ακολουθία τῶν Ἁγίων ἑπταρίθμων«*, издадена въ Мосхополъ — *ἐν Μοσχοπόλει, αψμς'* 2). Друга редакция, открита отъ проф. Григоровичъ въ гр. Охридъ въ 1844 год., прѣзъ врѣме на неговото пжтешествие по европейска Турция, е напечатана въ „Изысканія о славянскихъ апостолахъ, произведеннія въ странахъ Европейской Турціи“. — Журналъ Министерства Народнаго Просѣвщенія, С.-Петербургъ, 1847, ч. 53, № 1, стр. 14—24. Тя се отнася къмъ XIII в. За нейното откриване проф. Григоровичъ казва: „Житието на Св. Климента азъ намѣрихъ въ Охридъ, въ гръцки пергаментенъ ржкописъ, въ който се съдържатъ отбрани жития на светиитѣ за юни, юли и августъ. Ако се сжди по писмото, сравнено съ други изучени ржкописи, ржкописътъ отнасямъ къмъ XIII в. Писмото е четливо, свързано, и носи признаци на древенъ курсивъ 3). Това житие е било извѣстно отъ по-рано на двама гръцки писатели1). Неизвѣстниятъ издателъ на забѣлѣжителната книжка подъ надсловъ: *»'Ακολυθία τῶν Ἁγίον ἑπταρίθμον«*, напечатана въ Мосхополъ (градъ въ Южна Албания), ги отдава на Св. Сава 4) и съдържанието имъ е на мѣста измѣнилъ, на мѣста допълнилъ. Азъ привеждамъ нѣколко мѣста отъ тая книжка въ настоящето издание 5)“.

Трета редакция е оная, която е отпечатилъ Шафарикъ въ Památky hlaholského písemnictví. Přímenek I. Řecka legenda o Sv. Klimentovi. Praze, стр. 57—59. У Шафарика тая редакция е прѣдадена паралелно съ латинския ѝ текстъ така, както той (Шафарикъ) получилъ тоя текстъ отъ Пражкия професоръ I. Курциусъ. Послѣдниятъ е направилъ прѣвода отъ гръцкия у Шафарика, затова помежду тия два текста нѣма разлика. И двата, обаче,

---

1) P. J. Šafařik. Pamàtky hlaholského pisemnictvi. Přiměnek I Řeckà legenda o sv. Klimentovi стр. LVII—LIX.

2) Тая редакция липсва въ Мосхополския списъкъ въ Народната Библиотека. Както споменахме и по рано, Мосхополското издание, пазено въ Библиотеката, е напълно. За сжщата редакция говори и проф. Григоровичъ. Ж. М Н. Пр., 1847, № 1, стр. 14, забѣлѣжка 1.

3) ibid, стр. 12.

4) *Ὁ βίος εὕρηται ἑνὸς μὸνον, ἦγον τοῦ 'Αγίου Σὰβα* — ibid, стр. 20.

5) За тия нововедения ще споменемъ по-нататъкъ.

грѣшатъ въ прѣдаването мѣсецътъ, въ който е починалъ Св. Климентъ. Знае се отъ пространото житие, че Климентъ е починалъ на 27 юли, а горнитѣ редакции погрѣшно прѣдаватъ: гръцката »*KZ' Ιουνίου*«, а латинската „XXVII Junii“. Заглавието на житието въ гръцката редакция е: »*KZ' 'Ιουνίου μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεράρχου καὶ θαυματουργοῦ Κλήμεντος, ἐπισκόπου Βουλγαρίας τοῦ ἐν τῇ Αχρίδι*«, а латинската: „Die XXVII Junii memoria patris nostri beatissimi archierarchi et mirifici Clementis, episcopis Bulgariae Achridensis[1]“. Отъ Шафарика, а може би и отъ Григоровича, тъй като гръцката редакция у двамата е еднаква[2], краткото житие прѣиздалъ и Билбасовъ съ сжщитѣ недостатъци, както и у горнитѣ двама. И тукъ житието е озаглавено: »*KZ' Ιουνίου μνήμη*[3]«. Критически се е отнесълъ за пръвъ пжть къмъ горнитѣ редакции на краткото житие Баласчевъ. Въ своя трудъ за Климента, епископа словѣнски[4], той привежда на стр. кг҃—л҃, гръцката редакция на това житие, по единъ старъ списъкъ, запазенъ у охридчанеца Бодлевъ, който списъкъ грижливо сравнява съ оня у Григоровича[5] и Шафарика[6], и указва нѣкои и други опущения въ тия послѣднитѣ редакции въ сравнение съ оная у Бодлева[7]. Още отъ първитѣ редове на тая нова редакция, която четемъ у Баласчева, вижда се вече единъ критицизъмъ къмъ дошлитѣ списъци отъ това житие, който е издържанъ по всички насоки въ оцѣнката на тоя документъ. Тукъ вече »*KZ' 'Ιννίου*« е земѣненъ съ »*KZ' 'Ιουλίου*[1]«, което е по правилно; думитѣ въ гл. III у Шафарика, Григоровича и Билбасова — »*'Απαντα δὲ ἀδιάκριτος*«, по́ правилно сж замѣнени съ — »*ἀγάπη τε ἀδιάκριτος*«, както е било въ спикъка у Бодлева[2]; глаголътъ »*ἐπόρσυνε*« въ гл. VII правилно замѣненъ у Бодлева съ »*ἐπυρσυνε*[3]« и др. На гръцки езикъ краткото Климентово житие е прѣдадено още въ двѣ редакции Едната въ „*Συναξαριστὴς Νικοδήμου Ἁγιορείτου*“ отъ 1842, отпечатана въ Цариградъ, а другата въ „*Μεγας συναξαριστὴς πάντων τῶν ἁγίων . . . ὑπὸ λουκάκη*“ отъ 1896, отпечатана въ Атина. Издательтъ на първата редакция е ученниятъ агиоритъ Никодимъ, за когото Григоровичъ казва, че той е билъ първиятъ отъ гърцитѣ, който е обърналъ внимание на славянскитѣ светии[4]. Самъ той, Никодимъ, подъ статията за Св. Климента български бѣлѣжи, че при съставянето на житието (думата е за краткото), се е ползувалъ и отъ ржкописъ, намѣренъ отъ него въ Протатъ Атонски. Обаче той не се придържалъ, казва Григоровичъ, строго у тоя ржкописъ, а си е позволилъ, както самъ забѣлѣзва, да направи и нѣкои прибавки[5]. Тия прибавки, споредъ догатката на Туницки[6], ще да сж били взети отъ изданията на пространото житие на учения иеромонохъ Амвроси Памперей[7], а така сжщо и отъ изданието на иеромонаха Атанаси Пароски[8], ученикъ на Евгения Булгариса по Атинската школа[9]. Втората пъкъ редакция, отпечатана въ Атина, не е друго, освѣнъ буквалния текстъ на цариградската редакция. Най сетнѣ, за пълнота на очерка, слѣдва да се упомене и за друга една гръцка редакция на това житие, за която говори Туницки, че я намѣрилъ въ Атонския Пантелеймонски монастиръ подъ № 201[1]).

---

[1] P. S. Šafařík. Pamàtky hlaholskeho pisemnictvi. стр. LVII.

[2] И у Григоровича деньтъ на Климентовата смърть е отбѣлѣзанъ подъ *KZ' Ιουνίου* — Ж. М. Н. Пр., стр. 14.

[3] В. А. Бильбасовъ. Кириллъ и Меѳодiи по западнымъ легендамъ С. П. Б., 1871. стр. 301—306.

[4] Климентъ еп. Словѣнски и службата му по старъ словѣнски прѣводъ съ една часть гръцки параллеленъ текстъ и едно факсимиле. София. 1908.

[5] Изысканiя о славянскихъ апостолахъ, произведенныя въ странахъ Европейской Турцiи — Жур. Мин. Нар. Просвѣщенiя, 1847 год., ч. 53, стр. 14—24.

[6] P. I. Šafařík. Pamàtky hleholského pisemnictvi Přimének I. Řeckà legenda o sv. Climentovi, стр. LVII—LIX

[7] Бодлевата редакция, отъ която се е възползувалъ Баласчевъ и при издаването на славянската служба на Климента, е озаглавена: «*Ακολουδία συν Θεφ αγιφ του εν αγιοις πατρος ημων Κλημεντοσ Αρχιεπισκοπου της πρωτης Ιουστινιανης Αρχιδων καὶ πασης Βουλγαριας του Θαυματουργου*» — Баласчевъ. Климентъ, еп. Словѣнски, София, 1898, стр. LXXII

---

[1] ibid., стр. кг҃.

[2] ibid., стр. кє҃.

[3] ibid., стр. кѕ҃.

[4] Журналъ М. Н. Просвѣщенія, 1847, ч. 53, стр. 13.

[5] Така напр., въ началото на житието, като говори за произхода на светията, Никодимъ, въ видъ на бѣлѣжка, на полето на своя трудъ. е прибавилъ: „*Σημείωσον, ὅ τὶ ὁ Ἅγίος οὗτος ἦτον Ῥωμᾶιος. Ἐξ εἰκασίας ὅμως μόνης τοῦτο ἐκεῖ συμπεραίνεται*“, ibid., стр. 13.

[6] Климентъ. еп. Словѣнски, Сергіевъ Посадъ 1913 стр. 90.

[7] Книгата на Амвроси Памперей е озаглавена: „*Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ ξανθοπούλου περὶ συστασεως* . . . et cet . . ., въ която е помѣстено и „*ὁ βίος τοῦ ἐν ἁγίοις Κλημέντος Ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων*“. . .

[8] Книгата пъкъ на Атанаси Пароски е озаглавена: „*Οὐρανοῦ κρίσις ἤτοι θαῦμα φρικτὸν καὶ ἐξαίσιον τοῦ θαυματουργικωτάτου θείου Σπυρίδωνος*“. . .

[9] Туницки ibid, стр. 20.

Но, освѣнъ гръцкитѣ и латинската редакции, за които споменахме, до насъ има запазени още и двѣ славянски, едната издадена отъ Баласчевъ, паралелно съ гръцкия текстъ на Бодлевия прѣписъ[2]), а другата отъ Йорд. Ивановъ, намѣрена отъ него въ голѣмия Зографски прологъ подъ № 47[3]). Прѣписътъ, по водния знакъ на хартията, — лѣствица съ четири стѫпала, се отнася къмъ XV в.[4]). Прѣписвачи сѫ били братята попъ Иванъ Милошевъ, отъ Дебърското село Пископие, и братъ му Никола[5]) Що се отнася до словѣнския прѣписъ у Баласчева, то свѣдѣнията тукъ за него сѫ доста оскѫдни. Не се споменува отдѣ е добитъ самия прѣписъ, не се посочва врѣмето, отъ което датува и пр. Сравнени, обаче, тия два прѣписа: оня у Иванова съ Баласчевия, излиза, че, по сѫщество, тѣ се схождатъ напълно, което дава право да се прѣдполага, че тѣ сѫ изводъ отъ нѣкой първиченъ общъ словѣнски прѣводъ. Общностьта помежду тия прѣписи бие толкова ясно въ очи, че за доказателства не би трѣбало да се спираме повече. Така напр., словѣнскиятъ прѣводъ на вторитѣ двѣ трети отъ текста на VII гл. отъ житието е пропустнатъ въ прѣписа у Баласчева.[1]) Сѫщото виждаме и въ оня прѣписъ у Иванова.[2]) У първия текста свършва съ „дарѹе҃те‘.[3]) а у втория сь „дáрѹет се“.[4]) Отъ XI гл., края, словѣнскиятъ прѣводчикъ у Баласчева[5]) пропустналъ непрѣведени двѣ изречения; сѫщото е направилъ и оня у Иванова.[6]) У първия текса завършва съ „вьскрѣсн‘;[7] а у втория съ „вѫскрѣсй‘.[8]) и пр. Отъ всичко изглежда, че помежду тия два прѣписа има пълно сходство. Разликата е само езикова, която сигурно се дължи на това, че тия два прѣписа сж направени въ разно врѣме.

---

[1]) Климентъ, еп. Словѣнски, Сергiевъ Посадъ, 1913, стр. 90.

[2]) Климентъ еп. Словѣнски, София, 1898, стр. кг҃ – л҃

[3]) Прѣписътъ е изданенъ отъ Ивановъ въ „Български старини изъ Македония“, София, 1908, стр. 60—63.

[4]) Този паметникъ има 332 листа, голѣмъ форматъ 40×26 с.м. Писмото е сръбска редакция, полууставъ, два стълба на страница, по 40 реда всѣки. . . Отъ бѣлѣжката на листове 1—4 личи, че прологътъ отдавна е принадлежалъ на Зографъ: „Си прологъ ѥ҃ть ѿт Ст҃ѥи гори ѿ монастира зовомаго Зографь храмь ст҃го великомⷱ҇ника и побѣдоносца Хв҃а воина Георгїа“ — ibid, стр. 41.

[5]) Ibidem

[1]) Климентъ еп. Словѣнски, София, 1898, стр. кѕ҃

[2]) Български старини изъ Македония, 1908, стр. 62.

[3]) Баласчевъ, ibid., стр. кѕ҃

[4]) Ивановъ, ibid, стр. 62.

[5]) Баласчевъ, ibid, стр кѕ҃

[6]) Ивановъ ibid, стр. 62.

[7]) Баласчевъ, ibid, кѕ҃

[8]) Ивановъ, ibid., стр. 63.

Ивановъ отнася словѣнскиятъ прѣписъ на Климентовото кратко житие къмъ XV в., възъ основа на водния знакъ на хартията [1]) и правописа, което е право. Наистина, писмото е полуустовно съ признаци на скорописъ, както се вижда и отъ отсжтствието на подредни и надредни знакове, съкращения и пр., които се срѣщатъ въ полуустова отъ XIV и началото на XV в., ала по никой начинъ Зографския прѣписъ не може да се отнесе по-късно отъ началото на XVI в., защото отъ това врѣме започва вече скорописа. А житието на Климента не е скорописъ. То е полуустовъ, близъкъ до скорописа. Друга е работата съ прѣписа у Баласчева. Тукъ вече текстътъ, въ сравнение съ Зографския прѣписъ, е отъ по ранщна редакция отколкото последния. До като Зографския прѣписъ е прѣдаденъ на свободна ржка, прѣписътъ у Баласчева, ми се чини, по калиграфия е по старъ. Съкращенията, подредни и надредни знакове, въ него изобилствуватъ; отъ начертанието на буквитѣ се вижда, че авторътъ е билъ подъ влиянието на полуустава въ по-силна форма, отколкото оня, който е прѣписалъ Климентовото житие въ Зографския прологъ № 47. Ако последния отнесохме къмъ края на XV в., то първия трѣба да отнесемъ къмъ началото, или половината, на сжщото столѣтие.

У Баласчева житието носи надсловъ: „**М҃ца Июⷧ҇а вь к҃з дн҃ь память прѣподобнаго о҃ца нашего архїереа х҃ва и чюд҃тво'рца Клїмента: Еп҃па Бльгар'ска иже вь Охриде**“, у Иванова: **М҃ць юл҃е. к҃з дн҃ь. „Память п҃рподбнаго ѿ҃ца нашего архїереа Х҃ва и чюдотворца Климента еп҃кпа Бльгарскаа. Иже вь 'Охридѣ**“. Къмъ това заглавие, отъ автора на житието, въ Зографския ржкописенъ прологъ, е прибавено „**с҃ Климента чьтѹ пастирь Бльгарьскїи иже добрѣ оупась.**

---

[1]) Лѣствица съ четири стжпала, споредъ извѣстния специалистъ по палеографскитѣ знакове, П. Лихачевъ, се срѣща изобщо въ паметници отъ XV в., съ малки изключения и въ паметници отъ началото на XVI в. — Палеографическое значеніе бумажныхъ водяныхъ знаковъ С.П.Б., 1899, т. II стр. 279.

Хв҃о стадо̀ прѣиде къ желаемомоу въ, кꙁ҃. Климентъ „ѿ житеискы прѣиде“.

По нататъкъ, текстътъ помежду тия два прѣписа, колкото и да се различава въ палеографско и калиграфско отношение, е досущъ еднакъвъ по съдържание. Еднаквостьта е почти пълна, дословна. А това ни навежда на мисъльта, както споменахме и по-рано, че тия два прѣписа сѫ направени отъ единъ общъ славянски. Тоя пъкъ послѣдния, споредъ Баласчева, е билъ направенъ отъ оная редакция на гръцки езикъ, която той добилъ отъ Бодлева. Въ случая съображенията на Баласчева сѫ умѣстни, тъй като тѣ намиратъ подкрѣпа въ самия славянски прѣводъ на въпросното житие. Така напр., славянския прѣводъ на гл. III отъ житието, особно думитѣ: **„любов' же нерасѹженнаа“**, сѫ буквалентъ прѣводъ на *„ἀγάπη τε ἀδιάκϱιτος“*, както е у Бодлева[1]; гл. XI думитѣ: **„Изгонитель бешѐ‘** сѫ прѣводъ на *„φυγαδευτὴς ἦν“*, както у Бэдлева[2]), а не отъ *„φυγαοευτὴς ὢν“*, както у Шафарика, Бильбасова и пр.

Отъ казаното до тукъ излиза на явѣ, че славянскитѣ редакции не сѫ първични, а сетнѣшни. Ако тѣ не датуватъ по-рано отъ XV в., а гръцката редакция на сѫщото житие, намѣрена отъ Григоровичъ въ Охридъ, се отнася къмъ XIII вѣкъ[3]), то, слѣдва, че въпросътъ за по-раншнитѣ гръцки редакции на това житие, трѣба да се смѣта за рѣшенъ окончателно въ положителенъ смисъль. Това обстоятелство, именно, дава основания да се мисли, че краткото Климентово житие отначало е съставено на гръцки езикъ и то отъ гръкъ, а не отъ българинъ, или славянинъ. Да мислимъ така — т. е., че авторътъ му е гръкъ, дава ни право самото съдържание на житието. И тукъ авторътъ му се държи така надмѣнно къмъ българския народъ, както и Теофилактъ български въ пространото житие. За него, както и за Теофилактъ, българскиятъ народъ е варварски и свирѣпъ — *„βαϱβαϱον οὕτω καὶ ὠμὸν ἔθνος“*, гл. XIV, народъ, който има варварско звѣрство — *„θηϱιωδίαν εἶχε βαϱβαϱικὴν“*, гл. X и пр. Той навсѣкждѣ се стреми да отбѣгва името „българинъ“, българскиятъ народъ той не назовава съ собственото му име, а прѣдпочита да го именува „*Μύσοι*“. За автора на житието името българинъ е простонароденъ терминъ. Климентъ е произхождалъ отъ „европейскитѣ мизи, които простиятъ народъ наричалъ „българи“ — *Οὗτος ὁ μέγας πατὴρ ἡμῶν καὶ τῆς Βουλγαρίας φωστὴρ τὸ μὲν γένος εἵλκεν ἐκ τῶν Εὐρωπαίων Μυσῶν, οὓς καὶ Βουλγάρους ὁ πολὺς οἶδεν ἄνθρωπος*“, гл. I. Сѫщото четемъ и въ латинския прѣводъ на житието, направенъ отъ I. Курциусъ: „Hic magnus pater noster et Bulgariae lumen genus duxit ex Mysis Europaeis, quos Bulgaros vulgus novit“[1]). Авторътъ на житието отива до тамъ, че даже и названията на градоветѣ прѣдава не на славянски, а на гръцки. Като говори за мѣстожителството на Климента, въ гл VI авторътъ казва: „повечето врѣме живѣлъ (Климентъ) въ Лихнидонъ, градъ илирийски, митрополия на околнитѣ градове, именуванъ сега на мизийски езикъ Охридъ“ — „*Μάλιστα δὲ τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο περὶ τὴν λυχνιδὸν Ἰλλυρίων πόλιν, τῶν πέριξ πόλεων οὖσαν μητρόπολιν, ἣ νῦν Ἁχρὶς κατὰ τὴν Μυσῶν ὀνομάζεται γλῶσσαν*“, и по нататъкъ продължава: „а така сѫщо и въ града Кефалония, който на български се зове Главеница, дѣто и оставилъ паметници“ — „*καὶ τὴν Κεφαληνίαν μετονομασθεῖσαν τῇ Βουλγάρων φωνῇ Γλαβινίτζαν, ἔνθα καὶ ὑπομνήματα καταλελοιπεν*“. Тия, и други като тия, мѣста явно издаватъ едно непризнено настроение на автора му къмъ българския народъ, къмъ всичко българско. Ако даже и наименуванията на градоветѣ Охридъ, Главеница, той ги замѣнилъ съ гръцки, то явно е вече до кѫдѣ е отишълъ той въ своитѣ антипатии къмъ българитѣ.

---

[1]) Климентъ еп. Словѣнски, София, 1898, стр. кє҃

[2]) ibid, стр. кӣ

[3]) Ж. М. Н. Просвѣщенія, 1847, ч. 53, стр. 12.

Отъ друга пъкъ страна, отъ самото житие се вижда, че авторътъ му, е билъ свързанъ съ сѫдбинитѣ на българския народъ, намиралъ се е близко до него, живѣлъ е даже въ неговата срѣда, което, въ извѣстни случаи, му е давало правото да смѣта себе си именно като часть отъ тоя народъ, членъ на неговата църква и пр. Въ това отношение авторътъ на краткото житие напомня Теофилакта български (1084—1107), съставительтъ на пространото Климентово житие. И тукъ, както видѣхме и тамъ, проглежда една близость на автора до българския народъ, за когото отваря дума въ творенията си. И тукъ авторътъ на краткото житие, възъ основа на аналогични обстоятелства, както и Теофилакта, назовава българскиятъ народъ „свой“ народъ, „близъкъ“ до себе си и пр. Така напр., като говори за Климента, както и за неговия произходъ, авторътъ продължава: „Той (Климентъ) първъ съ божествения Наумъ, Ангелари и Гораздъ, изучavалъ Св. Писание, съ горно (свърхестествено) съдѣйствие, прѣведено на *тукашното* българско нарѣчие отъ Кирила“... „*πϱος τοῖς ἐνθάδε Βουλγάϱοις διάλεκτον*“, гл II, което ще рече, че българскиятъ езикъ за него е билъ мѣстенъ езикъ, е билъ езикъ на народа, срѣди който той е живѣлъ. Близостьта на автора, по мѣсто, до българския народъ се издава още отъ първитѣ редове на неговото произведение. Той започва житието съ думитѣ: „Тоя великъ *нашъ* отецъ и свѣтилникъ на България“ . . . „*Οὗτος ὁ μέγας πατηϱ ἡμῶν καὶ τῆς Βουλγαϱίας φωστὴϱ*“, гл I, което сѫщо сочи, че той е смѣталъ Климента и за свой първосветитель, за какъвто го е почиталъ и самиятъ народъ. Съ други думи, авторътъ е билъ поставенъ въ такива условия, че той, макаръ и гръкъ, не е могълъ да не бѫде проникнатъ отъ чувствата на тоя народъ къмъ паметьта на Климента. Бидейки формално задълженъ да се смѣта часть отъ тоя народъ, защото е живѣлъ срѣди него, той не е могълъ да се откаже отъ паметьта на светителя, която паметь, и сама по себе си, безъ всѣкакви националистични възгледи и различия, е имала самостойно значение за всѣки просвѣтенъ човѣкъ, билъ той гръкъ, или не. Частно за автора на житието, който „причислява себе си къмъ българската църква“, гл XVI, паметьта на Климента е имала особно значение. Като човѣкъ църковникъ, въ буквalenъ смисълъ на думата, и при това високообразованъ, той не е могълъ да не се трогне отъ живота и дѣйностьта на Климента, която дѣйность е зналъ добрѣ по книжовни и други данни, не е могълъ да не напише похвали за Св. Климента, за прослава на неговата паметь, и за утѣха на неговитѣ почитатели. Не трѣба да се забравя, че житията сѫ имали църковно употрѣбение, а житието на Климента — пространото, не е било пригодно за такива цѣли, затова, може би, авторътъ на настоящето се е заелъ да издаде ново-кратко, което да отговаря на исканитѣ условия.

---

[1]) Šafarik. Pamàtky. . ., стр. LVII.

Тогава, кой е авторътъ на краткото Климентово житие? — Прѣди да рѣшимъ тая задача, ние мислимъ да се спрѣмъ на другъ единъ въпросъ, а именно: кога е написано това житие, защото отъ рѣшениего на тоя въпросъ много лесно, споредъ насъ, може да се дойде до правилното рѣшение и да първия — да се посочи самото лице, самиятъ авторъ. Що се отнася до рѣшението на въпроса за врѣмето на написването на това житие, ние мислимъ, най добрѣ ще бжде да се обърне внимание на самото съдържание на тоя документъ. Ако човѣкъ послѣдователно прочете, по напрѣдъ пространото, а слѣдъ него краткото Климентово житие, не може да не забѣлѣжи една органическа връзка помежду тия двѣ агиографски произведения. И тая връзка отива до тамъ, че много въпроси, които се зачекватъ въ пространото, се подигатъ и въ краткото. Разрѣшението имъ въ пространото е едно и сжщо и въ краткото. Даже и самитѣ изрази, на много мѣста, сж едни и сжщи. Разположението, класификацията на прѣдметитѣ, е еднаква. И въ краткото, както и въ пространото, се говори за подвизитѣ на Св. Климента, гл. VII; за живота и дѣйностьта му, гл. VI, VII; за неговата литературна дѣйность, VIII; за просвѣщението на България, гл. X; за отношенията му къмъ князь Бориса, гл. XI; къмъ Симеона, гл. XI; за чудесата му, гл. XI; за желанието му да се откаже отъ епископската катедра, гл. XIII и пр. Всичко това естестествено, кара ни да мислимъ, че краткото житие е съставено възъ основа на пространото. А че това е така не крие и самиятъ авторъ на краткото житие. Въ гл. IV, като споменува за гоненията, които е прѣтърпѣлъ Климентъ, заедно съ Кирила и Методия, за просвѣтата на еретицитѣ, авторътъ прибавя: „за това говори пространата имъ история" — „*ὥς ἥ κατ' αὐτοῦ διεξοδικῶς ἱστορία διέξεισιν*". Ще рече, че при съставянето на краткото житие, авторътъ е зналъ вече пространото и даже го еædималъ подъ ржка. А ако пространото е съставено, както казахме, не по късно отъ 29 Априлъ 1091 г., то краткото е съставено сигурно не по рано отъ тая дата. Споменахме, че Проф. Григоровичъ въ 1844 год. е пропжтувалъ бившата европейска Турция и въ Охридъ е намѣрилъ житието въ пергаментенъ ржкописенъ сборникъ, който той отнесълъ къмъ XIII в.[1]) Значи, въ XIII в. житието вече е сжществувало, затова е имало прѣписъ отъ него. По такъвъ начинъ, остава да се признае, че врѣмето на написването на краткото Климентово житие трѣба да бжде помежду 1090—91 и втората, или пъкъ третата, четвърть на XIII в.[2]) Друго, по справедливата догатка на Туницки, всички изрази, обидни за българския народъ, които се срѣщатъ въ житието, не сж били плодъ само на една умраза на автора към тоя народъ, а сж отговаряли на едно наистина унижено и неоправдано положение на българската нация по отношение на гръцката. Ключътъ за уяснението на тая тенденциозна черта въ нашия паметникъ, а заедно съ това и къмъ рѣшението на въпроса за врѣмето на написването му, ми се чини, може да даде характерътъ на отношенията помежду гърцитѣ и българитѣ въ епохата на подчинението тия послѣднитѣ на първитѣ въ XII в.[1]) Това прѣдположение на Туницки напълно се оправдава отъ изслѣдванията на Академика Ѳ. И. Успенски, който най добрѣ отъ всички, въ своето капитално съчинение. — „Образованіе второго болгарскаго царства“, Одесса, 1879, е изложилъ истинското положение на българския народъ подъ византийското робство въ края на XII в. Като говори за епохата, която е прѣдшествувала днитѣ на подетото възстание на Петра и Асѣна въ 1185 год., Ѳ. И. Успенски пише: „При императоритѣ Иоанъ и Мануилъ Комнинъ (1118—1180) самото име България и българи сѣкашъ било изхвърлено отъ употрѣбение. И въ сжщность, не безъ причина писателитѣ и политическитѣ дѣятели въ това врѣме: I. Киннамъ и Н. Акоминатъ, особно грижливо се ползуватъ отъ етнографскитѣ и географскитѣ термини, когато работата се отнася до България. Отъ една страна, границитѣ на България се стѣсняватъ сé повече и повече къмъ сѣвероизтокъ, като при това влиза въ употрѣбение полузабравения терминъ Мизия или Загоре, а отъ друга, името на господствующето племе се замѣня съ името на пръснатото срѣди българитѣ племе власи. Сжщо така по политични съображения, послѣдователно изтъквани въ XII в., и първото движение противъ Византия, подето въ 1185 год., се отдава отъ византийскитѣ писатели на влашкия елементъ, а не на българския. Не може да не се прѣдполага, че литературния стремежъ въ XII в. да се прѣмълчава за българскитѣ работи стои въ връзка съ възгледитѣ на византийското правителство за България и съ надеждитѣ му да подчини напълно тая провинция на гръцкото господство, т. е. да въведе въ нея византий-

---

[1]) Ж. М. Пр, 1847, ч. 53, стр. 12.

[2]) По археоложката терминология паметникъ отъ извѣстно столѣтие, когато не е опрѣдѣлено началото или края, се разбира

втората и третата четвъртъ отъ сжщото столѣтие. Ако е казано края на извѣстно столѣтие, то се разбира послѣдната четвъртъ отъ сжщото столѣтие и послѣдната четвъртъ на прѣдидещето.

[1]) Климентъ, еп. Словѣнски, Сергіевъ Посадъ, 1913, стр. 97.

ска администрация и уредби, сѫдъ, даждия и пр. [1] На друго мѣсто сѫщиятъ авторъ казва: „Отъ врѣмето, отъ като България изгубила своята независимость при императора Васили II, тая страна, отслабена отъ продължителна борба и лишена отъ половината отъ населението, на дълго врѣме била открита за колонизации отъ югъ и сѣверъ. Нѣма съмнѣние, че славянското население въ Тракия и Македония започнало да отстѫпва прѣдъ наплива на инороднитѣ елементи. Въ интереситѣ на византийската политика е било, колкото е възможно, по малко да се приказва за българитѣ. Вслѣдствие на това, името българи не се споменува повече у писателитѣ отъ XII в., а ако ли по нѣкога се срѣща, то не въ политиченъ или пъкъ етнографенъ смисъль. Къмъ края на XII в. географския и етнографския терминъ България у византийскитѣ писатели е билъ готовъ да отстѫпи мѣсто на термина Влахия. Въ официалния езикъ послѣдния терминъ билъ приетъ отъ по-рано. Н. Акоминатъ грижливо избѣгва името българи, което замѣня съ изразитѣ: обитатели на балканскатѣ гори, мизийци или власи, даже загорци. Сѫщото виждаме и въ терминологията на Киннама и Анна Комнина. Послѣдната впрочемъ забѣлѣзва, че поводъ за именуването България Влахия е билъ *ἡ κοινὴ διάλεκτος*, заимствуванъ отъ овчарското население [2]. Въ XIII в., когато България щастливо завършила започнатата противъ Византия борба, етнографския и географския терминъ България изново започва да печели изгубеното отъ порано значение. Въ официалнитѣ византийски актове, както и у лѣтописцитѣ, безъ колебание, българитѣ се наименуватъ българи, а не власи [3]“. По такъвъ начинъ, както виждаме, обиднитѣ изрази въ житието сѫ намирали своята опора наистина въ едно унижено състояние на българитѣ прѣдъ гърцитѣ. Като гръкъ авторътъ на житието не е могълъ да се откаже отъ своитѣ националистически тенденции въ това врѣме, когато България е била часть отъ Византия, затова е употрѣбилъ въ житието и нѣкои остроти, и даже обиди, за българския народъ. А всичко това, повтарямъ, е могло да стане въ края на XII и началото XIII в. Тогава, кой е билъ тоя виденъ и образованъ гръкъ, който е живѣлъ въ края на XII в. и началото на XIII, и който е написалъ краткото Климентово житие? Тоя гръкъ е билъ Охридскиятъ Архиепископъ Димитъръ Хоматианъ,[1]) починалъ не по късно отъ 1233—34 год.[1]). г. Баласчевъ, комуто се дължи първичната догатка, че авторътъ на това житие е Хоматианъ, е дошълъ до това заключение възъ основа на слѣднитѣ правдиви съображения. „Отъ обнародвания старъ славянски прѣводъ на Климентовата служба, дѣто се съдържа и това кратко житие, както и гръцкия текстъ отъ Мосхополското издание (прѣзъ 1741 год.) сж отбѣлѣзани прочути охридски архиепископи: Теофилактъ, Димитрия Хомотианъ, Константинъ Кавасила и Григорий, като автори на нѣкои пѣсни, съчинени въ честь на Св. Климента. При това, краткото житие, прѣведено на словѣнски, се намира въ словѣнската служба на Климента, когато за гръцкото знаемъ, че то е било помѣстено въ службата на Св. Седмочисленици, обнародвана въ Мосхополе. А понеже горѣспоменатитѣ Охридски архиепископи сж били авторитѣ на пѣснитѣ отъ службата, то не ще съмнѣние, че и самото кратко житие е било съставено пакъ отъ тѣзи архиепископи. Защото, както пѣснитѣ сж се пѣли въ черкзата на праздника, тъй и житието му се чело въ църква тоя день. И ако на Теофилакта се приписва авторството на пространото житие, то би трѣбало *Димтрия*

---

[1] Ibid.. стр. 57.
[2] ibid., стр. 103—104.
[3] ibid., стр. 104—105.

---

[1]) Димитъръ Хоматианъ е единъ отъ най виднитѣ канонисти на своето врѣме. Споредъ Голубински, въ Мюнхенската кралска библиотека се пази твърдѣ важенъ ржкописенъ сборникъ, който съдържа негови послания и рѣшения, по голѣмата часть отъ които не сж издадени, съ твърдѣ важни данни за тогавашната църковна история на българитѣ и сърбитѣ Той е единъ отъ най важнитѣ защитници на независимостьта на Охридската архиепископия и единъ отъ авторитѣ на теорията, че Охридската архиепископия е продължение на I Юстиниана. Своята независимость, като Охридски архиепископъ, той подържалъ неуклончиво, до края на своя животъ. Когато епирския владѣтель Теодоръ Комненъ въ 1222 г. искалъ да добие императорска титла и за тая цѣль се обърналъ къмъ Солунския митрополитъ, за да му възложи императорския вѣнецъ, по свидѣтелството на Георги Акрополитъ, послѣдниятъ отказалъ това. Тогава Теодоръ се обърналъ къмъ Хоматиана. Той удовлетворилъ желанието на Теодора, защото, както пише Акрополитъ, Хоматиянъ е билъ напълно независимъ. Отначало Хоматианъ е билъ хартофилаксъ на Охридската архиепископия при Иоанъ Каметеръ, а послѣ и архиепископъ. Това е станало въ врѣмето, когато въ Сърбия е билъ жупанъ Стефанъ Нѣманъ, слѣдователно, не по късно отъ 1195 год. (Краткій очеркъ, стр. 123—124; 291).

[2]) М. Дриновъ. О нѣкоторыхъ трудахъ Димитрія Хоматіана какъ историческомъ матеріалѣ. С. П. Б., 1895, стр. 2, 23.

Хоматиана или Григория да считаме като съчинитель на съкратеното житие на Св. Климента“ [1]). За Григория не може и дума да става, че е авторъ на житието, тъй като ние знаемъ, че архиепископъ Григори е живѣлъ много късно, чакъ въ началото на XIV в. [2]), когато житието е вече съществувало [3]). Също така житието не може да се отдаде и на Константина Кавасилъ. [4]) „На Константина пъкъ Ковасила, продължава Баласчевъ, не трѣба по никакъвъ начинъ да се приписва авторството на съкратеното житие, поради туй, че неговия канонъ не се намира прѣведенъ на словѣнски въ службата, дѣто се намира житието; прѣводачътъ словѣнинъ, би прѣвелъ и тоя канонъ и би го вмѣстилъ въ службата, ако знаеше за съществуването на такъвъ или ако се бѣ ползувалъ отъ същия ръкописъ, кѫдѣто се съдържалъ и канона на Кавасила. Ще рече, отсѫтствието на Кавасиловия канонъ въ словѣнската служба, кара ни да изключимъ послѣдния отъ авторството на краткото житие“ [5]). Остава значи, за за единственъ неговъ авторъ, да признаемъ Димитри Хоматианъ. Това мнѣние, съ една уговорка, че може би житието да принадлежи и на другъ авторъ, името на който не личи при надписа на канонитѣ, се възприема и отъ Туницки[1]).

---

[1]) Климентъ еп. Словѣнски. София, 1898, стр. LXIV—LXV.

[2]) Отъ списъка на Охридскитѣ архиепископи, напечатанъ у Голубински, се вижда, че по редъ той е заемалъ десето мѣсто. Неговото архиепископствуване се отнася къмъ 20-тѣ години на XIV в. Той се е славилъ като човѣкъ краснорѣчивъ, мѫдъръ и образованъ. Написалъ е неголѣмо съчинение съ каноническо съдържание и нѣколко послания. По негова тѫжба, или по такъва отъ неизвѣстенъ неговъ прѣдшественикъ, въ 1312 год. императоръ Андроникъ Палеологъ му далъ указъ, съ който се запрѣщавало на гражданскитѣ чиновници несправедливо присвоеното отъ тѣхъ право, да се вмѣсватъ въ църковнитѣ работи на Охридската архиепископия. (Това право се е заключавало въ слѣдното: когато умиралъ архиепископътъ, или пъкъ нѣкой отъ неговитѣ подчинени, гражданскитѣ чиновници сѫ управлявали духовенството и доходитѣ на епархията, до като се избере законенъ иерархъ) — Краткій очеркъ . . . Москва, 1871. стр. 127.

[3]) Ръкописътъ, найденъ отъ проф. Григоровичъ, отъ XIII в. — Ж. М. Н. Просвѣщенія, 1847, ч. 53, стр. 12.

[4]) Той е заемалъ пето мѣсто въ реда на Охридскитѣ архиепископи. Съ него се започва изново гръцката серия Охридски архиепископи, настѫпила слѣдъ смъртьта на българския царь Иоанъ Асѣнъ II. Слѣдъ него Охридската архиепископия изново минава подъ гръцка юрисдикция, както и цѣлия й диоцезъ миналъ въ политично отношение подъ гръцитѣ. Кавасила е билъ навѣрно приемникъ на Серги, послѣдниятъ архиепископъ български, и е архиерействувалъ при императора Теодоръ Ласкарисъ II (1255—1259) и въ началото на управлението на императора Михаила Палеолога (1260—1282) — Голубинскій. — Краткій очеркъ... Москва, 1871, стр. 125.

[5]) Климентъ, еп. Словѣнски, София, 1908 г., стр. LXV.

Слѣдъ тия встѫпителни свѣдѣния за краткото Климентово житие, ние бихме искали да се спрѣмъ на историчната стойность на тоя документъ и да видимъ, може ли да има еднакво значение то, като изворъ за живота и дѣйностьта на Св. Климента, наравно съ пространото житие? Да се спрѣмъ на тоя въпросъ става необходимо още и за това, че ученитѣ разногласятъ по въпроса за историчната стойность на тоя документъ. Има данни, и то не малко, отъ самото житие, които силно прѣчатъ да се признае то за автентично и съобщаванитѣ въ него свѣдѣния за правдиви. Мнозина сѫ го отричали по принципъ, като даже сѫ го смѣтали за амплификация или пъкъ резултатъ на недоразумѣние у автора му при разбирането на нѣкои мѣста отъ пространото житие. На първо мѣсто отъ ученитѣ, които сѫ отричали съвършено стойностьта на това житие, слѣдва да се упомене за Гильфлердинга. Той казва: „тая похвала (думата е за краткото житие) както и по голѣмата часть отъ подобенъ родъ литература) не е самостоятеленъ трудъ, а извлечение отъ пространото житие (на което се базира и самиятъ авторъ), писано съ извѣстни и, тъй да се каже, установени приеми на риторичната амплификация“[2]). Сѫщото мнѣние подържа и Голубински. И споредъ него, всички новости въ житието не сѫ друго, освѣнъ неразбрани отъ автора му мѣста изъ пространото Климентово житие[3]). Друга категория пъкъ изслѣдвачи виждатъ въ краткото Климентово житие източникъ отъ първостепена важность за попълване нашитѣ свѣдѣния за живота и дѣйностьта на Св. Климента. Отъ тая категория сѫ всички ония учени, като Шафарикъ, Ганушъ, Баласчевъ, и пр., които въ гл. XIV на житието, дѣто се говори, че Климентъ „изнамѣрилъ“ знакове за нова азбука, отлични отъ ония, които изнамѣрилъ мѫдриятъ Кирилъ: — „*'Εσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὓς ἐξεῦρεν ὁ σοφος Κύριλλος*“, виждатъ началото на Кирилицата, като дѣло на Св. Климента, а Глаголицата, като по раншна (sic) отдаватъ на Св. Кирила. Мнѣнието на всички тия учени по тоя въпросъ, за първичностьта на Глаголицата прѣдъ Кирилицата, трѣба да се признае за опровергнато безвъзвратно[1]). Работата стои тъкмо обратното. Кирилицата е дѣло на Св. Кирила. Глаголицата е много по сетнѣшна[2]). Тя датува отъ много по късно врѣме[3]). Климентъ не е изнамиралъ никаква азбука, а е измислилъ само способи, какъ по лесно да се пишатъ и усвояватъ извѣстнитѣ вече славянски писмени знакове (азбука), дѣло на Св. Кирила. Частно за въпроса, който ни интересува, еднажъ опровергнато това мнѣние на ученитѣ за първенството на Глаголицата и, слѣдователно, отдаването Кирилицата на Климента, основано на гл. XIV отъ житието, пада и автентичностьта на тоя документъ въ тия размѣри, въ каквито му отдаватъ такъва поменатитѣ по горѣ учени: Ганушъ и пр. Наистина, не би било право да се мисли, че краткото житие е само едно съкращение на пространото, често пѫти несполучливо, и нищо повече. Не. Ние видѣхме, че краткото житие дѣйствително въ много нѣща подражава на пространото, даже разпрѣдѣлението на прѣдметитѣ е заимствувано отъ това послѣдното, но подражанието не е пълно. Като прочете човѣкъ краткото житие наистина ще константира отведнажъ неговиятъ прототипъ въ пространото, ала не по-малко ще се убѣди и въ това, че авторътъ на краткото е ималъ прѣдъ себе си, при написването на житието, и други източници. Така напр., тукъ има едно свидѣтелство, което се отнася до паметницитѣ на най-древната история на Християнството въ България, за което пространото житие не говори нищо. Значи, това е едно ново съобщение, безспорно не заимствувано отъ послѣдното житие. Въ гл. VIII на краткото житие авторътъ, като говори за Климента, че той е оставилъ паметници и Св. Книги въ Охридъ,.. които се почитатъ и уважаватъ отъ народа като богописани Мойсееви скрижали[1]), въ гл. IX продължава. „Стълбове каменни и до сега може да се видятъ запазени въ Главеница, на които е написано (издълбано) писмо, което сочи на обръщането и утвърдяванато на тоя народъ въ Християнството [2])“. Това свидѣтелство, правдиво само по себе си, защото ние знаемъ и отъ други източници, че у българитѣ е имало старъ обичай да се издигатъ каменни стълбове за увѣковѣчаване нѣкои по важни събития изъ българската история, каквито сж напр. стълбоветѣ на Омортага[3]), Симеона[4]) и пр., не е излишно да се съпостави съ друго едно свидѣтелство изъ историята на 15 Тивериополски мжченици, имената на които, а така сжщо и образитѣ, чъртитѣ на лицето, санътъ и пр., сж били написани на мраморни стълбове[1], за да може да се приеме съ достовѣрность, че авторътъ на краткото житие е зналъ положително за сжществуването на тия стълбове и, слѣдователно, съобщава ни единъ истински фактъ. Истинско е безпорно и съобщението, че Климентъ е родомъ българинъ, или както той го нарича *„ἐκ τῶν Εὐρωπαιων Μυςῶν“*, гл. I. Правдиво е така сжщо и обяснението за произхода на мизитѣ. Въ гл. I авторътъ съобщава: „Изтласкани изъ подъ Олимпъ, който е близко до Пруза (сигурно Бруса), отъ ржката и властьта на Александра (думата е за Александръ Македонски), къмъ Сѣверния океанъ и Мъртвото море, тѣ, слѣдъ минаването на дълги години, съ голѣма сила минали Дунава и заели всички съсѣдни до него земи: Панония, Далмация, Тракия и Илирикъ, а така сжщо и голѣма часть отъ Македония и Тесалия[2]). Че въ послѣдната четвъртъ отъ IV в. до Рожд. Хр. нѣкои отъ тракийскитѣ племена, като гетитѣ и часть отъ трибалитѣ, се прѣселили на сѣверъ, отатъкъ Дунава и Сава, вслѣдствие натиска на Александра Македонски[3], въ това не може да има съмнѣние. Не е извѣстно само отъ източницитѣ, дали заедно съ тѣхъ сж били прѣселени и мизитѣ. Ала че мизитѣ сж населявали западната часть на сегашна България, по течението на рѣката Цибра, за това има доста документални данни. Има данни така сжщо и за мизитѣ, които сж заемали часть отъ Мала-Азия при Олимпъ[4]. Даже нѣщо повече. И самитѣ гръцки писатели говорятъ за „Мизия при Олимпъ въ Мала Азия“ — *„τῆς Μυσιάς,*

---

[1]) Климентъ, еп Словѣнски, Сергіевъ Пасадъ, 1913, стр. 98.

[2]) Собраніе сочиненіи, т. I, СПБ., 1868, стр. 321.

[6]) Св. Кирилъ (Константинъ) и Меѳодій первоучители словѣнскіе, Москва, 1885, стр. 62.

---

[1] Въ това отношение голѣма роля изигра надгробниятъ надписъ на царя Самуила отъ 993 год., намѣренъ въ с. Германъ. Прѣспанско. Тоя надписъ е съ Кирилица и по давность надминава всички глаголически паметници, запазени до сега. Съ него най категорично се доказа, че Кирилицата е по раншна отъ Глаголицата и, слѣдователно, че тя е дѣло на Св. Кирила, а не на Климента.

[2] Най раншнитѣ глаголически паметници — Пражкитѣ фрагменти, датуватъ отъ началото на XI в. Изключение сѣкашъ прави Атонския надписъ, откритъ отъ архимандритъ Порфири Успенски въ 1847 год. Въ него надписъ, а той датува отъ 982 год.. отъ сътв. на свѣта 6490 г., се срѣщали, споредъ Успенски, глаголически букви. Това мнѣние, обаче, на Успенски не издържа критика. Още на врѣмето то е било сериозно и аргументално опровергнато отъ Срезневски (— Древнiе глаголическiе памятники, сравнительно съ паметниками Кириллицы СПБ., 1866, стр. 13—14) и до день днешенъ отъ никого не е повтаряно. Значи, положението, че Кирилица е по-раншна отъ Глаголицата остава въ сила. Слѣдъ Срезневски това мнѣние се затвърди още повече, особно слѣдъ откриването на Самуиловия надписъ.

[3] Глаголицата за пръвъ пѫть се е появила въ Далмация и Хърватско, когато слѣдъ погрома на Славянското дѣло въ Моравия славянитѣ отъ тия двѣ области, за да скриятъ отъ прѣслѣдванията на папството славянскитѣ богослужебни книги, сѫ прѣписали тия послѣднитѣ на нова, непозната за папството, азбука (Голубинскiй. Исторiя Русской церкви, т. I, ч. 2, стр. 297). Изв. II отд. Ак. Наукъ, т. I стр. 353; Макушевъ — Ж. М. Н. Пр. 1878, май, стр. 98—99.

---

[1]) „*Τοιαῦτα δὲ καταλέλοιπεν ἡμῖν οπομνήματα καὶ ἱερὰς βιβλοὺς ἐν τῇ 'Αχρίδι . οὓς ἧττον παρὰ τοῦ ἔθνους πάντος σεβόμενα καὶ τιμώμενα ἢ καὶ Μωσαϊκαὶ θεόγραφοι πλάκες ἐκεῖναι*“...

[2]) „ *Στήλας δὲ λιθίνας ἐν τῇ Κεφαληνίᾳ ἐστιν ἰδεῖν ἄχρι καὶ εἰς τόδε χρόνου σωζομένας ἐν αἷς γράμματα εγκεκόλαπται, τῆς ἐις Χριστὸν παρὰ τοῦ ἔθνους προσέλευσιν καὶ οἰκείωσιν σημειούμενα*“.

[3]) Колоната съ Омортаговия (Чаталарския) надписъ е откритъ при с. Крумово, между Шуменъ и Прѣславъ. Заслугата при откриванието му се пада на Шуменското археологическо дружество. Колоната сега се пази въ Народния музей въ София. Точния текстъ на надписа, съ прѣводъ на български, е прѣдаденъ въ сп. Минало, кн. 4 и 9.

[4]) Симеоновитѣ стълбове, които сж били поставяни на границата помежду България и Византия, сж били намѣрени: единъ при с. Вардаровци, Солунска каза, на лѣвия брѣгъ на рѣката Вардаръ, и други два при с. Наръть, надъ Галишкия проходъ, който свързва Солунското поле съ Кукушко и Дойранско. За тѣхъ е писалъ Ѳ. И. Успенски (Извѣстія Русскаго Археол. Ин-та въ Константиноплѣ, т. III, стр. 184—194); Г. Баласчевъ. Бълг. Прѣгледъ, 1898 Мартъ стр. 61—78; Л. Милетичъ, ibid, Ноември, стр. 142—143 къмъ сжщата категория надписи може да се отнесе Самуиловия отъ 993 г. (Ѳ. Успенски — Изв. Института въ К-полѣ, IV, в. I, стр. 1—20; Л Милетичъ, Бълг. Прѣгледъ, г V, кн. IX — X, стр. 274—278), Смоленския надписъ — края на VIII в. и начало на IX (Иорд. Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония, стр. 1—4); Варошкия надписъ отъ 996 г. (ibid., стр. 27—29) и др.

---

[1] *Ἐφ ἱκανὸν δὲ ὀρυξαντες, ἐντυγχάνουσιν ἤδη ταῖς τῶν ἁγίων λάρναξιν ἐκ λίδου μὲν μαρμαρίνου πρίστοῦ τᾶς σκεπτούσας αὐτων σανίδας ἐχόυσαις, ἄνωθεν δὲ ἐπιγεγραμμένους ἑκάστους τὸ τε ὄνομα, τὸ τὲ σχῆμα τοῦ ἔδους, καὶ τὸν τρόπον τοῦ βίου, καὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὄψεως“*. . . Migne Patrologiae cursus completus, series Graeca, t 126, стр. 204

[2] *«πάλαι μὲν εκ τοῦ κατὰ Προῦσαν Ὀλῦμπου πρὸς τὸν βόρειον ὠκεανὸν καὶ τὴν νεκρὰν θάλασσαν ὑπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου χειρὸς καὶ ἐξουσίας ἐκτοπισθέντων, μετὰ δὲ συχνῶν χρόνων παραδρομὴν δυνάμει βαρεία τὸν Ἴστρον παραιωθέντων καὶ τὰ γειτονεύοντα πάντα κληρωσαμένων Παννονίαν καὶ Δαλματίαν, Θράκην καὶ Ἰλλυρικὸν καὶ πολλὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θετταλίας* (Бильбасовъ). *Θεσσαλίας* (Шафарикъ). Tessaliae (Курциусъ)

[3] Чтеніе въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ, 1872, кн. IV, стр. 3—4; ср. Вороновъ. Главнѣйшіе источники для исторіи Свв. Кирилла и Меѳодія, Кіевъ, 1877, стр. 144.

[4] ibid. стр. 144.

τῆς πρὸς τῷ 'Ολύμπῳ [1]“. А що се отнася и до отожествяването на автора термина „мизи“, „Мизия“ съ българинъ и България, въ това нѣма нищо странно. Ние говорихме за това, какъ прѣзъ врѣмето на българското робство, гърцитѣ сѫ отбѣгвали по всѣкакъвъ начинъ да споменуватъ името българинъ, което винаги замѣнявали съ мизиецъ, балканецъ, загорецъ [2] и пр., та сега нѣма да говоримъ изново. Достатъчно е, както прави и Туницки, да се приведе само надписътъ на църквата Св. София въ Охридъ: „*ὁ Γρηγοριο (ς) σκηνὴν ἐγείρας τὸν θεογράφον νόμον: ἔθνη τὰ τῶν Μυσῶν ἐκδιδασκει πανσόφως. ἔτους ,ςωκὲ*“, което ще рече: Григори (архиепископъ Охридски), като въздигна храмъ, поучава мизийскитѣ (български) народи всемѫдро на богописания законъ. Година 6825—1317[3]“, за да се види до колко е било затвърдено названието на българитѣ мизи въ XIV в., даже въ самия Охридъ, и разбере, защо и авторътъ на Климентовото житие говори за българи, а нарича тия послѣднитѣ мизи. Не е погрѣшно така сѫщо и съобщението на Хоматиана въ гл. V отъ житието, дѣто Климентъ се назовава епископъ на цѣлия Илирикъ, въ който влиза и земята на българския народъ — „*τηνικαῦτα καὶ Κλήμης ἐις τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ἀνάγεται, παντὸς τοῦ 'Ιλλυρικοῦ καὶ τοῦ κρατοῦντος τῆς χώρας Βουλγαρικοῦ ἔθνους*“. То може да бѫде обяснено отъ ония книжовни свѣдѣния, които авторътъ е ималъ за значението на I Юстиниана, въ диоцеза на който влизалъ цѣлиятъ Илирикъ. И понеже отпослѣ I Юстиниана била отожествена съ гр. Охридъ, а Климентъ е билъ Охридски архиепископъ, то отъ тукъ не е било далече да се назове и Климентъ епископъ на цѣлия Илирикъ [4].

Всички тия нови съобщения въ житието, които изброихме до сега, и които не се съдържатъ въ пространното показватъ, че авторътъ се е ползувалъ отъ нови извори при съставянето на тоя документъ. По сѫщество, както видѣхме, тѣ сѫ правдиви и на тѣхъ изслѣдвачътъ може да се осланя. Но отъ това, обаче, далечъ не трѣба да се смѣта, че цѣлиятъ документъ е правдивъ, че на всички съобщения, дадени въ него, трѣба да се вѣрва. Ученитѣ: Шафарикъ, Ганушъ и отъ ново врѣме Баласчевъ, заедно съ всички подържници на теорията за авторството на Кирилицата отъ Климента, а Глаголицата отъ Кирила, грѣшатъ основно, като признаватъ тоя документъ за безспорно автентиченъ при изслѣдването живота и дѣйностьта на Св. Климента. Ние вече видѣхме на кое би слѣдвало да се вѣрва и кое да се приема съ резерва. Сега ще кажемъ съ двѣ думи и за ония несъобразности въ него, които отказватъ всичкото право да се смѣта изцѣло тоя документъ за автентиченъ, за такъвъ на който може да се вѣрва напълно. Така напр., като говори за кръщението на българитѣ, авторътъ на житието, въ гл. XI казва, че Климентъ е извършилъ кръщението на кн. Бориса, което е съвсѣмъ невѣрно. Въ текста стоятъ думитѣ: „*τον ἄρχοντα δὲ τούτων Βορίσην τῷ τῆς πάλιγγενεσίας ἀνακαινίας λουτρῷ* — гл. XI. Едноврѣменно съ Бориса, Климентъ е кръстилъ и неговия синъ Михаилъ (sic). — „*καὶ μετ᾽ ἐκεῖνον τὸν ἐκείνον ὑιὸς Μεχαὴλ*“, гл XI, което още по не е вѣрно. Борисъ не е ималъ синъ Михаилъ, тукъ авторътъ явно грѣши. Но, по нататъкъ той бърза да се поправи, като прибавя, „който стана пръвъ български царь“ — „*ὅς καὶ πρῶτος βασιλεὺς ἀνηγορεὺθη Βουλγάρων*“. Значи, авторътъ на житието е ималъ прѣдъ видъ Симеонъ, а е писалъ Михаилъ. Също така той явно грѣши, като казва, че Св. Методи е билъ възведенъ отъ папа Адрианъ II въ архиепископски чинъ за Моравия и *България* — „*Μεθόδιος δὲ Μοράβου καὶ Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος παρ᾽ αὐτοῦ δὴ τοῦ πάπα προβὰλλεται*“, гл. VI; че Климентъ, като епископъ на Илирика, е билъ подчиненъ на Методия — *ὑπο Μεθοδίου ἐπίσκοπος κατάστας*“, ibidem, и пр. Не по малко неистинско е съобщението му въ гл. II, какво Св. Кирилъ е прѣвелъ цѣлото Св. Писание — „*ἐξεδίδαχθη γραφην (ὁ Κλήμης) . . . μεταγλωττισθεῖσαν . . . πρὸς τὴν ἐνθάδε Βουλγάροις διάλεκτον ὑπὸ Κυρὶλλου*“ и т. н. Това е невъзможно по никой начинъ само за единъ човѣкъ, при каквито и условия на живота да е поставенъ той. Това толкова повече е невъзможно да се допусне за Св. Кирила, който скоро починалъ, въ 867 год., въ Римъ, слѣдъ като прѣкаралъ единъ мисионерски периодъ въ Велика Моравия отъ 5—6 години. Даже ако той неотлжчно би се занимавалъ съ прѣвода на Св. Писание, прѣзъ всичкото врѣме на прѣбиването му въ Моравия, сé не би могълъ да извърши нито четвъртата часть отъ това, що му приписва авторътъ на краткото житие. Прѣводътъ на Св. писание би билъ вънъ отъ силитѣ на единъ човѣкъ, колкото и усърденъ да е въ работата си. И за да докажемъ още по нагледно неистиностьта на съобщения въ житието фактъ, ние нѣма да се спираме на всички ония данни, които говорятъ, какво даже и онова, което било прѣведено отъ Св. Кирилъ и Методи, се дължи не само на първия, но и на втория. Нѣма да говоримъ и за прѣводитѣ, направени отъ ученицитѣ имъ, за да опровергаваме съобщението на краткото житие, че прѣводътъ на Св Писание е дѣло само на Кирила.

---

[1] Migne Patrologiae cursus completus, series Graeca, t. 134, стр. 774.

[2] Ѳ. И Успенскій. Образованіе второго болгарскаго царства, стр. 57.

[3] За сѫщия надписъ споменува и проф. Григоровичъ — Очеркъ путешествія по Европейской Турці, 1877, Москва, стр. 100. Привежда се и у Йорд. Иванова — Български старини изъ Македония. София, 1908. стр. 211.

[4] Туницки. Св. Климентъ, еп. Словѣнски, Сергіевъ Посадъ. 1913, стр. 92—93.

Тия и други нѣкои мѣста отъ житието, явно говорятъ, че нему не трѣба напълно да се вѣрва. Покрай истинскитѣ факти, тукъ се срѣщатъ не малко отъ тѣхъ правдоподобни, а друга една часть съвършено лъжлива, неистинска. Ето защо историкътъ, който иска да прослѣди животътъ и дѣйностьта на Св. Климента възъ основа на тоя документъ, трѣба да бѫде особно внимателенъ. Къмъ него трѣба да подхожда съ извѣстна резерва, за да не изпадне въ грѣшки, които неминуемо ще съпѫтствуватъ всѣкиго, който така или иначе ще повѣрва на всички факти и събития, що се съдържатъ въ тоя паметникъ. Трѣба внимателно да се прослѣди всичко, което заслужава вѣра, което намира подкрѣпа и въ други източници, и чакъ тогава да се осланяме на него. Останалото трѣба да се отстрани като неистинско. Това житие не е обикновена амплификация, както го опрѣдѣлятъ Гильфлердингъ, Голубински и др., но то не е и настоящъ исторически документъ, както мислятъ Шафарикъ, Ганушъ и др. По достовѣрность на съобщаванитѣ въ него факти, то безсъмнѣно стои по долѣ отъ пространото житие, но за изслѣдване животътъ и дѣйностьта на Св Климента краткото житие не може да бѫде безполезно. То въ нѣки случаи, при все че повтаря онова, за което говори и пространото житие, само за тия факти, че съобщава за българския произходъ на Климента, гл. I; за каменнитѣ стълбове — свидѣтели на началото на Християнството въ България, гл. IX; за начинитѣ (способитѣ), които Климентъ измислилъ за по лесното заучване на славянскитѣ писмена, гл. XIV., заслужава вниманието на историка.

III.

Къмъ източницитѣ, отъ които можемъ да черпимъ свѣдѣния за живота и дѣйностьта на Св. Климента, се отнасятъ и *службитѣ му*, посветени на негова паметь и извършвани въ негова честь въ българскитѣ храмове отъ древно врѣме. Като исторически материалъ, обаче, тѣ заематъ далечъ не първоразредно мѣсто, а може би и едно отъ послѣднитѣ. Работата е тамъ, че въ службитѣ, посветени Клименту, не се съдържатъ нови данни нито за живота му, нито за дѣйностьта му. Въ тия служби се повтаря всичко онова, що намъ е извѣстно отъ пространото и краткото житие, и нищо повече. Нито единъ новъ фактъ за Климента и дѣйностьта му не може да се извлече отъ тия служби, освѣнъ онова, което ние знаемъ отъ другитѣ документални данни за него. Защото и самитѣ служби сж имали съвсѣмъ друго назначение, а не да даватъ исторични материали за тоя или оня светия. Напротивъ, службитѣ, resp. пѣснопѣнията въ честь на светията, иматъ за цѣль да възвеличатъ неговата дѣйность, заслуги за църквата и вѣрата, и да прѣдставятъ неговия животъ въ краски свещени, въ краски достойни за църковна почить и похвала. Съставителитѣ на църковнитѣ пѣснопѣния въ службата на Климента, сж имали за цѣль да възвеличатъ неговиятъ образъ, заслуги прѣдъ българската църква и народъ и такива прѣдъ цѣлото Християнство. Обаяни отъ неговитѣ подвижнически трудове, тѣ сж искали въ форма поетична да го възвеличатъ и да му отдадатъ дань на почить, като на единъ достоенъ работникъ на Христовата нива. И понеже пѣснопѣнията и службитѣ, посветени на църковнитѣ отци, сж съставяни винаги по едни и сжщи стереотипни образци, то може човѣкъ да си прѣдстави колко и какви новизми за живота и дѣйностьта на Св. Климента биха могли да се вмъкнатъ въ неговитѣ служби. Затова, именно, и службитѣ на Св. Климента, дошли до насъ, не могатъ да бждатъ надлежниятъ „изворъ“ въ ржцѣтѣ на историка, отдѣто да се добиятъ нуждпитѣ свѣдѣния, възъ основа на които да се състави едно правилно понятие за него и достойно да се оцѣни неговото значение за българския народъ. Освѣнъ онова, което общо се казва за всѣки божи угодникъ въ богослужебнитѣ стихири, пѣсни и хваления, частно за Климента, въ службата му, се подчертава неговото сътрудничество на Кирила и Методия — „Въ ь̏зделань плⷣо бг҃окрасенъ бл҃женне Климе́нте. вь̑ домо̀у бж҃нıемь Мето̋діа и Кѵⷬ҇ла[1])“, нарича се просвѣтитель на България: „Климе́нте ѿч҃е. вьсебл҃женн҃е. и вьсеı бльгаріи вѣльı̈ко́пропо-вѣдни аⷫ҇ле[2])“; „ѐзьı̈къ Моусинскьı̈ приведѐ кь кращѐніа и̂з-браньніе лю̑ⷣи[3])“; стълбъ църковенъ: „ıа̂ко цр҃кви оу̑твръженіи-те и стльпъ[4])“; вѣренъ Христовъ служитель: „ıа̂ко вѣ̑рна Хⷭ҇оу и слѹжителѣ[5])“; мжченикъ — „Мч҃ничнòе мч҃еніе прѣиде трь-пѣ̈йно[6])“; затварянъ въ тъмница - „Вь̏ тъ̏м̑ницахь за-твⷶ҇ражѐмь[7])“; ангеложитель — „Ѩко а̀гг҃ла житиемь[8])“; пръвъ български пастирь: „Сь̋ раⷣоуитесе снàми всйи Мо́усінсцьı̈ граⷣовѣ и . . . бо пастиръ̈ нашь̏ и ѡ̀бщй всѣхь прⷣѣстатель и врачь[9])“; Вьспоѐмь . . . нѐра̏рха вс̑и моусїнскьıимь люⷣемь пàстӣра и оучителѣ[10]); „Ти ıеси па̏стирь нàшь[11])“; „Тьı̈ оучи-тель[12])“; „Вѣликьı̈ прьвьı̈ пастирь[13])“; покровитель на гр. Охридъ: „пòчитáеть. ѡ̀ⷱ҇ любовьıю многòю лихньıдойскыи граⷣ тебѣ градохранителѣ и прⷣѣстателѣ[14])“; прославлява се неговия храмъ: „Хра̏мь твои ст҃е дх҃вное вр҃ачство[15]); раката съ мощитѣ му: „Чьⷭ҇тнаа̀ рáкка твоиⷯ мощеи ıако источникь точить и́сцеленіе рекьı̈[16])“ и пр. Всички тия хваления, взети всѣко по отдѣлно, не даватъ нищо ново за Климента, а взети всички заедно, ясно доказватъ, до колко паметьта на Св. Климента е била разпространена срѣди българския народъ още въ онова далечно врѣме. Климентъ въ тия хвалби се величае като единственъ прѣдстоятель прѣдъ Бога за тоя народъ, пръвъ неговъ просвѣтитель, наставникъ, застжпникъ и светия. Съ една дума, тия пѣснопѣния сѫ единъ апотеозъ на Климента, за неговитѣ всестранни заслуги прѣдъ българския народъ и църква.

---

[1]) Пѣсень 117. Въ очерка имаме прѣдъ видъ славянската служба на Св. Климента издадена отъ Баласчева. Климентъ еп. словѣнски. София, 1898, стр. а҃—мв҃.

[2]) Пѣсень 31, 98, 101. [3]) 33. [4]) 70, 16. [5]) 70. [6]) 69. [7]) 69. [8]) 70 [9]) 19. [10]) 113. [11]) 113, 17. [12]) 113. [13]) 160. [14]) 159, 1, 105, 132, 113' [15]) 112, 19, 86. [16]) 99, 131, 113, 49, 114.

Службата на Св. Климента е дошла до насъ въ петь издания. Три на грѫцки и двѣ на славянски. Грѫцкитѣ сѫ помѣстени: едно въ „'*Ακολουθία*“-та на Григори Костандинидисъ и Михаилъ Горасъ, т. е. въ Мосхополското издание отъ 1741—41 г.[1]), а друго въ „'*Ακολουδία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος 'Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίος τοῦ ὁμολογητοῦ, ψαλλομένη μηνὶ νοεμβρίῳ, κδ' συντεθεῖσα παρὰ τοῦ 'Αγιωτάτου 'Αρχιεπισκόπου τῆς αὐτῆς Βουλγαρίας Κυροῦ Δηυητρίου τοῦ Χοματεινοῦ, φηπδ'. 'Ενετιησι*, 1784, съставена отъ Иеромонохъ Атанаси Пароски. Послѣдното издание е извѣстно подъ името Венецианско. „По своя съставъ и разпрѣдѣление на богослужебния материалъ тия издания се различаватъ помежду си доста много. Въ Мосхополското издание, въ сравнение съ Венецианското, има два излишни канона — на Константинъ Кавасила и Димитръ Хоматианъ. Венецианското пъкъ, отъ своя страна, се отличава отъ Мосхополското по разпрѣдѣлението на пѣснопѣнията въ малката и великата вечерня. Освѣнъ това, тукъ бие въ очи значителното количество допълнения, даже въ цѣли пѣснопѣния, и измѣнения въ древния текстъ на службитѣ, съгласно приетия редъ да се чествува паметьта на Св. Климента и въ монастиря Подромъ[1]).

---

[1]) Въ Мосхополския сборникъ въ народната Библиотека № 589 (500), службитѣ на Св. Климента заематъ листове: Ноемврийската 1—4 и 16—17, а Юлската 18—22 включително. И тукъ, както и въ една часть отъ запазенитѣ Мосхополски сборници, началниятъ листъ на Климентовата служба отсѫтствува. А това не позволява да се знае точно заглавието на Климентовата служба. Това заглавие не е било извѣстно и на Миклошича при издаване на Климентовото житие, защото види се, че началниятъ листъ на сборника, отъ който и той се е ползувалъ, е отсѫтствувалъ. Сѫщо така и Туницки, както самъ признава, не е ималъ възможность да види тоя началенъ листъ на Климентовата служба „Въ екземплярѣ, которымъ пришлось пользоваться мнѣ, заглавный листъ не уцѣлѣлъ“ (Св. Климентъ, еп. Словѣнски, стр. 6, заб. 1). Тоя листъ е билъ запазенъ само въ екземпляра, който е собственость на А. И. Пападопуло-Керемевсъ. Отъ него се знае за заглавието на Климентовата служба. Ние ще приведемъ дословно това заглавие, както го взимаме отъ книгата на Туницки (ibidem). То гласи: *«Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος 'Αρχιεπισκόπου 'Αχριδων Νεωστὶ καινῷ τύπῳ ἐκδεδομένη, συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ τε Δητητρίου τοῦ Χωματινοῦ, καὶ τοῦ Καβασιλα, 'Αρχιεπισκόπων Τοῦ αὐτοῦ θρόνου Χρηματισάντων Δαπάνῃ μεν τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ναοὺμ τοῦ Θαυματουργοῦ, καὶ τοῦ τυπογράφου. Διορθώσει δε τοῦ λογιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις Κῦρ Κρηγορίου. Καὶ παρ' αὐτοῦ 'Αφιερωθεῖσα τῷ Μακαριωτάτῳ 'Αρχιεπισκόπῳ τῆς Πρώτησ Ἰουστινιανῆς 'Αχρειδῶν Κυρίῳ Κυρίῳ Ἰωασαφ, Παρὰ Γρηγορίῳ Ἱερομονάχῳ τῷ Κωνσταντινίδη. Ἐν Μοσχοπόλει*, 1742

Третото издание на гръцката служба е отпечатано въ книгата на Баласчева — „Климентъ, епископъ Словѣнски«, стр. а҃-м҃з҃. То е направено по ржкописъ, запазенъ отъ покойния Г. Бодлевъ[2]), охридчанинъ. „Той, Бодлевъ, недоволенъ отъ Мосхополското издание на Климентовата служба, издирилъ въ Охридъ пергаментни минеи и туй, което липсвало въ Мосхополското издание, допълнилъ го въ своя частенъ ржкописъ отъ пергаментнитѣ ржкописи. (*Κατὰ τὴν ἀκόλουθον δια τύπωσιν ὥς καὶ ἐν παλεφ· χειρογράφῳ μηναίῳ τετύπωται*[3]). Разликата пъкъ помежду горритѣ издания и онова, което е прѣдадено у Баласчева отъ името на Бодлева, сж нѣкои нови пѣснопѣния, които не се съдържатъ нито въ Мосхополското, нито въ Венецианското издание. Въ изданието на Баласчева сж помѣстени още и три канони, съставени въ честь на Св. Климента, отъ Димитръ Хоматианъ, които значително сж попълнени отъ прѣписа на Бодлева. Тукъ сж още означени и двѣ пѣсни, съчинени отъ българския архиепископъ Теофилактъ[4]).

Славянската редакция на службата на Св. Климента е издадена сжщо отъ Баласчева. Тя е прѣдадена паралелно съ гръцкия текстъ, споредъ прѣписа у Бодлева. Тя е грижливо сравнена съ тоя прѣписъ, и е отбѣлѣзано всичко това, което е прѣдадено отъ него на славянски, а така сжщо и онова, което се съдържа на славянски, а не е посочено въ тоя прѣписъ (Бодлевия). Така напр., пѣснитѣ подъ №№ 1—11 включително, прѣдадени на славянски, не се съдържатъ въ гръцкия прѣписъ у Бодлева. А пѣсенъ подъ № 4, прѣдадена на гръцки у Бодлева, въ която се съдържа едно важно свидѣтелство, споредъ което Климентъ се нарича „обяснитель на елинския езикъ на българско нарѣчие“ — *«δὶ οὗ τὴν φωνὴν τῶν ἐλλήνων ἐτράνωσας, Βουλγαρικῇ διαλέκτῳ»*[1]), не е прѣдадеча на славянски. Сжщо не е прѣдадена и друга пѣсень, която сигурно слѣдва подъ № 5 на Бодлевия прѣписъ. Пѣсни подъ №№ 13 до 20 включително, прѣдадени въ славянската редакция, не съотвѣтствуватъ на гръцкитѣ въ Бодлевия. Вмѣсто тѣхъ тукъ сж прѣдадени нови, отъ които една сигурно принадлежи на Теофилакта български, както се вижда отъ надслова ѝ. *«Ἑτερα προσόμια τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου»*. Пѣсенъ № 25 на славянския прѣписъ не е завършена. Липсва прѣвода на думитѣ: *«Πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν Κλήμη πατερ μακάριε»*. Пѣсенъ №№ 27, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53 и 54¹, прѣдадени въ славянския прѣписъ, отсжтствуватъ въ Бодлевия Пѣсень № 26, която личи и въ Бодлевия прѣписъ, е сигурно дѣло пакъ на Теофилакта български. Тя е озаглавена: *«Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος. Κυρίου Θεοφυλάκτου τοῦ Βουλγαρίας»*. Пѣсень № 54² въ славянския прѣписъ е прѣдадена цѣла, а въ гръцкия само началнитѣ думи: *«Λιθον, ὃν ἀπεδοκίμα*: „**Камєнь ѥгожє нєбрє гошє**“. Сжщото е и съ пѣсень № 68. Въ гръцкия текстъ тукъ личатъ само началнитѣ думи: „*Ἐν πνεύματι προβλέπων*“ – **Дхомь прѣзрє**“. Пѣсни №№ 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 108, 109, 110 и 111, не сж прѣдадени на гръцки езикъ въ прѣписа на Бодлева. На пѣсень № 83 въ гръцката редакция личатъ само началнитѣ думи: „*τὸ φαεινὸν ἡμῖν ἐξανατεῖλαν*“ — „**Свѣтли вьсиꙗ намь**“, когато славянскиятъ текстъ е пъленъ. Сжщото е и съ пѣсень № 115. На лице сж само началнитѣ думи: „*τοὺς ἐν καμίνῳ παῖδας*“ — „**Іжє вь пѣщьї ѿтрокы**“, а останалата часть отъ текста отсжтствува. Послѣдниятъ е пъленъ въ славянския прѣводъ. Такъвъ е случаятъ и съ пѣсень № 129. Отъ гръцката редакция личатъ само думитѣ: „*Ὃν φρίττουσιν ἄγγελοι*“, — „**Єгожє трєпєщоуть англи**“, а славянската е пълна. Сжщото е и съ пѣсень № 143. Срѣщу гръцкитѣ начални думи: „*τὴν φωτοφόρον νεφέλην*“ — „**Свѣтоносна ѡблака**“, славянския прѣписъ на текста е пъленъ. Сетнѣ, пѣсни №№ 125, 126, 127, 128, 137, 139, 140, 141, 142, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163 и 164, не сж прѣдадени на гръцки. Пѣсень № 165 въ гръцката редакция е непълна. Прѣдадени сж само началнитѣ думи: „*τῷ συντρίψαντι πολέμους*“ – „**Ськроушьшомоу брани**“, когато въ славянския прѣписъ тая пѣсень е пълна. Отъ пѣсень № 174 нагорѣ, въ славянския прѣписъ, както свидѣтелствува Баласчевъ, който е открилъ и издалъ тая служба, липсвало цѣлъ листъ. Затова сѫ пропуснати, споредъ Мосхополското издание, цѣли 21 пѣсни, непрѣдадени въ славянския текстъ. Слѣдующиятъ запазенъ листъ възстановява, безъ въпроснитѣ 21 пѣсни, по нататъшната номерация на пѣснитѣ. Понеже послѣдната пѣсень на славянски свършва съ № 174, то по нататъшнитѣ пѣсни, запазени въ славянската редакция, сѫ номерирани отъ 174 нагорѣ. Пѣснитѣ отъ № 175 нататъкъ до № 191, съ който № се свършватъ, съотвѣтствуватъ една на друга и въ гръцката и въ славянската редакции. Изключение правятъ само пѣснитѣ подъ №№ 188 и 189, които не сѫ прѣдадени на гръцки езикъ. Така че, отъ славянската редакция има запазени всичко 191 пѣсни, безъ ония 21, която липсватъ отъ изгубения листъ, за който споменахме по-горѣ, а отъ гръцкитѣ има запазени 113. Непрѣдадени изцѣло въ гръцката редакция сѫ пѣснитѣ подъ № 40, 54, 68, 83, 115, 129, 143, всичко 7, които личатъ въ славянския прѣписъ. Пропуснати думи пъкъ въ послѣдния прѣписъ, срѣщу пъленъ текстъ въ гръцкия прѣписъ, има само една пѣсень подъ № 24. Пропуснати цѣли пѣсни въ славянския прѣписъ, които личатъ въ Мосхополското издание, има 21.

---

[1] Туницки. Климентъ, еп. Словѣнски, стр. 99. Монастирътъ Подромъ сега не сжществува. Намиралъ се е при сегашното гръцко селце Продромосъ, Берска каза, на р. Бистрица (ibid., стр. 18).

[2] Баласчевъ. Климентъ еп.Словѣнски, стр. LXXII, Прѣписътъ у Бодлева носи надсловъ: *«᾿Ακολουθια συνθεῳ αγιῳ του εν αγιοις πατρος ημων Κλημεντος Αρχιεπισκοπου της πρωτης Ιουστινιανης Αχριδων καὶ πασης Βουλγαριας του Θωματουργου»*.

[3] ibidem

[4] ibidem.

[1] Баласчевъ. Климентъ еп. Словѣнски, стр. к҃.

Славянската служба е издадена, както казахме, отъ Баласчевъ. Той я намѣрилъ въ Струга, въ дома на приятеля му Александръ Чакъровъ, синъ на Г. Чакъровъ [1]). Тя се помѣства, продължава Баласчевъ, въ единъ крупенъ рѫкописъ на книга, дѣто се намиратъ и службитѣ на всичкитѣ по видни светии прѣзъ цѣлата година [2]). По насъ такива рѫкописни кодекси сѫ извѣстни подъ името *общникъ;* слѣдователно, и Климентовата служа попаднала е въ *общника* [3]). Рѫкописътъ нѣмалъ начало. Липсвали сѫщо и цѣли 38 листа — това сѫ сѫщитѣ листове, срѣщу които въ Мосхополското издание стоятъ 21 пѣсни, както и краятъ отъ четири листа. Редакцията на рѫкописа е сръбска, но личатъ тукъ тамѣ и българизмитѣ [4]). Службата е прѣводъ отъ гръцки, което се вижда отъ акростихътъ на първия Хоматиановъ канонъ, сравненъ съ краеграниeто (акроситишието) на славянския прѣводъ на службата. До като въ гръцкия текстъ се намира акростихътъ, въ славянската служба събрани първоначалнитѣ букви отъ сжщия Хоматиановъ канонъ, не ни даватъ краегранието, което се посочва въ славянската служба[1]). А това е най силното доказателство, че славянската служба е прѣводна[2]).

---

[1]) Климентъ, еп. словѣнски. София, 1898 г., стр, LXXVII.

[2]) ibidem,

[3]) ibidem.

[4]) ibidem.

Кой е авторътъ на тая служба, прѣведена отсетнѣ на славянски? — Отъ самия текстъ личи, че тя не е дѣло на едно лиле, а на нѣколко. Тукъ има пѣсни (канони) съставени отъ Теофилакта български, отъ Димитрия Хоматиана, архиепископа Григория, Константина Кавасила и Драчкия митрополитъ Козма. Значи, всичкитѣ тия лица, по право, трѣба да се смѣтатъ за автори на Климентовата служба. Въ славянския прѣводъ работата стои по иначе. Тукъ канонитѣ на Константина Кавасила и митрополита Козма не сж прѣведени. Тѣ личатъ само въ гръцкия прѣписъ у Бодлева[3]), сжщо и въ Мосхополското издание на Климентовата служба. Въ славянската служба отсжтствуватъ сжщо и нѣкои канони на Димитрия Хоматиана, напр., втори канонъ, които ги има въ гръцкия текстъ на Мосхополското издание. Сжщото е и съ двѣ пѣсни отъ Теофилакта български, които се срѣщатъ въ Бодлевия прѣписъ[4]), а отсжтствуватъ въ славянския прѣводъ. Отъ своя пъкъ страна, славянскиятъ прѣводъ на „**малои верньї**“ е пъленъ, а гръцкия съвършено отсжтствува въ Мосхополското издание и въ прѣписа у Бодлева. Сравнително съотвѣтствие помежду пѣснитѣ въ гръцкия текстъ съ славянския започва отъ стихиритѣ на „**великои вⷱ҇ерньї**“.

Првъвъ отъ съставителитѣ на пѣсни въ честъ на Св. Климента е билъ Теофилактъ български. Той е съставилъ освѣнъ горнитѣ двѣ пѣсни, които личатъ само въ Бодлевия прѣписъ, още цѣлъ канонъ, който се съдържа и въ славянския прѣписъ изцѣло, а въ Бодлевия безъ нѣкои пѣсни. Канона е подъ надсловъ: „**Канⷩ҇ѡ Дрⷢ҇ꙋ . Творенїе . кѵⷬ҇. Ѳеѡ̆филактӑ Арⷯ҇їеп҃па Бльгарьскаго̀ . ѐмоуже краегранїе сїе Ѵ̈ицево̀ : Климентоу́ велика слава̏ Въ пѣⷯ҇не люⷠ҇зна̀ поѭ̀**“. Слѣдъ

---

[1]) ibidem.

[2]) ibidem.

[3]) Баласчевъ. Климентъ еп. словѣнски, стр. LXXVI.

[4]) ibid, стр. в҃—д҃; ibid, стр. з҃.

Теофилакта, по врѣме, иде Димитръ Хоматианъ. Отъ него има три канона, съ три различни акростишия. Първиятъ канонъ въ славянската редакция гласи: **.Сиже канѡⷩ . и творенїе кѵⷫ Д·митрїа ар̆х҇ пепа̀ . прьвкїе оустїанїе и все Бльгарие . Емоу̀ же краегра̀не сїе . Сїнцево̀ Климента̀ чтоу пастирь Бльа̀рьскьї Димитⷬїе**“. Гръцкото акростишие гласи: »*Κλήμεντα τιμῶ, Ποιμενάρχης Βουλγάρων Δημήτριος*«, което наистина се спазва въ Мосхополското издание, като се допълва съ нѣкои пѣсни отъ Бодлевия прѣписъ. Въ славянската редакция това краегрaние не се спазва, защото, както казахме, тя е прѣводна. Гръцкото краегрaние се изпълва ако съберемъ, първо, споредъ прѣдставения прѣписъ отъ гръцката служба отъ Баласчевъ, началнитѣ букви на пѣснитѣ подъ №№ 41, 42, 43, 44, 55, 56, 57, 58, 59, 69, 70, 71, 72, 73, 84, 85, 86, 87 и 88, които даватъ »*Κλήμεντα τιμῶ ποιμεναρ*«. Следнитѣ три букви — »*χης*», на думата „*ποιμενάρχης*“, мжчно е да се намѣрятъ по реда на славянската служба, но въ прѣписа на Бодлева иде пѣсень № 98 веднага слѣдъ № 88 и подиръ слѣдвать №№ 99 и 100. Така щото имаме вече и частицата „*χης*¹)“. Пѣснитѣ подъ №№ 101, 102, 103, 116, 117, 118, 119, 120. 130, 131, 132, 133, 134, 144, 145, 146, 147 и 148, даватъ ни останалата частъ отъ краегранието, т. е. „*Βουλγάρων Δημήτριος*²). Втория канонъ отъ Димитръ Хоматианъ, както отбѣлѣзахме, не се съдържа въ славянския прѣписъ. Него го има въ Мосхополското издание подъ надсловъ: „*ἕτερος κανὼν τοῦ Χοματιανοῦ*“. Краегранието му е „*τὴν ὀγδοάδα τῶν μελῶν, Κλήμη δέχου τοῦ Βουλγαρίας*³)“. Третия канонъ отъ Хоматиана се съдържа въ славянския прѣписъ. Той гласи: **Канонъ ижѐ вь ст҇ыих ѿцⷢа нше́о Кли́меⷩта Охⷭрискаго̀ поющи сѐ вь скрьбѣⷯ и вь печале́хь и вь немо̀щехь и Вь мо́лбахь : Творенїе прѣѡсвѣщеннаго . архїеппа прьвкїе ноустианїе и все Бльгарїне кѵⷬ Димитрїа Хо-**

---

[1] Климентъ, еп. словѣнски, стр. LXXII.

[2] ibidem.

[3] У Баласчева е отпечатанъ и самия канонъ, взетъ отъ Мосхополското издание, ibid., стр. LXXIII—LXXIV.

ма̀тиана ѹ҆ченїка кѵ҃ Ѳеѡ҆филакта́ архїеп҃па Бльгарскаа[1]) **иже́ сътворі протлькьновьї тетраевлию и аплоу**[2])". Краегранието му е: „*Μελος στεναγμοῦ Κλήμεντι Δημητρίου τοῦ Βουλγαρίας*". Това краеграние не се изпълва точно нито отъ прѣписа на Бодлева, нито отъ Мосхополското издание, което показва, че въ тия прѣписи е допусната грѣшка още отдавна[3]).

Въ честь на Св. Климента е написалъ канонъ и Константинъ Кавасила, който е живѣлъ слѣдъ Хоматиана. Канонътъ не е прѣведенъ на славянски. Съдържа се въ Мосхополското издание. Акростихътъ е: „*Καβάσιλας σοὶ δεύτερον πλέκει κρότον ὁ Βουλγαρίας Κλήμη*". Самиятъ канонъ е прѣдаденъ у Баласчева[4]). Има още указания, че въ честь на Клмента е писалъ още и Драчския митрополитъ Козма. Въ Бодлевия прѣписъ има съобщение, че такива пѣсни сѫ били съставени отъ него: „*Ἐγκώμια (μεγαλυνάρια) τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου Κοσμᾶ Μητροπολίτου Δυῤῥαχίου*"[5]). Нѣкои отъ тия пѣсни сѫ прѣдадени и отъ Баласчева[6]). Въ славянския прѣписъ тия пѣсни отсѫтствуватъ.

Най сетнѣ, въ честь на Климентъ е писалъ и архиепископъ Григори. Цѣлата служба,, т. е. всички пѣснопѣния на Великата вечерня, споредъ славянския прѣписъ, сѫ дѣло на архиепископа Григория. Пѣснитѣ сѫ озаглавени: „**Творенїе кѵ҃ Григорїа Архїеп҃па прьвїе Иоустинїанїе. И всеѧ Бльгарїе**". Тоя архиепископъ е живѣлъ въ началото на XIV вѣкъ.

Кога е направенъ славянскиятъ прѣводъ на Св. Климентовата служба? — На тоя въпросъ Баласчевъ отговаря, че тая служба е прѣведена на славянски въ началото на XIII в.[1]), защото въ прѣвода не се съдържа канонътъ на Константинъ Кавасала[2]). Ако прѣводътъ бѣ695 станалъ по късно, то и канонътъ на Кавасила би трѣбало да бѫдеше прѣведенъ[3]). Това мнѣние на Баласчева, колкото и правдоподобно, не може да се приеме за достовѣрно. Наистина това би било така, стига въ сѫщия тоя славянски прѣводъ да не личи името и на другъ Охри-ски архиепископъ, който е живѣлъ много по късно отъ Константина Кавасила и който е писалъ канони въ честь на Св. Климента Но, понеже въ сѫщия прѣводъ намираме канони отъ Григория, архиепископъ Охридски, който е живѣлъ въ началото на XIV в., то ще рече, че прѣводътъ е станалъ много по късно. Наистина, Баласчевъ търси името на тоя Григори, авторъ на канона на Великата вечерня, въ редицата български архиепископи до Кавасила, ала несполучливо. Това сѫ само едни прѣдположения, които не почиватъ на документални данни. Григори архиепископъ не може да бѫде другъ, освѣнъ отбѣлѣзаниятъ въ списъка на Охридскитѣ архиепископи у Голубински, подъ редъ десети, който е живѣлъ около двадесетьтѣ години на XIV в.[4]). Така че службата на Климента е прѣведена на славянски не по-рано отъ половината на XIV в., а може би и по късно. По такъвъ начинъ ние идемъ пакъ на прѣдположението, изказано отъ насъ отъ по-рано, че службата на Св. Климента е била прѣведена на славянски езикъ доста късно и прѣписътъ ѝ, който четемъ у Баласчева, не може по никой начинъ да се отнесе по рано отъ края на XIV и началото на XV в. А че тая служба не е отъ началото на XIII в., както това твърди Баласчевъ, се вижда и отъ палеографнитѣ знаци въ самия текстъ. До половината на XIII в., наистина въ рѣдки екземпляри, се срѣща още „уставното“ славянско писмо, а писмото въ славянската служба на Климента далечъ не е уставно. То е полууставъ, слѣдователно, трѣба да се отнесе къмъ по късно врѣме.

---

[1]) Ученикъ е нареченъ въ прѣносенъ смисъль, като послѣдователъ на Теофилакта български, тъй като Хоматианъ е живѣлъ на цѣлъ вѣкъ слѣдъ Теофилакта.

[2]) ibid , стр. л҃ѳ—м҃.

[3]) Ibid . стр. LXXV.

[4]) Ibid˙. стр. LXXV—LXXVI

[5]) Козма е билъ родомъ отъ Охридъ. Живѣлъ е прѣзъ втората половина на 17 вѣкъ. Отначало е билъ Прѣспански епископъ и слѣдъ това заминалъ за островъ Кипъръ. Тукъ е билъ назначенъ за митрополитъ „*Κυτιαίων Κύπρου*", обаче слѣдъ нѣколко години се върналъ въ Охридъ дѣто замѣствалъ трима Охридски архиепископи (ibib . стр. LXXVI).

[6]) Ibid . стр. LXXII

Има и друга една служба на Св. Климента, която Е. Спрастрановъ издалъ въ Сборникъ въ честь на професоръ Л. Милетичъ. Тя се съдържа въ л. 270ᵃ (27 юлий) отъ Минея общактъ — 1435 год., зарегистриранъ въ Народната

---

[1]) ibid., стр. LXXVII.

[2]) ibidem.

[3]) ibidem.

[4]) Е. Голубинскiи. Краткiй очеркъ исторiи православныхъ церквей, Москва, 1871, стр. 127.

Библиотека подъ № 122 (136). Цѣлиятъ миней, слѣдователно и службата на Св. Климента, е сръбска редакция отъ доста късно врѣме, не по рано отъ началото на XV в. По сѫщество и тая служба не дава нови данни за Св. Климента. И тя е съ сѫщата тенденция, както и грѫцкитѣ служби, да прослави и възвеличае паметьта на великия нашъ светитель еп. Климентъ. Едно е важно въ нея, както бѣлѣжи и издательтъ ѝ, че отъ нѣкои и други изрази, които силно напомнятъ творенията на Св. Климента, може да се сѫди за нейната давность. Впрочемъ, до колко това прѣдположение е умѣстно ще се види отъ грижливото сравнение на текста ѝ съ Климентовитѣ слова, което, разбира се, за сега не влиза въ нашата прѣка задача. За насъ е важно повече обстоятелството, че тая служба има самостоенъ произходъ, т. е. не е прѣводна отъ грѫцки, а е отъ славянско начало. Това личи отъ сравнението ѝ съ славянската служба у Баласчева, която именно е прѣводъ отъ грѫцки.

IV.

Къмъ *изворитѣ* за живота и дѣйностьта на Св. Климента може да се посочатъ и други откѫслечни свѣдѣния, които се срѣщатъ тукъ тамѣ изъ нѣкои документални данни (жития, сборници и пр.) и които датуватъ ако не отъ врѣмето на Климента, то се́ отъ близка до него епоха, и сѫ въ извѣстна връзка съ живота и дѣйностьта му въ югозападна България. Умѣло съпоставени тия данни съ онова, което ние знаемъ непосрѣдствено отъ пространото и краткото житие на Климента, даватъ възможность на човѣка да се добере до положителни свѣдѣния по много страни отъ неговия животъ, които отъ по-рано сѫ се смѣтали за дѣйствително неясни, тъмни и мѫчно обясними. Частнитѣ свѣдѣния никога не би трѣбало да се прѣнебрѣгватъ, защото тѣ понѣкога даватъ възможность на изслѣдвача да се ориентира въ много неизвѣстности, които обикновено се срѣщатъ при изучването на далечни епохи, каквато е Климентовата. Тия свѣдѣния често служатъ за пѫтеводна звѣзда, която проблесква отдалечъ, и насочва изслѣдвачътъ къмъ посоката, отдѣто тя се е явила. И колкото за тия свѣдѣния се признае извѣстна самостойность като такива, които изхождатъ отъ източници не непосрѣдствено свързани съ живота и дѣйностьта на Климента, толкова повече тѣхното значение е по-голѣмо, толкова повече извѣстията, които се съдържатъ въ тѣхъ, трѣба да се смѣтатъ за автентични, достовѣрни. Отъ тоя родъ странични извѣстия за Климента, на първо мѣсто, слѣдва да се упомене за житията на Св. Наума, както тѣ сѫ дошли до насъ, въ разни редакциии. Ние знаемъ, че Св. Наумъ е билъ роденъ братъ и единъ отъ спѫтницитѣ на Св Климента; че той е дошълъ съ него отъ Моравия въ България; че го е придружавалъ и даже замѣстилъ, слѣдъ назначаването на Климента за епископъ, въ просвѣтната му дѣйность въ югозападна България (областьта Кутмичевица) и пр Въ такъвъ случай, естествено е, че житието на Св. Наума, което има за прѣдметъ животътъ и дѣйностьта на тоя светитель, ще съдържа нѣкои свѣдѣния и за Св. Климента, тъй като дѣйностьта на Наума е била въ тѣсна връзка съ оная на Климента и пр. Авторътъ на Наумовото житие не би пропусналъ да съобщи за дохаждането на тоя светитель (Наумъ) въ България, за дѣйностьта му въ Прѣславъ, сетнѣ въ Охридъ, живота му въ монастиря Св Архангелъ (Св. Наумъ) и пр., което е отъ голѣма важность и за Климента, тъй като навсѣкѫдѣ Наумъ се именува спѫтникъ на Климента. Житието на Наума се намира въ древното Мосхополско издание, въ което се съдържа и пространото Климентово житие. То е прѣпечатано у Гильфердинга, съ параделенъ руски прѣводъ[1]. Сѫщото житие е прѣпечатано и отъ Бильбасова подъ надсловъ „Legenda Macedonia“[2]. Намира се въ съкратенъ видъ въ новогръцкитѣ синаксари на Никодима[3] и Дукакиса[4]. Отъ славянскитѣ му редакции слѣдва да се упомене за оная у Сретковича, напечатана въ „Гласник Србског Ученог друштва“, кн. 63, Београд 1885 г., стр. 1—4. Това житие, въ редакция отъ XVI в., съобщава Л. Ковачевичъ, който пъкъ, отъ своя страна, го получилъ отъ Плита Сретковичъ. По важность, житието, наистина, надминава Мосхополското на Наума, тъй като то съдържа повече исторически материалъ, ала въ сравнение съ друго едно славянско житие отъ по-раншно врѣме, за което ще стане дума слѣдъ малко, то стои по долѣ. Въ житието, печатано въ „Гласник“, има и нѣкои неточности, понѣкога и грѣшки, които прѣчатъ да се признае тоя документъ изцѣло за автентиченъ изворъ за живота и дѣйностьта на Св. Климентъ. Особна цѣна въ дадения случай има само славянското житие на Св. Наума, открито отъ проф. Йорданъ Ивановъ въ монастиря Зографъ[1]). „Тоя паметникъ бѣхъ честитъ да открия, казва Ивановъ, въ голѣмия Зографски прологъ № 47, който е прѣписванъ прѣзъ XV в. отъ попъ Иванъ Милушевъ и отъ брата му Никола, отъ Дебърското село Пископие“[2]). Отъ това житие, написано обективно, извънредно просто, безъ всѣкакъвъ патосъ, както обикновено се пишатъ житията на светиитѣ, се вижда, че съчинительтъ му е живѣлъ при епископа Марко, който го е насърдчавалъ да напише това житие (**се же са́мь доноу́днхъ се. Па́че же Бл҃ка ме поустн**[3]), а тоя епископъ е билъ „**че́тврьтїи є҆пїско́пь вь словенскїи є҆зыкь**“[4]). Значи, това житие е написано твърдѣ рано, въ X в., и, слѣдователно, съобщаванитѣ въ него факти трѣба да се смѣтатъ за достовѣрни. Мимо това, което е и по важно, самиятъ съставитель на това житие се именува Климентовъ ученикъ — „**Иже и҆ та́коже сего бл҃женнаго Клї-**

---

[1] Русская бесѣда, 1859 г., кн. XIV, стр. 136—144. Понеже житието е въ връзка съ службата на Св. Седмочисленици затова и надсловътъ му е: „τῷ αὐτῷ Μηνὶ (Ἰουνίῳ) κ', μνήμη τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡτῶν Ναοὺμ τοῦ θαυματουργοῦ“.

[2] Св. Кириллъ и Меѳодій по западнымъ легендамъ, С.П Б., 1871, стр. 307—310.

[3] „Συναξαριςτὴς Νικοδήμου Ἁγιορείτου“, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1842, 23 Демември.

[4] „Μέγας συναξαριστὴς πάντων τῶν ἁγίον“, ἐν Ἀθήναις, 1896, 23 Декември,

---

[1]) За сжщия паметникъ говори и П. А. Лавровъ въ „Извѣстія Отд. рус. языка и словесности Импер. Ак. Наукъ, 1907. т. XII кн. IV, стр. 1—51. Тукъ е помѣстена и службата на светителя, съ едно факсимиле отъ житието му споредъ Зографския прологъ № 47. Лавровъ самъ е снелъ копие отъ тоя прологъ, обаче по-късно отъ Иванова. Това е било въ 1907 год., когато и Ивановъ посѣтѣлъ Зографския монастиръ. Така че откритието се пада на Иванова, при все че снетото отъ него копие излѣзло на бѣлъ свѣтъ на една година по късно отъ съобщението на Лаврова. Житието на Наума е помѣстено въ „Български старини изъ Македония“, София, 1908, стр. 51—55.

[2]) ibid., стр. 52. Има нѣколко села съ име „Пископие“, се́ отъ Дебърско. Има село съ сжщото име на югъ отъ Галичникъ помежду Охридското и Прѣспанското езеро. Въ него селище нѣкога е имало епископия, основана отъ Св. Сава въ 1221 год. съ храмъ Св. Никола. Има Пископие на западния брѣгъ на Охридското езеро, сжщо и въ Дебърския Дримколъ, на сѣверъ отъ стружската равнина. Има най-сетнѣ село съ сжщото име не далеко отъ Корча, при Маличкото езеро (Извѣстія Ак. Наукъ, стр. 51). По е за вѣрване, че тукъ се има прѣдъ видъ първото село (ibidem).

[3]) Български старини, стр. 54.

[4]) ibidem.

мента оу҆че́никъ бывь"[1]); той е написалъ, по всѣка вѣроятность, житие и на Климента, защото самъ казва: „**И се же Бра́тіе да не ѡ҆станеть безъ памети, бра́ть се́го блаженнаго Кли́мента**"[2]). Значи, Климентъ не е останалъ безъ паметь, защото е написалъ за него отъ по-рано (сигурно житие), а сега, за да не остане безъ паметь и неговия братъ, той пише настоящето житие на Наума. Житията сѫ написани по устнитѣ разкази на Климента и Наума: „**ѥлїко же ми сами блаженныи ѿ҆ци ска́заше**"[3]), при все че „**а̂ дроуга пота́нише за смиреніе**"[4]). Наумъ тукъ се именува замѣстникъ на Климента, когато послѣдниятъ станалъ епископъ: „**Тъжде Бл҃говѣрніи ца҃рь Сїмеѡнъ, пѹсти Наоу҆ма подроуга ѥ҆моу въ нѣго мѣсто на ѹчительство**"[5]); съобщава се, че той е умрѣлъ на 6 години до Климента: „**прѣже ѕ҃ лѣть почи Наоу҆мъ презвѵ́теръ е҆пкопа Климента**" което е станало въ 910 год., а Климентъ починалъ въ 916 год. и пр Всички тия факти, повтарямъ, съвпадатъ съ много други данни, които ние знаемъ за Климента отъ пространото и краткото житие, за това и житието на Наума не само може, а и трѣба да се причисли къмъ изворитѣ за живота и дѣйностьта на Св. Климента[6]). За Климента се споменува още и въ гръцкия каталогъ на първитѣ български архиепископи. — „*Οἱ Ἀρχιεπισκόποι Βουλγαρίας*", въ който той (Климентъ) е поставенъ на четвърто мѣсто по редъ. Тукъ той е нареченъ епископъ Велички още до заминаването му за България. Съобщението за Климента гласи: „*Κλήμης, γενόμενος ἐπίσκοπος Τιμερριουπόλεως ἤτοι Βελίκας, ὕστερον δε ἐπιτραπεὶς παρὰ Βορίσου βασιλέως Βουλγαρίας ἐφορᾶν καὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς Βουλγαρικῆς βασιλείας ἤγουν ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἄχρισ Ἱεριχῶ καὶ Καννίνων ἤτοι Τασηπιάτου*„ [7]). Това съобщение е важно въ тоя смисъль, че съставительтъ му се е ползувалъ отъ пространото Климентово житие. Каталогътъ е билъ съставенъ въ половината на XII в., което означава, че пространото житие е сѫществувало до тогава 1).

---

[1]) ibidem.

[2]) Ibid, стр. 52.

[3]) Ibib. стр. 54.

[4]) Ibidem.

[5]) Ibid, стр. 52. [6]) Ibidem.

[7]) Освѣнъ Ducange и Le Qien, Oriens Christianus in quator patriarchatus digestus. Parisiis, 1740, t II. стр. 290, каталогътъ е изаденъ и отъ Zachariae von Lingenthal. Beiträge zur geschichte der Bulgarichen Kirche въ Memoires de l'Academie Jmp. des Sciences de S Petersbourg, № 3.

Не безъ значение е и съобщението въ българския синодикъ отъ 1211 г., съставенъ прѣзъ господаруването на царя Бориса (1207—1218). Въ него, покрай славословията за Св. Бориса, Кирила Философа и Методия, четемъ славословие и за Климента съ неговитѣ спѫтници. **Климєнтꙋ оучєникꙋ єго. Савѣ, и Гораздꙋ, и Наꙋмꙋ ꙗко много и тѣм потрꙋдьшїимсє о словєнскыих кни ах вѣчнаа имь паметь** 2).

Важно е сѫщо и причисляването на Климента въ лика на светиитѣ въ Асемановия кодексъ. Кодексътъ е билъ съставенъ въ XI в., а въ него, подъ 27 юли, е отбѣлѣзано: „**Свѧтаго свѣтитєлѣ отьца нашєго Климєнта єпископа Вєличьскаго** 3)“. Значи, Климентъ още отъ рано е билъ причисленъ къмъ лика на светиитѣ.

За Климента има свѣдѣния и въ житието на сръбския краль Иоанъ Владимиръ. То се съдържа въ Мосхополското издание, заедно съ житието на Климента и службитѣ на Св. Седмочисленици 4).

Туницки прѣдава и едно съобщение на архимандритъ Леонидъ, какво изъ нѣкаква записка отъ Зографския монастиръ, която се отнася къмъ XIV в., Св Климентъ билъ зачисленъ въ лика на светиитѣ още отъ 916 год. 5). Сѫщиятъ съобщава, че въ единъ отъ списъцитѣ на сказанието „о письменехъ“ отъ Черноризецъ Храбръ, който се намира въ Киевската Духовна Академия, има забѣлѣжка: „**Кѵриль и брать моу Мєѳодїє . гоораздо**

т

Климєнть Наоумь . аггєларїє . сава . лаврєндїє . лѣ ѕукд (6424—916) 6). Тукъ името на Климента стои въ началото на Св. Кирилъ и Методиевитѣ ученици, както и въ други рѫкописи, напр. въ списъка „Словесъ вкратцѣ“ отъ Констан-

---

1) Голубинскій. Краткій очеркъ, стр, 38.

2) Ж. М. Н. Просвѣщенія, С.П.Б. 1885 г., мартъ стр. 183 М. Дриновъ. Новый церковнославянскій памятникъ съ упоминаніемъ о словенскихъ первоучителяхъ

3) Баласчевъ. Св. Климентъ, еп. словѣнски, стр. LXX; ср. Miclosich, Vita s. Clementis, стр. XII.

4) За това житие споменихме по рано, когато говорихме за съдържанието на Мосхополския сборникъ, запазенъ въ Народната Библиотека

5) Климентъ, еп. словѣнски, стр 103.

6) ibibem.

тина Костенечки, издаденъ отъ Лавровъ по ржкописа отъ Хилендарския монастиръ № 329 [1]).

Не безъ основания къмъ изворитѣ за живота и дѣйностьта на Климента може да се отнесатъ и всички ония паметници въ градъ Охридъ, дѣто е светителствувалъ Климентъ, запазени до день денешенъ. Св. Климентъ е живѣлъ въ този градъ, неговата дѣйность тукъ е свързана съ нѣкои веществени паметници, като църкви и монастири, които той самъ, както говори и пространото житие, гл XXIII, построилъ за себе си. Наистина, отъ тия паметници до сега нѣма запазенъ нито единъ, ала сè има остатъци, възъ основа на които тия сгради се насрочватъ къмъ опрѣдѣлени мѣста. Въ Охридъ и сега има запазени остатъци отъ монастиря „Св. Пантелеймонъ“ на възвишението, извѣстно подъ името „Плаошникъ“, или както сега го наричатъ „Имаретъ“. „На възвишението Плаошникъ, казва проф. Григоровичъ, и сега личатъ развалини отъ джамия, които напомнятъ християнско начало. Жителитѣ единодушно отнасятъ тия развалини къмъ монастиря Св. Пантелеймонъ, построенъ отъ Св. Климента“. Съ това сказание се съгласува и намѣреното отъ мене житие на светията . . . слѣдователно, това здание се отнася къмъ X в. По прѣдание въ него се намира гробътъ на светията. Сега сж останали само нѣколко колони отъ бѣлъ мраморъ и неголѣмъ олтаръ, въ който се е помѣствалъ гробътъ на светията [2])“. Самиятъ монастиръ, слѣдъ падането на Охридъ подъ властьта на турцитѣ въ 1408 год., е билъ обърнатъ въ джамия. Отъ него моментъ и мощитѣ на Климента били прѣнесени въ църквата Св. Богородица, която едновр ѣменно се именувала и Св. Климентъ. Тя е построена въ 1295 год., въ врѣмето на императора Андроникъ Палеологъ, както това се вижда отъ надписа надъ входната врата [3]). Тукъ, въ тая черква, има мраморна плоча, която стояла надъ гроба на Св. Климента, съ надписъ:

тѡ лн
Въ лѣ ѕѹ к҃д мєсєца іѹа
Прєдставишє с . . .
С҃ть климѣтъ
Ѡхритьски[4]) (6424—5508=916).

---

[1]) ibid., стр. 104.

[2]) В. Григоровичъ. Очеркъ путешествія по европейской Турціи. Москва, 1877, стр. 100—101. [3]) ibid., стр. 98. [4]) ibid., стр. 99.

Въ сжщата черква, при лѣвитѣ врата на иконостаса, има дървена статуя на Св. Климента. Главата ѝ е покрита съ коприненъ платъ и обсипана съ жемчугъ1). Сега тая статуя, споредъ както ми съобщи Негово Високопрѣосвещенство Св. Охридския Митрополитъ г. Борисъ, е била отнесена отъ сърбитѣ неизвѣстно дѣ.

Сетнѣ, къмъ изворитѣ за дѣйностьта на Св. Климента въ югозападна България може да се отнесе и мѣстното прѣдание, което е запазило сума свѣдѣния за нашия светитель. По цѣла Македония, въ всички български кътове, ими прѣдания, пазени най грижливо отъ поколение на поколение, въ които нашиятъ светитель се прѣдставя покровитель на българщината въ Македония, неинъ просвѣтитель, църковенъ пастирь и пр Още прѣзъ врѣмето, когато проф Григоровичъ пропжтувалъ бившата европейска Турция, а това е било прѣзъ 1844 г., е ималъ случаятъ да чуе нѣкои и други народни сказания, напр., че съчиненията на Климента сж се пазили въ Охридъ чакъ до прѣобразуването на Охридската архиепископия и пр. „Нѣкои отъ тия сказания, продължава проф. Григоровичъ, утвърждаватъ, че съ прѣмахването патаиаршеската власть на архиепископитѣ на I Юстиниана, църквата въ Охридъ изгубила не само собственоржчнитѣ съчинения на Климента, но и разни документи, въ числото на които е била и грамотата на императора Юстиниана“2) Може би, продължава Григоровичъ, това сказание да не е съвсѣмъ достовѣрно, но не безъ основания може да се прѣдполага, че то не е и съвсѣмъ лъжливо3). Има даже повѣрие, че въ старата джамия — порано църква Св. София, се намиратъ ржкописи, покрити съ камъни4). А че това повѣрие не е лъжовно, се вижда отъ обстоятелството, че прѣданието не е локално, не е запазено само въ Охридъ и околностьта му, а е разпространено по цѣла Македония. Даже самиятъ съставитель на пространото житие — Теофилактъ български, е зналъ за тия прѣдания, затова въ гл. XXII се изразява буквално така: „*φέϱονται γὰϱ ταῦτα πάντα παϱὰ τοῖς φιλοπόνοις σωζόμενα*“, което ще рече — „говори се, че всички тия съчинения се пазятъ отъ трудолюбиви хора“. Значи, още Теофилактъ — края на XI и начало на XII вѣкъ, е

---

1) ibid , стр. 98.

2) ibid., стр. 103.

3) ibidem.

4) Ж. М. Н. Просвѣщенія, 1847, ч. 53, стр. 25.

зналъ за тия народни прѣдания. Тѣ сѫ датували твърдѣ отъ рано, чакъ отъ епохата на самия Климентъ. По сѫщия поводъ Туницки, единъ отъ най новитѣ изслѣдвачи на Климентовата дѣйность въ България, казва: „Както и да гледаме на тия и подобни на тия прѣдания, но самата тѣхна живость въ продължение на цѣли вѣкове и особеното имъ разпространение въ Охридъ (и околностьта), заставя ни да се отнесемъ къмъ тѣхъ съ извѣстно внимание, защото въ нѣкои случаи подъ легендарнитѣ форми може да се крие зърно отъ историческа истина. Въобще, слѣдва да се отбѣлѣжи, че името на Климента заема твърдѣ видно мѣсто въ историчното и народностното съзнание даже на съврѣменото славянско население въ Македония, и може да се каже безъ прѣувеличения, че по всичкитѣ нейни кътове неможе да се намѣри нито единъ славянинъ, който да не знае името Климентъ, не само като великъ светитель, но и като поборникъ за родната националность и великъ „списатель[1]". До колко паметьта на Св. Климента е била популярна въ Охридъ се вижда и отъ обстоятелството, че той е билъ чествувалъ отъ цѣлото население, безъ разлика на вѣра и националность. Всички сѫ го смѣтали за свой общъ покровитель, защитникъ и помощникъ. Даже турцитѣ сѫ довеждали при гроба на светителя своитѣ болни, за да получатъ изцѣление отъ него[2]). По свидѣтелството на Hahn'а, тукъ е билъ гробътъ на нѣкой си Синанъ паша, турски светия, който се славилъ съ своята благотворителность. Слѣдъ врѣме, обаче, паметьта на тоя светия се слѣла съ оная на Климента[3]). Споредъ Баласчева пъкъ, тукъ никакъвъ Синанъ-паша, турски светия, не е имало, а подъ това име се разбира изключително св. Климента[4]). Така, или иначе, но даже и да усвоимъ мнѣнието на Hahn'а, става явно, че паметьта на Климента е била толкова популярна, че даже взела връхъ надъ оная на Синанъ-паша. Тукъ, при гробницата на Св. Климента, се е извършвалъ актъ на милосърдие постоянно, който е засѣгалъ еднакво всички: християни и мюсулмани[5]). Слѣдъ врѣме тоя обичай станалъ достояние само на мюсулманското население. И понеже доходитѣ отъ имотитѣ на джамията намалѣли, то и самото правителство помагало парично, за да се подържа тоя обичай[1]. „Сега два пѫти прѣзъ седмицата, въ понедѣлникъ и четвъртъкъ, ходятъ сиромаси, само отъ господствующето население, въ имаретъ — това е турското название на Плаошникъ, и получаватъ *кешчегъ*, т. е. варена пшеница, а сѫщо и хлѣбъ, като споменуватъ съ благоговѣние за Синанъ-баба (Св. Климентъ), който имъ основалъ тоя *задужбина*[2]. Училището въ Имаретъ, дѣто Климентъ е приготовлявалъ своитѣ ученици, по традиция и днесъ се подържа и сѫществува, ако и за малко момчета отъ иновѣрцитѣ[3]).

---

[1]) Климентъ, еп Словѣнски, стр. 106.

[2]) ibidem

[3]) Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar in Iahre 1863, Wien, 1767, стр. 122.

[4]) Климентъ еп. Словѣнски, стр. XLII.

[5]) Reise, стр. 123.

Къмъ изворитѣ за Климента не ще да бѫде излишно да се спомене и за свещенитѣ изображения на светителя, които се срѣщатъ по множество църкви изъ българската земя. Ако не друго, то поне и тия изображения свидѣтелствуватъ за популярностьта на нашия светитель срѣди народа, който се е молимъ прѣдъ свещения му образъ въ минути на частна и обществена неволя. Още пѫтешественицитѣ: Архимандритъ Антонинъ, проф. Григоровичъ и пр., сж отбѣлѣзвали изобилието на свещени изображения, икони, на светителя Климента, пръснати изъ всички кътове на Македония и България. Така напр., проф. Григоровичъ въ своето пѫтуване по Македония прѣзъ 1844 год. отбѣлѣзва, че е видѣлъ, въ църквата „Успение на Пр. Богородица", икона съ изображение Св. Климента въ архиерейско облачение съ кръстове[4]). За сѫщата икона говори и Академикъ Н. П. Кондаковъ въ своята книга, написана по поводъ научната му обиколка изъ Македония прѣзъ 1908 г.[5]). Спорѣдъ него, иконата въ църквата „Успение на Пр. Богородица" въ Охридъ, се отнася къмъ XVI в. Тукъ Климентъ е изобразенъ, казва Кондаковъ, въ архиерейско облачение и въ лѣвата си рѫка държи книга, символъ на неговитѣ книжовни трудове. Лицето на светителя е сухо, продълговато, съ остъръ носъ и дълга брада[6]). Това изображение, спорѣдъ както го описва Кондаковъ, напомня образътъ на нашия светитель въ Аколутията, издадена отъ Атанаси Пароски въ Венеция въ 1784 год.[1]. И тукъ изображението на Климента, съ надписъ отъ страна: отъ лѣво — „ὁ ἄγιος Κλίμης", а отъ дѣсно „Οχριδῶν", е въ архиерейски облачения — сакосъ, омофоръ и набедреникъ. Съ дѣсната ржка Климентъ благославя, а въ лѣвата държи книга. Лицето е сухо, продълговато, и съ дълга брада[2]. Въ Охридъ, освѣнъ въ църквата „Успение на Пр. Богородица", но и въ така наречената църква „Стари Климентъ", споредъ съобщението на проф. П. Н. Милюковъ, има изображение на Св. Климента въ цѣлъ ръстъ, редомъ съ Наума, Атанаси Александрийски и Св. Никола[3]. Сжщо такъво изображение на Св. Климента има и въ монастиря Св. Наумъ. Климентъ е въ архиерейски облачения, а редомъ съ него Наумъ въ монашески одежди[4]. Проф. Григоровичъ е видѣлъ още Климентови изображения и въ гр. Битоля. Въ църквата „Св. Димитръ", на срѣдния етажъ, казва той, сж построени два параклиса: единиятъ въ честь на Св Климента, а другиятъ въ честь на Св. Наума.

---

[1]) ibidem.

[2]) Баласчевъ. Климентъ, еп. Словѣнски, стр. XLII.

[3]) ibidem.

[4]) Очеркъ пѫтешествія по европейской Турціи, изд. II, Москва, 1877, стр. 98.

[5]) „Македонія. Археологическое путешествіе", СПБ, 1909.

[6]) Ibid., стр. 247—248.

Тукъ сж помѣстени и иконитѣ имъ[5] Сжщо такъво изображение на Св. Климента проф. Григоровичъ е видѣлъ и въ Рилския монастиръ[6]. Срѣщатъ се изображения на Св. Климента и въ сѣверна и сѣвероизточна Македония. Така напр., въ Разложко, въ църквата „Св. Тодоръ Стратилатъ" отъ XVII в., въ село Недобърско, е изобразенъ Св. Климентъ въ архиерейско облачение, съ дълга брада и книга въ ржката си, по подобие на изображенията въ Охридъ. Сжщо така Св. Климентъ е изобразенъ въ медальонъ въ Бельовската черква въ Кюстендилско[7]. Нему е посветенъ и параклисътъ при българската болница „Евлоги Георгиевъ" въ Цариградъ. Най сетнѣ, изображения на Св. Климента се срѣщатъ и въ всички църкви, посветени на Св. Седмочисленици, или пъкъ тамъ, дѣто се срѣщатъ икони съ образитѣ на Св. Кирила и Методия, заедно съ Наума, Сава, Ангелия и Горазда[1]).

---

[1] Туницки. Св Климентъ, еп. словѣнски. Приложение, табл. IV.

[2] ibidem

[3] Христіанскія древности Западной Македоніи, София, 1898, стр. 77.

[4] Григоровичъ. Очеркъ путешествія, стр. 108

[5] ibid., стр. 95.

[6] ibid, стр. 128.

[7] Минало, год. II, кн. 5 и 6, стр. 161.

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА
ВАРНА

---

[1]) Още Паиси въ своята история — 1762 год., съобщава, че „да́скали гре́чески ѧконопи́сци вьси се́дмь (седмочисленици) наедно̀ пи́шать на ѧко́ни и ѧменѹ́ють ѝхъ да́скали слове́нскїе, кой изва́дили ѧ сьстави́ли книги словенскїи; тѹ̑ наедно̀ сь ни́мь с҃ти Кири́ль ѧ с҃ти́ Меѳо́дїе“ (Йор. Ивановъ. Історія Славѣноболгар., София, 1914, стр /7). Ще рече, че въ негово врѣме е имало не малко свещени изображения на Св. Седмочисленици рисувани отъ гърци, пръснати по всички български кътове на Полуострова, дѣто той или събиралъ материалъ за своята история или пъкъ разпространявалъ тая послѣдната, написана вече и готова за пръскане срѣди народа. Даже нѣщо повече. Не само икони на Св. Седмочисленици е имало, а въ това число, разбира се. и ликътъ на Климента, но даже и църкви били посветени въ тѣхна паметь. За отбѣлѣзване е църквата въ честь на „Св. Седмопочетныхъ“ отъ XV в., за която съобщава Ст. Захаріевъ въ книжката: „Географико-историко-статистическо описаніе на Татаръ Пазарджишкжтж каазж съ еднж харта и таблицж на различны стары памятницы“, Віена, 1870, стр. 60. „Църквата се е намирала, казва той, не далеко отъ Т. Пазарджикъ, при село Дебрщица, при подножието на Родопитѣ. (ibid, стр. 60). Прѣзъ XVI в.. обаче, тая църква е била разрушена отъ турцитѣ. Въ една лѣтописна бѣлѣжка, оставена отъ Методи Драгиновъ за потурчването на Цѣпинскитѣ Българе въ 1657, въ врѣмето на Султанъ Мухамедъ IV, се говори: че слѣдъ потурчването на кметоветѣ, поповетѣ и на много други жители отъ Цѣпинскитѣ села, Асанъ Ходжа „натера потурняцитѣ, та расипаха сите црькви отъ Костьнець до Станимака: 33 монастире и 218 црькви“ (ibid.. стр. 68). За развалениtermѣ и обновяването на тая църква прѣзъ 1865 год. говори сжщиятъ авторъ (ibid. стр. 60, 61).

Съдържание.

стр.
Прѣдговоръ. 5
Пространо житие 56
Кратко „ 76
Служби 87
Частични свѣдѣния, прѣдание и пр. 97

Печатни грѣшки.

стр.	редъ отгорѣ	напечатано	да се чете
6	20	издадена	издадено
„	22	Иоасфъ	Иоасафъ
7	24	„аколунтиитѣ“	„аколутиитѣ“
8	35	„българанъ“	„българинъ“
9	38	*'Αγγελάϱιϛ*	*'Αγγελάϱιος*
11	31	Амввоси	Амвроси
„	32	реакция	редакция
15	21	*ἀϱχιεηισκόπου*	*ἀϱχιεπισκόπου*
„	41	*'Αοτη*	*Αὐτὴ*
19	40	отбѣлѣжинъ	отбѣлѣжилъ
28	31	частъ	часть
30	5	житие,	житие
32	5	една	едно
„	43	un slavichen	und der Slavichen
40	40	„ἡμᾶς“	„ἡμᾶς“ (ἡμῖν)
42	44	затвардятъ	затвърдятъ
56	2	империята	Империята
63	24	непризнено	неприязнено